

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

BARBARA
STOLLBERG-RILINGER
Kutsal Roma
İmparatorluğu

TÜRKÇESİ METE TUNÇAY

VakıfBank Kültür Yayınları: 0050
Tarih: 012

KUTSAL ROMA İMPARATORLUĞU
BARBARA STOLLBERG-RILINGER

Özgün adı
Das Heilige Römische Reich
Deutscher Nation
Türkçesi
Mete Tunçay

Genel Yayın Yönetmeni
Dr. Hüseyin Yorulmaz

Yayın Müdürü
Dr. Hasan Aksakal

Tasarım ve Yayın Kimliği
Bülent Erkmen

Kapak Görseli
Faruk Özcan

Kitap Editörü
Emre Güler

Sayfa Uygulama
Faruk Özcan

Son Okuma
Hikmet Akyüz

VakıfBank Kültür Yayınları
Büyükdere Caddesi
No: 97 – Kat 4
Şişli 34394 İstanbul
Telefon: 0 212 354 5730
www.vbky.com.tr – info@vbky.com.tr
Sertifika No: 40141

© Vakıf Pazarlama San. ve Tic. A.Ş., 2020
© Verlag C. H. Beck oHG, München 2018

ISBN 978-605-7947-61-1

Kitabın Türkçe yayın hakları Onk Ajans Fikir ve Sanat Eserleri AŞ aracılığıyla VakıfBank Kültür Yayınları'na aittir. Tanıtım amacıyla, kaynak göstermek şartıyla yapılacak sınırlı alıntılar dışında, yayıncının yazılı izni olmaksızın hiçbir elektronik veya mekanik araçla çoğaltılamaz. Eser sahiplerinin manevi ve mali hakları saklıdır.

Baskı
Ofset Yapımevi
Şair Sokak No: 4, Çağlayan Mahallesi,
34403 Kağıthane, İstanbul
Telefon: 0 212 295 86 01
Sertifika No: 45354

1. Baskı: Haziran 2020
Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - <https://rantey.org>

**KUTSAL
ROMA
İMPARATORLUĞU**
BARBARA STOLLBERG-RILINGER

**TÜRKÇESİ
METE TUNÇAY**

BARBARA STOLLBERG-RILINGER

1955'te Bergisch Gladbach'ta doğan Barbara Stollberg-Rilinger, Köln Üniversitesi'nde felsefe, tarih ve sanat tarihi okudu. Ortaçağ tarihi alanındaki doktorasını 1985'te yine Köln Üniversitesi'nden aldı. Erken Modern Tarih profesörlüğünü Münster Üniversitesi'ne geçtiği 1997'de alan Stollberg-Rilinger, 2018'den beri Almanya'nın en saygın araştırma merkezlerinden biri olan Wissenschaftskolleg zu Berlin'in (Berlin İhtisas Araştırmaları Enstitüsü) rektörlüğünü yapmaktadır. Barbara Stollberg-Rilinger'in kısa sürede beş baskı yapan *Kutsal Roma İmparatorluğu*'nun yanı sıra, çok sayıda araştırma makalesi ve erken modern Alman tarihine odaklanan kitapları bulunmaktadır.

Yazarın öne çıkan eserlerinden bazıları şunlardır: *Maria Theresia. Die Kaiserin in ihrer Zeit. Eine Biographie*, (Münih: Beck, 5. baskı 2018), *Des Kaisers alte Kleider. Verfassungsgeschichte und Symbolsprache des Alten Reiches* (Münih: Beck, 2. baskı, 2013), *Rituale. Vom vormodernen Europa bis zur Gegenwart* (Campus Historische Einführungen, Bd.16), Frankfurt/Main 2013.

METE TUNÇAY

1936'da İstanbul'da doğdu. Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesinde okudu. Aynı kurumda 1961'de siyasal bilimler doktoru, 1966'da siyasal teoriler doçenti oldu. 1961'de Rockefeller bursuyla London School of Economics'te misafir araştırmacı olarak bulundu. 1979'da SSCB Bilimler Akademisi konuğu olarak Sovyetler Birliği'nde, 1979-1980'de Fulbright bursuyla Stanford Üniversitesi Hoover Enstitüsünde araştırmalarını sürdürdü. 1987-1988'de Freie Universität Berlin'de Carl von Ossietzky profesörü olarak çalıştı. İstanbul Bilgi Üniversitesi Tarih Bölümünün kurucu başkanı olan ve aynı bölümde çalışmalarına uzun yıllar devam eden Prof. Dr. Mete Tunçay'ın kitap ve makalelerinin yanında pek çok çevirisi bulunmaktadır.

Tunçay'ın telif eserlerinin bazıları şunlardır: *Türkiye'de Sol Akımlar 1908-1925* (AÜ SBF Yayınları, 1967; İletişim Yayınları, 2009), *Batı'da Siyasal Düşünceler Tarihi I-II-III*, (AÜ SBF Yayınları, 1969; Bilgi Üniversitesi Yayınları 2006), *Sosyalist Siyasal Düşünüş Tarihi I-II* (derleme. Bilgi Yayınevi, 1976), *Türkiye Cumhuriyeti'nde Tek-Parti Yönetiminin Kurulması 1923-1931* (Yurt Yayınları, 1981; Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1999), *Eski Sol Üzerine Yeni Bilgiler* (Belge Yayınları, 1982), *Bilineceği Bilmek* (Alan Yayınları, 1983), *1923 Amele Birliği* (BDS Yayınları 1989), *Türkiye'de Sol Akımlar II, 1925-1936* (BDS Yayınları, 1991; İletişim Yayınları, 2009).

İÇİNDEKİLER

Giriş	6
007	Otuz Yıl Savaşları ve Vestfalya Barışı
1	116
Alman Ulusunun	7
Kutsal Roma İmparatorluğu	Vestfalya Düzeni ve
Neydi?	İmparatorun Yenilenmiş Yükselişi
017	138
2	8
Bir Kafa İle Kollar ve	Siyasal Kutuplaşma
Bacaklardan Oluşan Bir Beden	1740-1790
025	156
3	9
Kurumsal Pekişme	İmparatorluğun Dağılması
1495-1521	1790-1806
059	172
4	10
Reformasyonun	Bir Kez Daha:
Meydan Okuması	Kutsal Roma İmparatorluğu Neydi?
1521-1555	181
081	
5	Erken Yeni Çağın
Pekişmeden	Roma-Germen İmparatorları
Emperyal Kurumlarının	188
Bunalımına	Seçilmiş Kaynakça
1555-1618	189
101	

HARİTA: KUTSAL ROMA İMPARATORLUĞU
PRUSYA / HOLLANDA CUMHURİYETİ HANNOVER BRANDENBURG
İSPANYOL HOLLANDA'SI SİLEZYA BOHEMYA MORAVYA BAYERA
İSVİÇRE KONFEDERASYONU AVUSTURYA'NIN HÜKÜMDARLIK BÖLGELERİ
MACARİSTAN SAVOY TOSKANA CENOVA

KUTSAL ROMA İMPARATORLUĞU

GİRİŞ

Amerikan askerleri, 20 Nisan 1945'te Nürnberg'e girmelerinin hemen ardından, Kutsal Roma İmparatorunun ortaçağdan kalma tacına el koydu. Bu tac, yedi yıl önce Adolf Hitler'in kişisel emriyle Viyana'dan Nürnberg'e getirilmişti. Müttefiklerin Nazi Almanya'sı karşısındaki hızla yaklaşan zaferi için daha güçlü bir sembolik anlatım bulunamazdı. Askerlerin o gün ele geçirdiği şey, Alman tarihinin dolambaçlı seyrini mükemmel olarak sembolleştiren bir nesneydi. Naziler on iki yıldır Alman Ulusunun Kutsal Roma İmparatorluğu tarihini kendi amaçları için kullanmaktaydı. Buna göre, Almanya'nın, sözde mevcut siyasal sınırlarını aşarak dünya egemenliğine erişmesi için "tarihsel bir görevi" vardı. Ancak Hitler'in "Bin Yıllık İmparatorluğu" sadece on iki yıl sürdü; bu, adını kullandığı ilk imparatorluktan çarpıcı bir farktı. Amerikalı erler ortaçağ tacını şakalaşmak için kafalarına geçirerek oynarken bu olguyu daha fazla kesinleştiremezdi.

Nazilerin Kutsal Roma İmparatorluğu tarihini kullanmalarının etkileri bugün bile sürmektedir. Almanca "imparatorluk" anlamındaki *Reich* sözcüğü hemen akla Üçüncü Reich'ı, 1933'ten 1945'e kadar süren Nazi diktatörlüğünü ge-

RESİM 1. KUTSAL ROMA İMPARATORUNUN TACI.
KAYNAK: WASHINGTON DC'DEKİ ULUSAL ARŞİVLER

RESİM 2. IVAN BABCOCK ADLI PİYADE ERİ, KUTSAL ROMA İMPARATORUNUN TACINI BAŞINA TAKMIŞ HALDE. BU İNCİLERLE SÜSLÜ ALTIN TAÇ, DİĞER HAZİNE EŞYALARIYLA BİRLİKTE 1945 NİSANINDA, ALMANYA'DA ABD BİRİNCİ ORDU BİRLİKLERİ TARAFINDAN BİR MAĞARADA ELE GEÇİRİLMİŞTİ.

KAYNAK: US ARMY, PHOTO 111-SC-205728.

K U T S A L R O M A İ M P A R A T O R L U Ğ U

tirmektedir. Üçüncü *Reich* kendisinden önce gelen iki Alman imparatorluğunu çağrıştırmaktadır: İkinci İmparatorluk ya da Otto von Bismarck'ın 1871'de Prusya hegemonyası altında kurduğu ve 1918'e kadar devam eden *Kaiserreich* ile ilk imparatorluk, yani (hangi görüşü benimsediğinize bağlı olarak) sekiz yüz yıl ile bin yıla yakın bir süre yaşayan *Reich*. İlk İmparatorluk (diğer Avrupalılar şöyle dursun) Almanların bile ortak belleklerinde pek bir iz bırakmamıştır. Bu "İlk" ya da "Kadim İmparatorluk"un ne olduğunu anlamak istersek, on dokuz ve yirminci yüzyıldaki alımlanmasının tarihinden başlamanız gerekir. Tarih Kutsal Roma İmparatorluğunun çağdaş imgesini öyle belirlemiştir ki, onu ihmal eden herhangi bir girişim başarısızlığa mahkûmdur.

Alman Ulusunun Kutsal Roma İmparatorluğunun kesin bir sonu vardı. 6 Ağustos 1806'da İmparator Franz, Napoléon'un baskısıyla imparatorluk tahtından inmiş ve "kendilerini şimdiye kadar Alman İmparatorluğu siyasal topluluğuna katan bağları" resmen çözmüştür. Beş gün önce, 1 Ağustosta da İmparatorluğun on altı üyesi İmparatorluktan ayrıldığını ilan ederken, kararlarını "geçmişte Alman siyasal topluluğunun farklı üyelerini birleştiren bağların zaten çözülmüş bulunduğu" olgusuna dayandırmıştır. Böylelikle ulusal birliğin bütün Avrupa'da merkezi bir siyasal hedef olduğu bir dönemde, Alman siyasal birliği var olmaktan çıkmıştır. Bunu izleyen onyıllarda artık siyasal bir gerçek olmayan Kutsal Roma İmparatorluğu, tarihsel araştırmanın ve siyasal mitolojinin, bazen de bu ikisinin birden konusu haline gelmiştir.

On dokuzuncu yüzyılda, yeni dağıtılmış imparatorluk Alman birliği için milliyetçi romantik özlemlere dair ortak bir dayanak olmamıştır. Tersine, on dokuzuncu yüzyıl Almanları, erken modern imparatorluğa derme-çatma, gülünç, hatta ucube bir siyasal topluluk gözüyle bakmıştır. Daha ziyade, Sakson prensi I. Otto'ya 962'de Papa tarafından "Alman kralı" diye taç giydirilmesiyle başlayan ortaçağ imparatorluğunun tarihi on dokuzuncu yüzyıl Alman milliyetçilerine çekici gelmişti. Bunlar, uzak geçmişte, erken ve yüksek ortaçağlarda, içlerindeki Alman krallarının sözde bütün Batı Hristiyanlığına üstün güçle hükmettiği şanlı bir imparatorluk bulunduğunu iddia etmiştir. Öte yandan, Sakson, Salian ve Hohenstaufen hanedanlarının büyük kral ve imparatorlarının zamanından sonra olan her şeye ise, ortaçağ emperyal gücünün ve Alman siyasal birliğinin gerileme ve yıkılma öyküsü gözüyle bakılmıştır. Alman prensleri, imparatorun ayrıcalıklarını teker teker ele geçirerek kendi erklerini genişletirken, başlangıçta güçlü olan evrensel İmparatorluk da, durmadan kurucu parçalarına bölünmüştür.

On yedinci yüzyılda yaygın olan büyük ve güçlü bir ortaçağ Alman devleti anlatısı, modern milliyetçi hüsnü-kuruntunun geriye yansıtılmasından ibaretti, yani bu tarihsel gerçeklikle ilgisi olmayan anakronik bir imgelemdi. On dokuzuncu yüzyıl tarihçilerinin ortaçağ imparatorlarına sık sık yakıştırdığı güç ve otorite gerçekte hiçbir zaman var olmamıştı. Ortaçağlarda siyasal güç ve otorite üç kurumun etkileşimiyle meydana gelirdi: krallık, aristokrasi ve kilise.

Bu etkileşim içinde, kral başlıca aracı rolünü oynuyordu. Ortaçağ imparatorluğu, terimin modern anlamında asla bir devlet değildi. Herhangi bir türden biçimsel kurumlar geliştirmişse (ki böyle olup olmadığı tartışmaya açıktır), bunlar ancak tarihçilerin bugün erken modern dönem dediği 1500 yılından sonra ortaya çıkmıştır. Büyük bir ortaçağ imparatorluğu fikrini savunanlar içinse Kutsal Roma İmparatorluğunun çöküşü daha 1500 yılında başlamış, bu sürecin ivmesi 1648’de Otuz Yıl Savaşlarını sona erdiren Vestfalya Barışıyla arttıkça artmıştı. Bu düşünüşe göre Vestfalya’da sonra imparatorluk “Fransız başdüşman”ın pençesine düşmüş, “Büyük Güçlerin siyaset dengesinde bir piyon”dan ibaret kalarak bir küçük devletçikler kalabalığına dönüşmüştü. Buysa Kutsal Roma İmparatorluğunun Napoléon Savaşları sırasındaki kaçınılmaz çözülüşüne varacak adeta doğrusal bir gelişmeydi.

Nihayet, on dokuzuncu yüzyılda güçlü modern devletlerin çekirdeğini oluşturan İmparatorluğun bütünü değil, en önde gelen iki üyesi, Avusturya ve Prusya vardı: Bu iki üye Avusturya-Macaristan ile İmparatorluk Almanya’sını (İkinci İmparatorluk) oluşturdu. Bu olay da Alman ulusal hareketini iki kampa ayırdı. Birinci kamp Kadim İmparatorluğu, Avusturya’nın içinde yer aldığı, ağırlıklı olarak bir Katolik devlet olarak yeniden oluşturmak istiyordu. Bu siyasal çözüme “geniş Almanya” deniyordu. Öteki kamp ise Avusturya’yı dışlayarak Prusya’nın önderlik edeceği, esas olarak Protestan bir ulus-devlet yaratmak peşindeydi. Dolayısıyla onun siyasal çözümü de “küçük Almanya”

olacaktı. Her iki kamp da Kutsal Roma İmparatorluğunun çözülmesini izleyen onyıllarda hedefine erişemedi. Ancak Bismarck'ın 1871'de İkinci İmparatorluğu kurmasıyla "küçük Alman" çözümü gerçekleşti. Bu Bismarck imparatorluğunun Kutsal Roma İmparatorluğuyla çok az ilgisi vardı.

Nüfuz ve itibarlarına yüzyılın ortalarında erişen on dokuzuncu yüzyıl Alman tarihçileri kendilerine özgüllükle ulusal bir çabanın uygulayıcısı gözüyle bakıyorlardı. İki ayrı devlet –bir yanda Prusya egemenliğindeki Kaiserreich ile öteki yanda Avusturya-Macaristan– Kadim İmparatorluğun gerçek mirasçıları olduğunu iddia etti; her ikisinin de ona otoritesini ve meşruluğunu pekiştirmek için zorunlu siyasal soyağacını sağlayacak tarihçi tebaaları vardı. Kadim İmparatorluk tarihini Avusturya'nın yeni ulusal tarihiyle birleştirmek görece kolay bir işti. 1452'den İmparatorluğun dağılmasına değin hemen hemen bütün Kutsal Roma İmparatorları Habsburg hanedanındandı. 1804'te son Kutsal Roma imparatoru II. Franz, Avusturya İmparatoru olarak taç giymişti ve on dokuzuncu yüzyıl boyunca Habsburg monarşisi, Kadim İmparatorluğun ömrü boyunca olduğu gibi, ulusallık-ötesi bir devlet olmaya devam etmişti. Kuzeydeki Kaiserreich'ta (Avusturya-Macaristan'ın tersine) tarihçiler, ortaçağ imparatorluğunu, erken yeniçağda Prusya'nın yükselişini ve 1871'de ağırlıklı olarak, Prusya-önderliğindeki Protestan İmparatorluğa bağlayacak bir tarihsel anlatı kurmak gibi daha zorlayıcı bir ödevi yerine getirmek zorundaydı. "Küçük Alman" çözümünün yandaşları öykülerini, geç-dönem ortaçağ imparatorluğunu çöküşüyle

başlatmaktaydı. Bu imparatorluğun yıkıntılarından yeni ulusal enerjiler, Martin Luther'in Reformasyonu ve Almanya'nın Protestan prenslerinin (ki bunların başında daha sonra Prusya kralları olacak Brandenburg seçmenleri vardı) eylemleri biçiminde ortaya çıkmıştır. On dokuzuncu yüzyıl Alman tarihçilerine göre, bu Brandenburg-Prusya hükümdarları, çöken imparatorluktan milli görevi devralmış ve Prusya'yı, yeni Alman devletinin sonunda kristalleşeceği çekirdeğe dönüştürmüştür.

Hem Avusturya hem de Prusya-Alman tarihyog-
rafik geleneklerinde erken modern Kutsal Roma İmpa-
ratorluğunun ve kurumlarının öyküsünden geniş ölçüde
yan çizilmiştir. Her iki geleneğin tarihçileri de, ülkelerin-
de hükmeden hanedanların bakış açısından yazmışlardır:
Avusturya'da Habsburglar, Kaiserreich'ta Hohenzollernler.
Ancak 1938'de Hitler'in onu kendi Üçüncü Reich'ına katma-
sıyla, sözde "Avusturya'yı yuvaya döndürmesi"nden sonra
iki ayrı öykü çizgisi sonunda birbirine bağlanmış gibidir.
Hitler'in imparatorluk tacını aynı yıl Viyana'dan Nürn-
berg'e taşıma kararı, iki ulusal öykü çizgisinin ortaçağ
geçmişindeki sözde birliğini göstererek tarihsel bir anlam
taşımıştır. Alman ve Avusturyalı tarihçiler bu tarihsel efsa-
neyi gerçekleştirmesi için Hitler'e yardım etmekte fazlasıyla
hevesli olmuş ve onların çabaları Üçüncü Reich'in 1945'teki
çöküşünden sonra bile (en azından Batı Almanya'da) popü-
ler tarih imgelemine etkilemeye devam etmiştir. Hatta bu
anlayış günümüzde de sürmektedir. Tek bir örnek verelim:
Alman [ilk-ortaokul] öğrencileri ulusal tarihleri hakkında-

ki ders kitaplarında erken modern Prusya'nın yükselişi üstüne, aynı dönemin Kutsal Roma İmparatorluğu kurumlarından çok daha fazla metin okumaktadırlar.

Tarihçiler ancak 1960'larda Kadim İmparatorluğa yeni bir gözle bakmaya başladı. Bu, Alman akademik yaşamında büyük bir kuşak değişikliği idi ve daha genç bir tarihçiler kuşağı nihayet eski milliyetçi historiyoğrafinin değer sisteminden kopmaya başladı. Kutsal Roma İmparatorluğunun yeniden değerlendirilmesine katkıda bulunan bir öge de, 1949'da kurulan Batı Almanya'nın Kadim İmparatorluk yapılarının en etkili olduğu batı ve güneybatı bölgesini kapsamasıydı. Batılı ve güney-batılı bir Katolik bakış açısı önceki tarihçi kuşaklarının eski Protestan-Prusyalı görüşünü yavaş yavaş kenara itti. Erken yeniçağ imparatorluğunun yeniden değerlendirilmesi için son bir adım da, Alman üniversitelerinin dönemin erken yeniçağdaki (1500 ile 1800 arası) ülke halini kurumsallaştırmaya başlamasıydı. Bu alanın ortaya çıkmasından sonra, tarihçiler erken yeniçağ imparatorluğunun anayasal tarihini irdelemeye girişti; artık aynı dönemde Avusturya'da ve Prusya'da görülen ulus inşa etme süreçlerine karşıtlıkla, onun siyasal, yasal ve toplumsal yapılarını araştırıyorlardı. Sarkaç şimdi öte yöne doğru keskinlikle gitmişti. Önceki tarihçilerin imparatorluğun temel zayıflıkları diye gördükleri şeyler, şimdi onun başlıca güçleri sayılmaya başlandı. Kutsal Roma İmparatorluğunun yapısal kusurları –özellikle de ortak bir savunmasının olmayışı– 1945-sonrası bağlamda onun erdemleri olarak görülmeye başlandı. 1991'de Almanya'nın yeniden

birleşmesinden önce, hatta bundan sonra daha önceki erken modern imparatorluk, tarihçilere ulusal tanımlama için yeni, ahlakça yansız bir amaç sunmuştur: Avrupa'nın ortasında geniş, barışçı, savunmacı ve federatif bir topluluk. Öyle ki, Almanya'nın komşularının geçmişte ondan korkmak için herhangi bir nedeninin olmadığı, modern Almanların da günümüzde huzurla ve komşularına endişe yaratmadan iftihar edebileceği bir ülke oluşturmaktadır.

Yirminci yüzyılın ikinci yarısına gelindiğinde, Kadim İmparatorluk Avrupa'nın bütünleşmesi hakkındaki tartışmalarda da yer almaya başlamıştır. En azından ilk bakışta Kadim İmparatorlukla Avrupa Birliği arasında ilginç birtakım paralellikler bulunmaktadır: Bunlar arasında, iki siyasal kuruluşun bireysel üyelerinin sahip olduğu geniş özerklik, merkez kurumlarının zayıflığı ve siyasal süreçler vardır. Bu görünüşteki koşutluklar, bazı Alman tarihçilerinin ve siyasetçilerinin Kutsal Roma İmparatorluğuna yeni bir Avrupa için olumlu bir model diye bakmasına, onu ortak tarihsel simgeleri ya da meşrulaştırıcı gelenekleri olmayan, hazır bir Avrupa Birliği öncüsü diye düşünmesine yol açmıştır. Ne de olsa Avrupa Birliği de bölgeler-üstü olan ve yayılmacı olmayan, barışçıl bir yasal çerçevedir. Elbette, özünde *Alman* olan bir imparatorluk ile kesinlikle *Avrupalı* olan bir birlik arasında bir benzerlik görmek için bütün Avrupa siyasetçileri heves göstermemiştir.

Kutsal Roma İmparatorluğunun, benim burada çok genel fırça darbeleriyle resmetmeye çalıştığım tarihsel olarak alımlanmasının çok önemli bir sonucu vardır. İmpara-

torluğun türdeş (homojen) olmayan bir birim olması ve birçok içsel çelişkinin bulunması, tarihinin geniş bir siyasal aktörler dizgesi (spektrumu) tarafından çok çeşitli yorumlara konu olması sonucunu vermiştir. Bu olgu, bizim İmparatorluk tarihini doğru anlamamızı sıklıkla engellemektedir. Bu noktayı izleyen sayfaları yazarken, İmparatorluk tarihi üstüne, bugünler hakkında siyasal yargılarda bulunmaktan kaçınmaya gayret ettim. Hatta İmparatorluğun özgül modernite-öncesi ve yabancı niteliğini, bulanıklıklarını ve üst üste gelen birçok katmanını özellikle vurgulamaya çalıştım. Bir başka deyişle, onu tarihselleştirmeyi denedim. Böyle bir girişimin siyasal bir tutum olarak yorumlanabileceğinin farkındayım. İmparatorluğun (ya da aslına bakarsanız, başka herhangi bir siyasal birimin) garip ve yabancı niteliğine ışık tutma girişimi, değerleri kültürel çeşitlilik diye vurgulayan sözümona bir “post-modern” tutuma yorulabilir. Bu, kültürel çeşitlilik gibi bütün tarihsel gerçeklerin kaleydoskopik [durmadan değişen] niteliği, tek bir sorgulanamayacak gerçeğe varma konusunda derin bir kuşkuyu ortaya koymaktadır. Ben yine de geçmişî sorgularken karışıklılara eşit davranan bu tür bir yaklaşım izlemenin doğru olduğu kanısındayım. Ancak böyle yaparsak, sadece geçmişin şimdi ne anlam taşıdığı üstünde yoğunlaşmakla kalmaz, o geçmişin henüz geçmiş olmadan önce ne demek olduğuna da bakabiliriz.

ALMAN ULUSUNUN KUTSAL ROMA İMPARATORLUĞU NEYDİ?

“Alman Ulusunun Kutsal Roma İmparatorluğu” adının kendisi, bu siyasal kuruluşun bulanık, hatta garip niteliğini ima etmektedir. “Romalı”ydı, aynı zamanda “Alman”dı; bir imparatorluktu, ama bir yandan da özgül bir “ulus”a aitti ve her nasılsa “kutsal” sayılıyordu. Öyleyse, neydi?

Bir siyasal kuruluş olarak bu imparatorluk çağdaş anayasal kategorilerin epeyce dışında kalmaktadır; böylelikle ne olmadığını söylemek, gerçekte ne olduğunu belirlemekten çok daha kolaydır. Kutsal Roma İmparatorluğu ne bir devlettir ne de bir devletler konfederasyonu. Sistematik bir yazılı anayasası yoktu; yasa önünde eşitliği –bir ideal olarak bile– öngörmüyordu. Halkına imparatorluk yurttaşlığı tanımamıştı. Dahası, İmparatorluğun sınırları kesin olarak tanımlanmış bir ülkesi yoktu; egemen bir üst otoriteye, merkezi bir yürütme organına, bürokrasiye, kalıcı bir orduya sahip değildi. Kısacası, Kutsal Roma İmparatorluğu, çağdaş devletleri tanımlayan bütün o niteliklerden yoksundu. Onu tanımlamak için çağdaş anayasal kategoriler kullanmak, onun tarihini yalnızca olumsuzluklarla değerlendirmeye gidebilirdi. Gerçekte İmparatorluğun ne olduğunu anlamak için onu kendi terimleriyle tanımlamalı ve uzun

tarihi boyunca ona hep yabancı kalmış modern terimlerden uzak durmalıyız.

Var olduğu sürece İmparatorluk, en genelinde gevşek bir siyasal varlık olarak düşünölmüştü. Çok farklı üyeler ya da “organlar” içermekteydi. Bunlar kişisel bağıllık vaatleriyle ortak bir üst-efendiye (imparatora) bağılıydılar. Genel olarak söylendiğı üzere, bu siyasal varlığın bağlayıcılığı ortaçağlar boyunca azalmıştı; fakat 1500 yılı dolaylarında İmparatorluk yeni çizgiler boyunca evrildi ve daha somut kurumsal biçimler aldı. Yükselen siyasal gerilimlere, hatta düpedüz açık çatışmalara karşın bir üç yüz yıl daha dayandı. Ancak Fransız Devriminin ve Napoléon Savaşlarının etkisi altında varlığını yitirdi.

Çağdaş yönetim sistemlerinde siyaset alanının görece bağımsızlığına karşın, Kutsal Roma İmparatorluğunun siyasal sistemi hâlâ zamanının toplumsal ve dinsel yapılarına sıkı sıkıya bağılıydı. Anayasası da sistematik bir çağdaş yasal metin olmaktansa, hem eski hem de yeni ipliklerle dokunmuş rengarenk bir beze benziyordu. Bu ipliklerin arasında simgesel ve törensel uygulamalar, biçimsel ve gayriresmi kurallar, bazıları pazarlıkla kabul edilmiş rızaya-dayalı kararlar ve sözleşmeler, birkaç tane de sabitlenmiş, yazılı temel yasayla (*leges fundamentales*), meşruluğun birçok geleneksel formu ve birbiriyle bağdaşmayan, hatta çatışan yasal-siyasal iddialar kalabalığı vardı. Bu karmaşık sistem içinde her kuralın istisnası bulunuyordu ve her soyut tanım, uygulamada sınırlandırılmıştı. Üstelik, İmparatorluğun farklı üyeleri, kendi bakış açılarına göre imparatorlu-

ğün temel yapısını ayrı ayrı algılamaktaydılar. Bu algılar da zaman içinde sürekli değişiyor ve evriliyordu. Bütün bunlar İmparatorluğun kesin bir tanımını yapmayı olanaksızlaştırmaktadır. Ben yine de böyle bir şey yapmaya kalkışıyorsam, okuyucu dediklerimi “bir tutam tuzla” almalıdır. Zira gerçekte her şey çok daha karmaşıktı.

Tartışmamıza başlamak için iyi bir çıkış noktası, imparatorluğun adının kendisidir. “Alman Ulusunun Kutsal Roma İmparatorluğu” adının tümü ilk kez ancak on beşinci yüzyılın sonunda ortaya çıktı ve hiçbir zaman imparatorluğun, resmi adı olmak şöyle dursun, tek anlatımı da olmadı. On sekizinci yüzyıl Fransız filozofu Voltaire’in sık sık alıntılanan deyişiyle, “Kutsal Roma İmparatorluğu ne kutsaldı ne de Romalıydı; hatta bir imparatorluk bile değildi.” Bu espri bir yana, İmparatorluğun sıfatındaki müstakil öğelerin yakından incelenmesi, onun karmaşık –kısmen ortaçağa bağlı, kısmen de erken modern– niteliği hakkında önemli ipuçları içermektedir.

İlkin, Latince *imperium*dan gelen “imparatorluk” terimi yüksek bir üst-egemenliği, bir imparatorun sahip olduğu bir üstünlüğü anlatır. Ortaçağlar sırasında “imperium”, imparatorluk makamına sıradan özdeş bir terimdi. Önde gelen anlamı, imparatorun egemen olduğu özgül bir ülke parçası değildi, onun belirli bir bölge ya da halkla bağlı bulunmaksızın kullandığı evrensel, kişilik-ötesi otoriteydi.

“Roma” terimi de İmparatorluğu eskiçağ Avrupa’sının emperyal geleneğine sokmaktaydı. Batıdaki ilk ortaçağ hükümdarı olarak Charlemagne 800 yılında kendisine Papa

tarafından taç giydirmiş, böylelikle (Franklar diye) bir Cermen kabilesinin krallığından evrensel özlemleri ve kutsal hâlesi olan bir hükümdara dönüşmüştü. Charlemagne'in ölümünden kısa süre sonra imparatorluğu dağıldı. Fakat Charlemagne'in uzak akrabası olan Büyük Otto 962 yılında kendi Doğu Frank (sonra Cermen) krallığını eskiçağ Roma'sının imparatorluk geleneklerine bağladığında aynı fikri diriltmiştir. Bundan böyle hemen hemen bütün Alman kralları aynı zamanda "Roma İmparatoru" unvanını da taşıdı. *Translatio imperii*, yani hükümdarlığın kesintisiz olarak eskiçağ Romalılarından Franklara, sonra da ortaçağın büyük Alman hanedanlarına "aktarıldığı" fikri besbelli bir hayaldi (fiksiyon). Bu, aynı zamanda Roma Kilisesinin en tepesinde bulunan papa tarafından sembolik olarak taç giydirilmesine de dayanmaktaydı. Bu sembolik eylem Alman imparatorlarının bütün Hristiyanlar üstünde siyasal yetke sahibi olma ve diğer bütün Avrupa hükümdarlarından önde gelme iddiasında bulunmasına yol açtı. Ortaçağ hükümdarları *translatio imperii* düşüncesine gönderme yaparak kendilerini eskiçağ Roma İmparatorluğunun kutsal tarihi içine yerleştirdiler. Bu, İsa Mesih'in içinde yaşadığı ve öldüğü, zamanla da kendisinden İncil'in bilinen bütün dünyaya yayıldığı siyasal birimdi. Danyal Kitabı'nın bilindik geç dönem yorumları da Roma İmparatorluğunu dört evrensel imparatorluğun sonuncusu olarak göstermekteydi. Bunun yıkılışıyla Deccal ortaya çıkacak ve Kıyametin gelişiyse Son Yargı yapılacaktı. Bu Kutsal Kitap yorumları *translatio imperii* fikrini destekliyordu. Dünyanın hâlâ sonu

gelecek idiyse, Roma İmparatorluğu da şöyle ya da böyle devam etmiş olmalıydı.

Eskiçağın Roma İmparatorluğuna “kutsal” (Latince *sacrum*) denmemişti. Ancak on ikinci yüzyıldaki İmparator Friedrich Barbarossa’dan beri İmparatorluğun unvanına bu sıfatın eklendiğini görüyoruz. Bu deyim, varsayıldığına göre, (güya) imparatorun papaya tâbi olması sorunu bağlamında öne sürülmüş; ilk kez on birinci yüzyıl sonlarında Papa VII. Gregorius zamanında bu iddiada bulunulmuştur. İmparatorun destekçileri onun unvanına “kutsal” terimini ekleyerek efendilerinin otoritesini papanınkiyle eşitlemeye çalışmışlardı. Kilise kılıcına bir de dünyevi kılıç ekliyorlardı. Bunda da geniş ölçüde başarılı olmuşlardı. VII. Gregorius’un imparatorlardan üstün olma iddialarını –daha az güçlü– ardılları terk etti. “Kutsal” terimi yerleşti.

Erken modern dönemde imparatorun sıfatıyla ona papa tarafından taç giydirilmesi arasındaki ilişki kesin olarak sonlandırıldı. Kral I. Maximilian 1508’de Papa tarafından taç giydirilmeden kendisine “seçilmiş imparator” demeye başladı. (Gerçekte, ömrünün geri kalanında kendisine Papa tarafından taç giydirilmeyecekti.) Maximilian’ın torunu ve halefi olan V. Karl [Şarlman] ise 1519’da Aachen şehrinde kral seçilmiş ve kendisine (1530 yılında Bologna’da) Papa tarafından taç giydirilmişti. Fakat Karl’ın ardılları seçilmişlikleri nedeniyle sürekli olarak imparator sıfatını iddia etmiştir. Onlar, birinin “Roma kralı” seçilmesi ve “Roma imparatoru” olarak taç giymesi, gerçekte ayrı işlemler olduğu halde böyle yapmıştı. Örneğin yeni kralın

seçilmesi hanedanın sürekliliğini sağlamak için eski imparator daha sağken gerçekleştiriliyordu. Böyle bir durumda, seçilen Roma kralı imparatorluk unvanını ancak öncelinin ölümüyle almaktaydı. Genel olarak, Ren arşevüklerinden biri (Köln başpiskoposu ya da erken modern dönemde kural olduğu üzere Mainz başpiskoposu) taç giydirme ve kutlama işini yapıyordu; 1562'den sonra bu törenler Frankfurt am Main emperyal şehrinde yapıldı. Daha sonra seçim sonuçları bir formalite olarak papaya sunuluyordu.

Erken yeniçağdaki seçimlerde papanın rolünün azaltılmış olmasına karşın, İmparatorluğun “kutsallığı” –yani onun kutsal ya da tanrısal bir niteliği bulunduğu iddiası– dönem boyunca hayli canlı kaldı. Hatta Reformasyonun dinsel bölünmelerine bile dayandı. İmparatorluğun kutsallık iddiası kısmen de, on sekizinci yüzyıl kadar geç bir dönemde bile, meşru Avrupa hükümdarlıklarının hemen her örneğinin “kralların tanrısal hakları” kavramına dayanmasıyla sürmekteydi. İmparatorluğun kutsallığı üstündeki ısrar, aynı zamanda onun dünyanın diğer monarşilerinin üstünde eşsiz bir konumunun bulunması ve on beşinci yüzyılın sonlarından itibaren Güneydoğu Avrupa’yı tehdit eden Osmanlı Türkleri karşısında yer alması gibi bir nedene de dayanmasına yol açmaktaydı. On yedinci yüzyılda hukukçu Johannes Limnaeus hâlâ şöyle yazabilmekteydi: “Roma İmparatorluğuna kutsal bir imparatorluk denmektedir, çünkü günümüze değin Kutsal Ruh tarafından düzenlenmiş, onaylanmış ve korunmuştur.” Yine de on sekizinci yüzyıla gelindiğinde, İmparatorluk görevlileri, devletin sı-

fatındaki “kutsal” nitelenmesini sıklıkla atlamakta ve onun yerine daha kısa “Roma-Germen İmparatorluğu” (*Imperium Romano-Germanicum*), hatta daha basit olarak “Alman İmparatorluğu” adını kullanmaktaydı.

Açıklamamız gereken son iki terim de “Alman” ve “ulus”tur. Bildiğimiz kadarıyla bu iki sözcüğün “Kutsal Roma İmparatorluğu” deyiimiyle birlikte ilk kullanılışı, III. Friedrich’in 1486 tarihli kamu barışı yasasındaıydı (*Landfriedengesetz*). “Imperium” terimi de, imparatorun evrensel, ülke-dışı otoritesi anlamına gelmediğı zaman, ortaçağ siyaset felsefesine göre uluslar-ötesi bir varlığa işaret etmekteydi. Bu, üç ülkeden oluşmaktaydı: İtalya, Galya (esas itibarıyla çağdaş Kuzeydoğu Fransa’daki Burgonya ile Lorraine) ve Almanya. Geç ortaçağlardan sonra İmparatorluğun Almanlık karakteri –Latin, yani Romans dilleri konuşan bölümleri karşısında– giderek belirginleşti. Bu arada imparator İtalya ve Burgonya üstündeki siyasal iddialarını kaybetti; ama hâlâ bir fırsat çıkarsa onları kuramsal olarak canlandırabilecekti. Fakat en önemlisi, –1495’te kurulan ve 1806’ya kadar dayanan– en asli imparatorluk kurumlarının yalnızca İmparatorluğun Almanca konuşulan bölümlerinde hükümler olması, erken modern imparatorluğun sadece Alman yörelerinde yoğunlaştığı yolunda bir görüşün doğmasına yol açtı. Bu görüşü daha da geliştiren olgu, Hermann Conring ve Samuel Pufendorf gibi önemli on yedinci yüzyıl hukukçularının, İmparatorluğun resmi adının geçerliliğini sorgulaması ve onun Kadim Roma İmparatorluğunun devamı olduğu savını masal diye görmesiydi. Pufendorf, imparatorluk ana-

yasası hakkında 1667’de Severinus de Monzambano takma adıyla yayınladığı bir kitapta, eskiçağ Roma İmparatorluğu ile erken yeniçağın Alman imparatorluğu arasındaki süreklilik iddiasına şiddetle saldırmıştı. Ona göre, böyle bir görüş tam bir saçmalıktı. Bütün bu gelişmeler erken yeniçağ imparatorluğunun Alman karakteri üstünde daha çok ısrar edilmesine ve bu sıfatın ismine de eklenmesine yol açtı.

Nihayet, İmparatorluğun adında “ulus” teriminin bulunmasına karşın, bu sözcüğün anlamını çağdaş ilişkilerle şişirmemeye dikkat edilmelidir. Erken yeniçağ Avrupalıları Saksonlar ya da Bavyeralılar gibi birçok farklı yöresel grubu uluslar (Latince *nationes*) sayıyordu. Erken yeniçağda yaygın olan daha yerel ya da bölgesel kimlikler arasında, genel bir yerellik-ötesi (*supra-regional*) Almanlığın ilk başlangıçları da vardı. Hümanistlerin MS birinci yüzyılda Romalı yazar Tacitus’un kaleme aldığı *Germania*’yı keşfetmesi de bu eğilimi güçlendirmişti –ne var ki, Tacitus’un eskiçağ Cermenlerini anlatışı hayli bulanıktı. Daha on altıncı yüzyılda geniş bir “muhayyel” Alman topluluğunun ya da ulusunun yükselişine katkıda bulunmuş özgürlüklerin –Alman prenslerin bir yabancı saydığı– İmparator V. Karl’a (Charles) karşı ortaklaşa savunulması da vardı.

BİR KAFA İLE KOLLAR VE BACAKLARDAN OLUŞAN BİR BEDEN

İmparatorluk için yeniçağın başlarındaki en yaygın benzetme, bir kafa ile kolları ve bacakları bulunan bir bedendi. Kafa elbette imparatordu. Çeşitli beden parçalarının tutarlı bir siyasal bütün oluşturmalarını mümkün kılan öncelikle oydu. İmparatorun genel ilişkileri imparatorluk anayasasının en eski ve en önemli öğeleriydi. İmparator en üstün feodal lord, en yüksek hâkim, hukukun ve barışın en yüksek koruyucusuydu. Yine de hiçbir zaman mutlak bir monark olmamıştı; hiçbir zaman hukukun üstünde değildi. Rızaya yönelik imparatorluk anayasası uyarınca, imparatorun geleneksel siyasal düzendeki hiçbir şeyi keyfi olarak değiştirmeye hakkı yoktu; diğer emperyal üyelerin karşı çıktığı herhangi bir şeyi yapmaya ne hakkı vardı ne de yetkisi. Diğerlerinin tavsiyelerine ve rızalarına dayanmak zorundaydı. Ortaçağlar sırasında yerleşmiş bulunan bu durum, erken yeniçağ dönemi boyunca daha da belirginleşti.

İmparator yetkilerini kullanırken, her zaman imparatorluk tabakalarının rıza ve katılımıyla sınırlıydı. Bu, daha sonraki kuşakların (geriye dönerek) imparatorluğun temel yasaları (*leges fundamentales*) diyecekleri metinlere dayanmaktaydı. Bunların en önemlileri, Altın Berat (1356),

Augsburg Dinsel Barışı (1555), Vestfalya Barışı (1648) ve elektörlük [seçmenlik] koşullarıydı. Bunların tümü imparatorla diğer emperyal üyeler arasındaki bir sözleşmenin izlerini taşımaktaydı. Sadece imparatora ait olan “uyarlama hakları” da (*reservation rights*) bulunmaktaydı: Bir kimsenin bir bütün olarak toplum karşısındaki yasal konumunu değiştirme gücü (örneğin soyluluk verilmesi, piçlerin meşru duruma getirilmesi ya da bilimsel mevki-makamla ödüllendirilme). Bu açıdan bakılınca Kutsal Roma İmparatoru, en yüksekteki üstün bir lord olmaktan çok, daha geniş toplumsal-siyasal hiyerarşinin en uç noktasıydı. Bu konum bütün sosyo-politik düzeni yasallaştırmakta ve varlığının süregitmesini güvence altına almaktaydı.

Emperyal üyeler imparatorun karşısında tutarlı bir bütün olarak durmaktaydı. Resmi dilde bundan “*Kaiser und Reich*” (İmparator ve İmparatorluk) diye söz ediliyordu. Yapının ya da bedeninin üyeleri ya da organları inanılmaz çeşitlilikteydi. Bunların içinde emperyal elektörler, prensler, kontlar, yüksek rütbeli rahipler, şövalyeler, şehirler ve kasabalar yer alıyordu. Yalnızca emperyal yetkileri olan üyelerle sözcüğün kesin anlamında bir emperyal zümrenin statüsüne de sahip bulunanlar arasında önemli bir ayrım gözetilmekteydi. Bu grupların ilki sadece imparatoru kendi üst-lordları olarak kabul eden bütün üyelerdi, oysa ötekilerin aynı zamanda en önemli imparatorluk kurumu olan emperyal *diet*te “bir koltuğu ve bir oyu” da vardı. On altıncı yüzyıl ortalarında hâlâ –özellikle emperyal kontlar, şövalyeler ve şehirler bakımından– kimin hangi gruptan olduğu

çok da belli değildi. İmparatorluk üyeleri son derece farklı niteliklerdeydi; bunlar hem kişilerden hem de topluluklardan, keşişlerden ve kentsel komünlerden, kilise ve din-dışı birim yöneticilerinden, güçlü siyasal topluluklarla görece daha zayıf olanlardan oluşmaktaydı. Sıranın bir ucunda esas olarak kendilerine karşı çıkılmaksızın çok geniş ülke bölümlerine hükmeden büyük prensler bulunuyordu. Bu prensler sıklıkla bütün Avrupa siyasetinde önemli roller oynuyordu, hatta bazıları evlilik yoluyla büyük kıta hanelerine bağlanmıştı. Hatta Avusturya arşevükleri ve diğer imparatorluk arazilerinin uzun bir listesinin lordları olan Habsburgların kendileri emperyal üyelerdi. Sıranın karşı ucunda sadece birkaç köye hükmeden ve oralarda bile çok sınırlı yasal yetkileri olan imparatorluk şövalyeleri vardı. İmparatorluğun anayasal yapısının ayırıcı özelliği, tam da emperyal üyeliğin olağanüstü bir eşitliğinin olmasıydı. Çeşitli emperyal üyeler emperyal siyaseti son derece farklı (eşitsiz) yollardan etkiliyor ve yine onlar tarafından etkileniyordu.

İmparatorluk sadece doğrudan emperyal konumda bulunan soylularla kuruluşlardan oluşmamaktaydı. Emperyal kurumların çoğu, lordluk haklarını aralarında daha aşağı birçok otorite sahibi bulunan tabakaların üzerinde kullanıyordu: Bunların arasında soylu aileler, manastırlar, dinsel kuruluşlar ve kentsel topluluklar vardı. Böyle gruplar da İmparatorluğa bağlıydı, fakat doğrudan emperyalikten gelen hakları ve ayrıcalıkları bulunmadığı için onlara emperyal değil, yöresel ya da aracılı (*landsässige; mediate Stände*)

denmekteydi. Yerel lordlarıyla ilişkileri, benzerleri olan emperyal zümrelerin imparatorla ilişkileri gibiydi. Tıpkı emperyal karşılıklarının olduğu üzere, yöresel zümreler de lordları için bir gelir kaynağıydı ve yine onlar gibi, (yöresel) meclislerde toplanma ve kendilerini temsil etme haklarına sahipti. Fakat erken yeniçağ boyunca emperyal zümrelerin imparator üstündeki etkilerini genişletmeyi başarmalarına karşılık, yöresel meclislerin temsilcilik hakları çoğu kere kısılmıştı. Ama bu, hikâyenin sonu değildi. Yöresel zümreler, aralarında kulübelerde yaşayanların ve köylülerin de bulunduğu çeşitli bağımlı insanlar üstünde lordluk haklarını da kullanmaktaydı. Bunların imparatorla ve İmparatorlukla ilişkisi, üstlerindeki yöresel zümrelerle ilişkilerinden daha aşağı ve daha aracılıklıydı. İmparatorluğa sıradan uyruğun ya da kendi karısı, çocukları, bazen uşakları ve tarım işçileri üstünde de otoritesini kullanan “alelade/sıradan insan”ın (*der gemeine Mann*) gözünden bakınca, onun üstünde yerel lordlardan ya da şehir meclisinden imparatora değin üst üste gelen birçok yetke tabakası bulunduğu görülür.

Dolayısıyla imparatorluk türdeş uyrukların birliği olmaktan başka her şeydi. Modern devletler bütün yurttaşlarına özdeş siyasal haklar tanır, egemenliği ise sadece kendi elinde tutar ve iktidarı yalnız kendi organları aracılığıyla kullanır. Kutsal Roma İmparatorluğunda durum daha farklı olamazdı. Orada bütün sosyo-politik hiyerarşi boyunca farklı insanlar ve gruplar, bir yandan sadece kendilerine özgü haklardan ve özgürlüklerden yararlanırken bir yandan da özerk bir siyasal otorite de kullandı. Bu koşul-

lar altında imparatorun onların vassalleri ve uyrukları şöyle dursun, yüzlerce emperyal ve bölgesel kurum üstünde türdeş bir siyasal yetke kullanmadığı apaçıktır. Tam da bu nedenden ötürü, İmparatorluğun bazı modern haritaların gösterdiği üzere sınırları kesinlikle belirlenmiş bir ülkesi de yoktu. Aynı zamanda, erken modern imparatorluğun üyeleri arasında temel bir ayrı-ülkelere-bölünme (*territorialization*) sürecinin olduğunu da belirtmek gerekir: Siyasal yetke (otorite), kişiler üstünde çeşitli lordluk hakları topluluğundan belirli bir coğrafya *mekânını* (sınırları içinde yaşayan ya da bulunan bütün insanlar ve kurumlar dahil) kapsamaya evrilmiştir. Ayrı-ülkelere-bölünme bir bütün olarak imparatorluk düzeyinde gelişmemiştir. Daha ziyade, belirli emperyal üyeler, ülke-lordları olarak bunu kendi topraklarında uygulamışlardır. Çözülüşüne kadar İmparatorluk hiçbir zaman bir ülkesel (*territorial*) devlet olmamıştır, kişiler ve kuruluşlar arasında –tepelerinde imparatorun, yani bütün siyasal yapıya/bedene tutarlılığını ve meşruluğunu sağlayan kişinin durduğu– hiyerarşik ve karmaşık bağlar sistemi olarak kalmıştır.

Emperyal anayasanın ayırıcı bir özelliği, büyük emperyal prenslerin kendi ülke sınırları içinde güçlü otorite kurabilmeleriydi. Onların otorite kullanmalarının emperyal anayasa üstünde belirleyici bir etkisi vardı. Erken modern dönemde prenslerin otoritesi öyle hızlı arttı ki, bazı durumlarda kabaca bölgesel egemenlik denilebilecek hale geldi. Bölgesel otoritedeki artış (ki, on beşinci yüzyıldan önce bu bir sorun olarak görülmemiştir) geniş ölçüde im-

paratorun üstünden karşılanmıştır ve kökenleri daha ortaçağlarda bulunmaktadır. Diğer Avrupa monarşilerinde siyasal iktidarların bir kral ve onun görevlilerince kullanılan gitgide daha merkezi hükümet sistemlerine dönüşmesine karşın –bu bakımdan Fransa örneği özellikle paradigmatiktir– Kutsal Roma İmparatorluğu karşıt yönde gelişti. Bunun birden fazla nedeni vardı. Birincisi, İmparator Heinrich'in 1197'deki ölümünden beri İmparatorluğun kalıtsal (ırsî) olmaktan çok, elektör bir monarşi olduğu kesinleşmişti. Bunun sonucunda, herhangi bir müstakbel kral ya da imparator kendilerine emperyal elektörler (*Kurfürsten*) denilen, iyi tanımlanmamış bir prensler topluluğunun siyasal desteğine ve fiili oyuna dayanmak zorundaydı. Bunun gereği olarak da, karşılıklı bağımlılık ve uzlaşmayı desteklemekteydi. İkincisi, ortaçağ imparatorluğu hiçbir zaman sürekli bir merkez idaresi ya da imparatorun yetkesine dayanan bir yürütme organı geliştirmemişti. (Salian ve Hohenstaufen hanedanlarının bu yöndeki girişimleri başarısızlığa uğramıştı.) Örneğin Fransız benzerinin tersine, Kutsal Roma İmparatoru tımarlar dağıtarak otoritesini güçlendirmiyordu; boşalan tımarlar ona dönmüyor (böylelikle doğrudan denetimi altındaki bölgeyi genişletmiyordu), hemen yeni vassallere veriliyordu. Aynı süreç imparatorluk hazinesi için de işlemekteydi; bu hazine son derece değerli bölgesel lordluk haklarından ya da para basma, maden çıkarma, köprü geçiş ücreti alma ya da avlanmayla ilgili maddi haklardan yararlanamıyordu. Kendisine ait sınırlı bir arazi ve hazinesi olan imparatorun bir “idare

altyapısı” kurmaya yetecek olanakları yoktu (Wolfgang Reinhard). İmparatorlukta başarmak istediği siyasal ya da finansal her şey için öteki emperyal üyelerin desteğine dayanmak zorundaydı.

Ortaçağ imparatorluğunun merkezsizleşmesine katkı yapan üçüncü bir faktör de Kiliseyle bitmek bilmeyen rekabetiydi. Yüksek ortaçağlardaki atama çatışmasında zafer kazanmasından beri Katolik Kilisesi imparatorun sıkı denetiminden geniş ölçüde kurtulmayı becermişti. İzleyen yüzyıllarda da piskoposlar ve manastırlar Kilisenin kendilerine bağışladığı siyasal ve finansal otoriteyi, kendi bireysel egemenlik alanlarındaki lordluk haklarını güçlendirmekte kullandı. Böylelikle, Papalık devletlerinin yanı sıra İmparatorluk da arşevükler, piskoposlar, keşişler ve başrahibeler gibi kilise büyüklerinin (bazen İmparatorluk üyelerinin de) aynı zamanda dünyevi hükümdarlar olabildiği yegâne Avrupa siyasal birimini oluşturmuştur.

Son olarak (ama önem bakımından en sonda olmadan) imparatorluğun somut büyüklüğü geliyordu. Ortaçağların ve erken modern dönemin kendine has koşulları altında, birçok devletçik ya da eyalet arasında iletişim yürütmek kolay bir iş değildi. On altıncı yüzyılın ortalarına kadar Orta Avrupa’da bir posta sistemi yoktu ve herhangi birinin imparatorluğu bir ucundan diğer ucuna katetmesi otuz gün sürebilirdi. İmparatorluğun devasa genişliği iktidarın imparatorun ellerinde toplanmasını güçleştirmekteydi, bu durum imparatorluğun merkezsizleşmiş (desantralize) yapısını açıklamaya yardım etmektedir.

İmparatorluğun çeşitli üyelerini imparatora ve daha az güçlü olmakla birlikte birbirlerine bağlayan bağların hem eski hem yeni kökleri vardı. Erken yeniçağ döneminde bile, İmparatorluk öncelikle feodal, hiyerarşik bir siyasal yapıydı, tepesinde de imparator vardı. Feodal sistem ortaçağ imparatorluğunun otoritesinin ve mülkiyet haklarının kaynağıydı. Bu temel bir toplumsal alışverişe dayanmaktaydı: Bir lord vassaline kişisel sadakat karşılığı toprak, lordluk hakları, kamusal görevler, yararlar, mallar ve çeşitli makamlar bağışlayabiliyordu. Vassal de lordunun iyiliğinin korunmasına bütünüyle kendisini veriyor ve gerekirse onu maddeten savunuyordu; her zaman lorduna öğüt vermeye ve yardım etmeye borçluydu. Bu feodal bağlar en üstteki imparatorun en alttaki sıradan adama kadar bütün özgür [köle-olmayan] kişiler arasında mevcuttu ve erken yeniçağ boyunca var olmayı sürdürdü. Feodal bir sistem olarak İmparatorluk bu gibi sadakat bağlarının bir toplamıydı: Bu, bütün emperyal üyelerin (birçok başkasının da) imparatorun doğrudan vassali olduğu bir sistemdi. Bunun sonucu, bir imparatorun ya da vassallerinden birinin ölümü halinde, feodal ilişkinin resmi bir törenle yenilenmesinin gerekmesiydi. Bu törende imparator vassaline mülkiyet ve haklar teslim ediyor, o da imparatora ve İmparatorluğa sadakat yemini ediyordu. Erken yeniçağda bu sistem gevşemeye başladı. Çünkü prensler gitgide emperyal törene bizzat katılmaktan kaçınır oldu, imparatorun sarayına temsilciler göndermeye başladı. İmparatorun feodal ilişkilerinin özü birçok İtalyan prensi de kapsamaktaydı ve bu bağlar 1648'deki Vestfalya Barışının

ardından gevşemedi, tersine sıkılaştı. Bu bakımdan, birçok İtalyan prensliği erken yeniçağ döneminde bile İmparatorluğa bağlı kalmaya devam etti. (Onlara *Reichitalien* ya da İmparatorluk İtalya'sı denildi.) Yine de ortaçağların sonuna gelindiğinde, imparatorla öteki emperyal üyeler arasındaki bütün ilişkiler feodal nitelikte değildi –hatta çoğu bile değildi. Önemli bir nokta emperyal şehirlere ilişkindir: Onlar imparatorun vassalları değil, uyruklarıydı.

Gerçekte, İmparatorluk hiçbir zaman sadece feodal bağların bir toplamından ibaret değildi. Aynı zamanda, 1500 yılı dolaylarında somut bir dizi kurumu paylaşan üyelerin bir birliği vardı: Ortaklaşa düşünme organları olarak emperyal *diet*ler, emperyal mahkemeler ve bölgesel yürütme organı işlevleriyle emperyal çevreler (bölgeler). Feodal değil de, böyle kurumsal bir mantığa göre, emperyal üyeler emperyal *diet*te bir sandalyesi ve oy hakkı olan ve o organın ortak karar verme tartışmalarıyla karar-verme süreçlerine katılan, imparatora emperyal vergiler ödeyen, emperyal mahkemeleri kullanan ve emperyal bir çevreye dahil bulunanlardı. Bir başka deyişle, İmparatorluk ortak yargı otoritesine bağlı olan ve ortak yasama güçleri olan bir yasal kuruluştur. Bu, en azından teoride üyelerinin yan yana olduğu, şiddetli çatışmalardan uzak durduğu, toplumun kendi vergilerini koyup yönetim organlarını yaratarak paylaştığı mâli ve siyasal hedefleri izledikleri bir topluluk anlamına geliyordu. Yine de bütün emperyal üyeler bu kurumlara aynı ölçüde katılmamıştır. Katılım somut pratikler sorunuydu, bunlar da genellikle tartışılıyor ve her zaman değişebiliyordu. Özellikle İmpara-

torluğun uçlarında, İmparatorluğa bağılılığı tartışmalı olan üyeler vardı. Bunlardan bazılarının İmparatorluğa bağılılığı zamanla büsbütün kopacaktı. Fakat erken modern imparatorluğun dokusu yavaş yavaş yıpranırken, merkezinde üyeliği asla tereddüde yer bırakmayan, her zaman kararlarının uygulanmasını sağlamasalar bile, İmparatorluğun bütün ortak kurumlarında yer alan bir grup bulunmaktaydı. Bu üyeler arasında bile, özellikle imparatora ve İmparatorluğa bağılı olanlar vardı. Örneğin Frankonya'da, Svabya'da ve imparatorun kişisel mallarının, mülklerinin ortaçağlarda bulunduğu Orta Ren bölgesinin parçalanmış siyasal konumunda. Bunun tersi de doğruydı: Kuzey ve kuzeydoğuda birçok emperyal üye imparatorlardan fiziken uzaktı. Dolayısıyla onların imparatora ya da emperyal kurumlara olan bağılılığı da çok daha zayıftı.

Bütün bu sebeplerden, kimin İmparatorluğa dahil olduğu, kimin olmadığı sorusunu yanıtlamak her zaman kolay değildir. İmparatorluğun tam maddi sınırlarını aramak da benzer bir biçimde hayalkırıklığıyla sonuçlanabilir. Bazı emperyal üyeler İmparatorluğa bir anlamda dahilken, başka bir anlamda dahil değildi –bütün bunlar, böyle soruları yanıtlarken kullanılan kriterlere dayanmaktadır. Daha önce de belirtildiği gibi, Kuzey İtalya'daki birçok prenslik ve şehir yerleşimi –Toskana, Mantova, Modena, Parma, Cenova ve Lucca– Kutsal Roma İmparatoruna feodal bağlarla bağılıydı, ama başka bakımlardan genel imparatorluk kurumlarından hiçbirinde yer almıyordu. (Bunun önemli istisnası, Yukarı Ren emperyal çevresinin üyesi olan, ama aynı zamanda

emperyal diette de sandalyesi ve oy hakkı bulunan Savoy Düklüğüydü. Ülke hükümdarları olan Habsburglara karşı başarılı ayaklanmalarının ardından İsviçre Konfederasyonu bütün emperyal kurumlardan çekildi, fakat imparator, Vestfalya Barışında onun resmi bağımsızlığını tanıyincaya kadar Kutsal Roma İmparatorluğunun *de jure* bir bölümü olarak kaldı. 1648'den sonra bile homojen (türdeş) bir kurum olmaktan uzak bulunan İsviçre Konfederasyonunun farklı üyelerini dikkatle ayırmak gerekir. Gerçekten bazı İsviçre kantonları 1806'da İmparatorluğun resmen çözülmesine kadar imparatorun formal vassalleri olmaya devam etti –bu arada siyasal açıdan yararlı oldukları zamanlarda İmparatorluğa sembolik bağlılıklarını vurguladılar.

Hollanda da bu siyasal topluluğun çeşitli üyelerinin İmparatorlukla farklı ilişki dereceleri olması bakımından İsviçre örneğine benzemekteydi; ama bunların çoğu imparatorla feodal bağlarını sürdürüyordu. On beşinci yüzyıl sonlarından itibaren Alçak Ülkeler, Habsburg hanedanının Burgonya mirasının bir parçasıydı ve bu sıfatla Fransızların kendilerini yönetme iddialarına direniyordu. Ne var ki, 1548 tarihli Burgonya Sözleşmesi onların merkezi emperyal kurumlarla ilişkilerinin çoğunu kopardı; 1555'te de Habsburg hanedanının İspanya kolunun denetimine geçtiler. Reformasyon sonrasındaki dinsel çatışmalar çağında kuzey devletçiklerinden/eyaletlerinden on üçü bağımsız bir siyasal birlik oluşturarak Katolik İspanyol efendilerine karşı uzun bir savaşa giriştiğinde, Kutsal Roma İmparatorluğu artık çatışmada yoktu. Böylece 1648'de Birleşik Eyaletler Cumhu-

riyeti uluslararası düzeyde tam bağımsızlığını vurgulayabildi. Hollanda'nın güney eyaletleri (kabaca günümüzün Belçika'sı) İspanyol Habsburglarının yönetiminde kaldı, ama 1713'te hanedanın Avusturya dalına geri döndü. Ne var ki, o zaman bile terimin kesin anlamıyla Kutsal Roma İmparatorluğuna bağlı olmadı; çünkü emperyal diette sandalyesi ve oy hakkı yoktu, emperyal vergiler ödemiyor, kendini imparatorluk mahkemelerinin yargı yetkisi altına sokmuyordu.

İmparatorluğun batı sınırları boyunca da aynı karmaşıklığın bir başka örneğini görüyoruz. Burada birçok ülke, imparatoru kendi feodal lordları olarak tanımaya devam etti, hatta emperyal zümreler statüsünü sürdürdüler, ama Fransa'nın yayılmacı politikalarına da gittikçe daha çok kurban oldu. Örneğin Burgonya özgür kontluğuna (Franche-Comté), Metz, Toul ve Verdun piskoposluklarıyla Strazburg emperyal şehrine olan buydu. Lorraine Dükaliği uzun bir süre Fransa ile Kutsal Roma İmparatorluğu ve bağımsız, egemen bir statü arasında gidip geldi. Aslında denetimi altındaki çeşitli küçük ülkelerden ötürü, Lorraine dükü hem *de facto* hem *de jure* Fransa'ya katıldıktan sonra da emperyal diette koltuk ve oy sahibi olmayı sürdürdü. Bazı Kuzey ülkeleri, feodal bağlarının onları dışarıdaki krallara bağlamasına karşın, imparatorluğa ait olmaya devam etti. Örneğin Danimarka kralı aynı zamanda Holstein düküydü, burasıysa kuşkusuz imparatorluğa aitti; öte yandan yakındaki Schleswig, Danimarka kralının bir tımarıydı ve geleneksel olarak Holstein'a bağlı bulunmasına karşın İm-

paratorluğa dahil değildi. Vestfalya Barışı Batı Pomeranya'yı İsveç kralına vermeyi vaat etmişti, ama bunu yaparken eyaletin imparatorlukla bağlarını çözmemişti. Danimarkalı eşdeğeri gibi, İsveç kralının da o zamandan itibaren İmparatorluk dietinde bir koltuğu ve oy hakkı vardı. On altıncı yüzyılın başlarına kadar Töton Şövalyelerinin hükmettiği Prusya Dükalığı, tarihinin farklı noktalarında hem Polonya hem de Kutsal Roma İmparatorluğuyla feodal bağlar kurmuştu. Reformasyon döneminde, Töton Şövalyelerinin Büyük Üstadı Albert, dükalığı dünyevileştirmiş; burası ondan sonra imparatorun değil, Polonya tacının bir tımarı olmuştur. Fakat 1618'de [imparator seçimine katılma hakkı olan] Brandenburg elektörü dükalığı miras yoluyla devralmış ve diğer unvanlarının yanı sıra Prusya dükü de olmuştur. Kırk yıl sonra Polonya'dan tam bağımsızlığını almayı bile başararak bu bölgede egemen bir prens olmuştur ki, bu durum halefinin de 1701'de kendisi için "Prusya'daki kral" unvanını iddia etmesine dek varmıştır. Son örnek Bohemya Krallığıdır. Bohemya kralı ortaçağlardan beri imparatorun bir vassaliydi, hatta on dördüncü yüzyılda emperyal elektör olma statüsünü de elde etmişti. Fakat onun emperyal tımarı sadece seçim bölgesinden ibaretti; Moravya, Silezya ve Lausitz ile de bağıntılı olan Bohemya Krallığında değildi. Kral egemen bir prensti ve onun toprakları emperyal yargı alanına girmiyordu; yani 1500'den sonra yeni kurulan emperyal kurumlardan etkilenmemektedirler. 1526'dan sonra Habsburg ailesinin Avusturya kolu Bohemya tacına da sahip oldu. Bu, Bohemya kralıyla imparatorun esasında aynı

kişi olması demekti. Bu sebeple Bohemya, Kutsal Roma İmparatorluğuna giderek daha sıkı bağlandı; bu, on sekizinci yüzyıl başında tamamlanan bir süreçti.

Uçlar hakkında bu kadarı yeter. İmparatorluğun göbeğinde emperyal diet vardı. Diet kralın büyük meclisinden (*Hoftag*) büyümüştü –bu kurul geç ortaçağlarda daha istikrarlı kurumsal biçimler almıştır. Bu mecliste bir koltuğu ve oy hakkı olan herkes bir “emperyal estate”, dolayısıyla kuşkusuz bir emperyal zümre üyesi idi. (Almanca eşdeğeri *stand* gibi, İngilizce *estate* sözcüğünün de özgün anlamı “duruş ya da statü” idi.) Emperyal *estateler* emperyal dietteki üyesi oldukları (*Kurien* ya da *Raete* denilen) başlıca karar verme organlarına göre üç gruba bölünebilir: Seçmenler [elektörler] kurulu, emperyal prensler, kontlar, baronlar ve piskoposlar kurulu, emperyal şehirler kurulu. Emperyal şövalyelerin bu bakımdan ayrı bir statüleri vardı. Onlar da emperyal üye oldukları (yani emperyal doğrudanlıktan yararlandıkları) halde emperyal diette ne koltukları vardı ne de oy hakları. Bu gruplara şimdi daha yakından, teker teker bakalım.

Emperyal elektörlere ya da seçmenlere, emperyal yapının dayandığı sütunlar demek yaygındı. Sadece onlar imparatoru ya da Roma kralını seçiyorlardı. Daha ortaçağlarda bunlar, sıkı bir korporasyon oluşturmaktaydı. Ortak hakları ve ayrıcalıkları olan bir işlemsel birim. Elektörler İmparatorluğu *pars pro toto* temsil ediyordu, yani (bir grup olarak) eylemlerinin ve kararlarının bir bütün olarak İmparatorluk için bağlayıcı olduğu iddiasındaydılar.

Törenselle olarak da eylemleri son derece önemliydi. Resmi görünüşleri, imparatorunkiyle birlikte imparatorluğun görkemini görünür kılmaktaydı. Bu sebeptendir ki, imparatorluğun birçok tasviri sadece imparatoru ve elektörleri göstermektedir.

Bir ortaçağ kralının seçilmesi, başlangıçta bütün *populusun* –yani bütün yetkeliilerin– işiydi, fakat yüksek ortaçağlarda daha küçük bir grup yavaş yavaş bu süreci tekeline aldı. Bu grup giderek üç Ren arşevüklüğünü (Mainz, Köln ve Trier), Bohemya kralını, Ren saray kon-tunu, Saksonya dükasını ve Brandenburg markgraflığını içerir oldu. Bugün bile ortaçağcılar niçin başkalarının değil de, bu prenslerin elektörlüğe eriştiklerini tartışmaktadır. Sürecin tamamlanmasından çok sonra, bazı bilginler başkalarının değil de dört dünyevi elektörün yükseltilmiş statülerini baş-ofisler kuramı (*Erzämter-theorie*) denilen bir teoriyle meşrulaştırmaya çalışmıştır. Bu kurama göre, dört dünyevi emperyal elektör eskiden ortaçağ kralının sarayında törenselle kupa taşıma, *seneschallik*, *marshallık* ve *chamberlainlik* görevini yerine getirmekteydi. Ne var ki, modern tarihçiler, törenselle görevlerin dört dünyevi elektörün yükseltilme nedeni değil, sonuçları olduğunu göstermiştir. Her ne olmuşa, İmparator IV. Karl'ın 1356'da çıkardığı Altın Ferman, yedi üyeli grubu belirgin ayrıcalıkları olan bir ortaklık (*corporation*) olarak belirlemiştir. Böylelikle o da emperyal siyasal düzenin merkezi ve emperyal dietin daha sonra çevresinde kristalleşeceği odak haline getirmiştir.

On altıncı yüzyılda emperyal bir temel yasa statüsü edinen Altın Ferman, yeni bir Roma kralının seçilmesi için kesin usûlleri içermektedir. Bu, geçmiştekinin tersine, seçim sürecinin karışıklıktan arınmasını ve tartışmalı seçimlerin neredeyse mümkün olmasını güvence altına almaktaydı. Bu konuda yaş büyüklüğü (*primogeniture*) ilkesinin dört dünyevi elektörlüğün belirlenmesi konusunda uygulanması özellikle önemlidir. Bir elektörün ölümü üzerine ülke parçalarının artık bölünmemesiyle, elektör toplamı sayısı da çok daha istikrarlı hale gelmiştir. Altın Ferman emperyal elektörler arasındaki birçok rütbe ve öncelik sorununu da açıklığa kavuşturmuştur; çünkü bu sorun modernite öncesi toplumun niteliğinden ötürü geçmişte birçok çatışmanın kaynağı olmuştur. Altın Fermanın emperyal törenler sırasında elektörlerin tam nerede durdukları, yürüdükleri ya da oturdukları konularına bu kadar çok dikkat göstermesinin nedeni buydu. Altın Ferman başkaca, elektörlerin kendilerini toplantıya çağırma ayrıcalığına sahip olduğunu ve daha da önemlisi, müzakerelerinde çoğunluk görüşünün ağır basacağını öngörmektedir. Böyle bir karar alma yöntemi, modernite öncesi toplumlar arasında alışılmadık bir şeydi, çünkü öncelikle oyların doğru olarak sayılacağını varsaymaktaydı. Ne de olsa, modernite öncesi toplumlar bir görüşü *kimin* dile getirdiğinin *kaç kişinin* böyle yaptığından çok daha önemli olduğu hiyerarşik sistemlerdi. Çoğunluk oyunu karar alma ilkesi de, çoğunluk iradesinin herkesin (bütünün) iradesiyle özdeş olduğunun kabul edilmesine dayanmaktaydı. Bunlar, genel rızayla (*unanimitas*) karar

almayı vurgulayan tipik modernite öncesi meşrulaştırma pratikleriyle kesin bir karşıtlık içindeydi.

Altın Fermann'daki dikkatli önlemlere karşın, elektörler meclisinin oluşumu erken yeniçağ dönemi boyunca değişti. İmparator, Otuz Yıl Savaşları sırasında Palatine [Pfalz] elektörünü yasakladı, 1623'te onun seçmenlik yetkisini savaş sırasında imparatoru desteklemiş Bavyera düküne aktardı. Ne var ki, Vestfalya Barışı 1648'de Palatine elektörlüğünü yeniden kurunca da Bavyera dükü eriştiği statüyü korudu, emperyal elektörlerin sayısı yediden sekize çıktı. Bir Wittelsbach hükümdarı 1777'de Palatinate ile Bavyera'yı birleştirtince elektörlerin sayısı yine azaldı. Braunschweig-Lüneburg dükü de bir emperyal elektör olma statüsüne erişmek için çalıştı ve 1692'de bunu başardı. İmparator uzun bir siyasal ödünler listesi karşılığında bu statüyü ona vermişti. Emperyal diet bu gelişmeyi 1708'de tanıdı. Nihayet 1803'te, İmparatorluğun dağıtılmasından kısa süre önce, elektörler meclisi son bir temel (ama kısa ömürlü) dönüşüm geçirdi. Köln ve Trier başpiskoposluğunun elektörlük statüleri kaldırıldı, Mainz'inki Regensburg-Aschaffenburg'a aktarıldı, Württemberg, Hesse-Kassel, Baden ve Salzburg için yeni elektörlükler yaratıldı. İmparatorluk yalnızca üç yıl sonra ortadan kalktığı için bu dönüşümler uygulamada pek az fark etti. Bütün erken yeniçağ boyunca Bohemya kralı elektörler meclisinde özel bir rol oynamıştır. Biraz önce belirtildiği üzere, Habsburg imparatoru ile Bohemya kralı aynı kişiydi, fakat Bohemya genel emperyal kurumların denetimi altında değildi; hükümdarı da Bohemya kralı olarak

hiçbir emperyal vergiyi ödemiyordu, emperyal diette ya da başka bir emperyal kurumda oy verme hakkı yoktu. Ancak 1708'de İmparator, Bohemya kralı olarak bütün emperyal kurumlara girmeyi başardı. Bundan itibaren Bohemya'nın da emperyal diette bir koltuğu ve oy hakkı oldu.

Römischer Keyserlicher Ma-
iſtac Ordnung vnd Reformation güter Pol-
lici im Heyligen Römischen Reich
Anno M. D. xxx. bi Aug-
ſpurgt auffgericht.

Cum gratia et Privilegio Imperiali.

FIGÜR 3. ÇEVRESİNDE ELEKTÖRLERLE KUTSAL ROMA İMPARATORU.

1531 YILINDAN BİR GRAVÜR.

KAYNAK: PAUL HOFFMANN, *DIE BBILDLICHEN DARSTELLUNGEN DES KURFÜRSTENKOLLEGIUMS VON DEN ANGÄNGEN BIS ZUM ENDE DES HEILIGEN RÖMISCHEN REICHES* (13.-18. JAHRHUNDERT), BONN, 1982, NO.37.

KUTSAL ROMA İMPARATORLUĞU

043

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

Seçilmişlik statüsünün önemi ve prestiji bütün erken yeniçağ dönemi boyunca değişmeden kaldı. 1438'den itibaren elektörler meclisinin İmparatorluk tahtına hep Habsburg hanedanından bir üye seçmesi pek bir fark yaratmadı. Bunun istisnaları, bir Wittelsbach olan VII. Karl ile 1745'te Habsburg imparatoru VI. Karl'ın kızı Maria Theresa'yla evli olduğu için Lorraineli Stephan idi. Erken yeniçağ döneminde, eski imparator hâlâ sağken (*vivente imperatore*) baştaki imparatorun kardeşini Roma kralı diye seçmek doğaldı. Böylelikle bir ara dönem yaşanması önleniyor ve elektör ilkesine karşın hanedanın sürekliliği sağlanmış oluyordu.

İmparatorluğun elektoral ilkesinin önemi, başka şeylerin yanı sıra, emperyal elektörlerin müstakbel kral ya da imparatora onun üstünden belirli koşullar dikte edebilmesiydi. Bunu 1519'dan başlayarak "seçim koşulları" (*Wahlkapitulation*) denilen bir belgeyle yaptılar. Bu belge, monarklar çoğu zaman uygulamada çiğnedikleri halde, emperyal hukukun (İmparatorluğun *leges fundamentales*inin) en önemli öğelerinden biriydi. Kapitülasyon esas olarak monarkla zümreler arasında yapılan siyasal bir sözleşmeydi, bunda taraflar belirli koşullara uymayı kabul ediyordu. Böyle tartışmalar sonucu üzerinde uzlaşılan sözleşmeler modernite öncesi zamanların sınırlı monarşileri için tipikti. Seçim koşulları (kapitülasyonları) imparatorun emperyal zümrelere karşı üstlendiği uzun bir yasal yükümlülükler listesiydi; zaman boyunca bu listeye yeni maddeler toptan ve sistemli olmaksızın eklenmişti. Bunlar elektörlerin elinde imparatorun elektörlerin bütün haklarını, özgürlüklerini ve ayrıca-

lıklarını zedelemeyen koruyacağını yazılı garantisidi ve bir bütün olarak imparatorluğu ilgilendiren bütün önemli sorunları çözerken onların öğütlerini ve rızalarını alacağını da temin ediyordu. Elektör olmayanların ödünlerin belirlenmesine katılma girişimleri başarısız oldu, bu ödünlerin taşaya yerleştirilmesi yolunda girifilen bir hareket de kesin sonuçsuz kaldı.

Bazı emperyal elektörler, seçmen işlevlerinin üstünde ve ötesinde önemli bir siyasal rol oynadı. Palatine elektörü ve onun Sakson karşılığı İmparatorluğun sırayla doğu ve batı bölümünde emperyal vekil-rahiplik görevlerini yerine getirdi. Bu rolleri içinde, bir ara dönem yaşanırken kralın temsilcisi oldular ve kendilerine büyük bir gelir sağladılar. Kiliseye bağlı üç elektör İmparatorluğun üç büyük bölümünde baş-seçmenler olarak hizmet ediyordu: Almanya'da Mainz arşevüğü, İtalya'da Köln arşevüğü ve Galya'da (Lorraine ile Burgonya) Trier arşevüğü. Erken yeniçağ döneminde İmparatorluğun siyasal etkinlikleri Almanca konuşulan bölgelerinde giderek yoğunlaştığında Mainz elektörü, özellikle önemli bir konum alıp emperyal baş-seçmen oldu. Bütün emperyal üyeler arasında en yüksek rütbeli olandı ve imparatorluğun imparatorun kişiliğinden ayrı olarak işlediği durumlarda, bu sıfatla üstün öneme sahip bir konum işgal ediyordu. En önemlisi, bu zat imparatorluk dietlerini örgütlüyor, yeni kral seçimine önderlik ediyordu; hatta Frankfurt am Main'da krala/imparatora taç giydiriyor ve onu yağla kutsuyordu; bu, onun erken yeniçağ döneminde Köln arşevüğünden koparıp aldığı bir ayrıcalıktı. Emperyal

Saray kançılıryası (*Reichshofkanzlei*) imparatorluğun yasal haberleşme merkeziydi; kesin söylemek gerektiğinde, bu emperyal başkançılarlığın (Mainz arşevüklüğünün) bir organıydı. Yine de on yedinci yüzyılın ortalarına kadar doğrudan Habsburg denetiminde olan bölgelerde önemli sorumlulukları vardı. Böylece imparatorun sarayında yeri oldu ve günlük işlerine emperyal başkançılar değil, Emperyal kançılar yardımcısı önderlik etti. *Reichshofkanzlei*in ne derecede imparatorun değil de, emperyal başkançılarının bir aracı olduğu, geniş ölçüde belirli bir zamanda o makamın başındaki kişiye göre değişmekteydi. Bazı Mainz başpiskoposları –örneğin on beşinci yüzyılın sonunda Berthold von Henneberg ya da on yedinci yüzyılda Johann Philipp– imparatoru dengeleyen önemli karşı otoritelerdi ve İmparatorluk siyasetini ondan bağımsız olarak biçimlendirmeyi becerdiler.

Genelde elektörler meclisi imparatorlukta büyük anayasal ve siyasal önem taşımaktaydı, özellikle imparator kendisini emperyal işlere katılmaktan geri çektiğinde –örneğin on beşinci yüzyılda böyle olmuştu– ya da Otuz Yıl Savaşlarının arifesinde ve sırasında olduğu üzere, diğer emperyal organlar işlemez hale geldiğinde. Sadece çeşitli emperyal seçmenlerin İmparatorluk dışında krallık taçları giydiğinde, dolayısıyla başkalarından çok daha büyük siyasal güç kazandığında elektörler meclisi öneminden biraz kaybetti. Bunlar 1701’de kendisini Prusya’da kral ilan eden Brandenburg’un emperyal seçmeni, 1697’de Polonya kralı seçilen Saksonya’nın emperyal seçmeni ve 1714’te Büyük Britanya kralı olan Braunschweig’in emperyal seçmeniydiler.

Emperyal seçmenler emperyal dietin üç kamarasından ilk ve en önemlisini oluşturmuyorlardı. İkinci kamarada emperyal prensler, büyük rahipler, kontlar ve baronlar vardı. Elektörler kamarasının on dördüncü yüzyıldan beri kapalı ve görece türdeş üyeli bir birim olmasına karşılık, dietin ikinci kamarası hakkında böyle bir şey söylenemez; burası erken yeniçağ boyunca çeşitli toplum tabakalarından gelen ve eşitsiz siyasal ağırlıkları olan, sayıları da hep değişen üyelerden oluşmuştur.

Bu ikinci kamarada bir ilk grup dünyevi ve Kiliseye mensup prenslerden oluşmaktaydı. Henüz yüksek ortaçağlarda bile emperyal prensler saflarını aşağıdan gelen katılımcılara karşı korumayı başarmıştı; sadece çok az sayıda sıradan soylu aile (örneğin Württemberg hanedanı) emperyal prens statüsü edinmeyi başarmıştı. Bu grup önemli siyasal ve yasal ayrıcalıklar elde etmiştir; bunların arasında ülkelerinin yasal yargı hakkı, köprü geçişi ve para basımı ayrıcalıkları ve kiliseye ilişkin bakıcılıklar bulunmaktaydı. Bir başka deyişle, onlar gelecekte tam bir yerel lordluğun (*dominium terrae*) çekirdeğini oluşturacak bütün ögelere egemendi. Emperyal prensler imparatorun doğrudan vassalleriydi, ama egemenlik bölgelerinin içinde de, dışında da kendi vassallerinin lordlarıydılar. Her birinin emperyal diette (*Virilstimmen*) kendine ait koltuğu ve oy hakkı vardı; bu tavsiyelerde bulunma ve yardım etme özellikleri, onların eskiden imparatorun vassalleri olma hakkının bir kalıntısıydı. Yine de siyasal güçleri bir hayli çeşitliydi; denetimleri altında tuttukları bölgelerin büyüklüğü ve sayısı da öyleydi.

Dünyevi emperyal prensler ülkelerini (imparatorun tımar bağışlama töreninden bağımsız olarak) miras yoluyla edinmişlerdir. Sırada onlardan sonra Kilisenin emperyal prensleri geliyordu, bunlar (arşevükler, piskoposlar, başkeşişler ve başrahibeler olarak) Kilise görevlerinde bulunmaktan başka, Almancada *Hochstifte* denilen dünyevi varlıkların (seküler alanların) da lordlarıydı. Uygulamada bu, İmparatorluktaki (emperyal kilise ya da *Reichkirsche* diye de bilinen) Kilisenin, onun siyasal ve toplumsal düzeniyle iç içe olduğu anlamına gelmekteydi. Kilise hukukuna göre, Kilise makamlarına atananlar katedral yetkilileri ya da manastırlarda Papa tarafından onaylanmadan önce keşişler veya rahibeler tarafından seçiliyordu. Ne var ki, dünyevi yörelerin yöneticileri olarak Kilisenin emperyal prensleri İmparatorun vassalleriydi ve bölgelerini ondan alıyorlardı. Erken yeniçağ döneminde İmparatorluğun Kilise prensleri çoğu zaman bir ülkenin aşağı ya da orta soyluluğundan (örneğin önemli Schönburg ailesinin üyeleri) geliyordu, ama bazıları da büyük prenslik hanedanlarından. Bir aşağı soyluluk üyesi, piskopos ya da arşevük seçilirse doğumdan o gruba ait olmadığı halde bir emperyal prensin, hatta bir seçmenin düzeyine gelebilirdi. Reformasyonun ertesinde Kilisenin emperyal prenslerini seçme sorunu özellikle patlayıcı bir siyasal sorun haline geldi –hiç kimse bunu sadece katedral bölümlerinin ya da manastırların eline bırakmak istemiyordu. İmparator, elektörler, emperyal prensler, hatta dış güçler seçimlerin sonucunu etkilemek için (örneğin çeşitli “armağanlar” vererek) seçici organlar üstünde yoğun baskı

uyguluyordu. Papa bile bu işlere bulaşmıştı; siyaset gereğince Kilise hukukundan cömert tavizler veriyordu. Örneğin en uygun adayın henüz erginliğe erişmemiş olması ya da bir başka Kilise görevinden ayrılmak istememesi durumunda. Reformasyonu izleyen kilise mal-mülkünün dünyevileştirilmesi sırasında ortadan kaybolmadıkları ölçüde, emperyal kilisenin en yüksek makamları, imparatorun elindeki en önemli siyasal araçlar oldular. Bunlar, Habsburgların imparatorluktaki egemenliklerini bu yolla sürdürdükleri daha büyük bir patron-müşteri sisteminin de piyonlarıydı.

Erken yeniçağ emperyal dietindeki koltuğu ve oy hakkı olan dünyevi ve Kiliseye bağlı prenslerin sayısı hiçbir zaman istikrarlı olmamıştır. Worms dietinin emperyal vergi listesi (Wormser Matrikel, 1521) sayısal doğruluğunu çağdaş tarihçilerin çok tartıştığı, vergi ödeyen emperyal üyelerin yetkinlikten yoksun bir sıralanışıdır. Burada dört arşevük, kırk altı piskopos ve yirmi dört prens sayılmıştır. Reformasyonun ardından birçok prens emperyal piskoposlukları dünyevileştirmiş ya da “aracılaştırma” (*mediatization*) denilen bir süreçle onları kendi topraklarına katmıştır (böylelikle onları emperyal mübremlikten çıkarmışlardır). Bu gelişme Kiliseye değin emperyal bölgelerin sayısını yaklaşık yarıya indirmiştir. Öte yandan dünyevi [Kilise-dışı] emperyal bölgelerin sayısı erken yeniçağ boyunca yaklaşık altmışa çıkmıştır; bunun sebebi, kısmen imparatorun bazı bölgelerini emperyal mülk düzeyine çıkararak seçmenler havuzunu genişletmeye karar vermesidir. Ne var ki, on yedinci yüzyıldan itibaren yeni

rütbe almış emperyal prenslerin diete kabul edilmeleri, elektörlerin ve var olan emperyal prensler grubunun rızasına dayanmaktaydı; sonuçta, çok az kişi dietin ikinci kamarasında kendisine bir yer bulabildi. Yüz yıl önce, soylu topraklarının giderek birden çok oğula paylaştırılması, dünyevi prenslerin sayısını artırmıştı. 1582’de emperyal diet, bölgenin kendisine bir koltuk ve oy hakkı bağlayarak bu süreci durdurdu. Soylu bir ailenin birden çok oğlu varsa ve topraklarını onlar arasında paylaştırdıysa, yeni lordların hâlâ emperyal diette tek bir (ortak) koltuğu olacaktı. Bazı emperyal prenslikler bu sıralarda İmparatorlukla bağlarını büsbütün koparttı. Kilisenin Metz, Toul ve Verdun emperyal bölgeleri böyle oldu –bu bölgeler Vestfalya Barışını takiben Fransa’ya bağlandı.

Emperyal prenslerden hemen sonra, üyelerinin emperyal diette koltuğu ve oy hakkının bulunmadığı ara emperyal zümreler de vardı. Bunlar, oluşturdukları “sıralar” (*Bänke*) ile kolektif bir oy (*Kuriatstimme*) kullanabiliyordu. Bu üyelerin sınırlı bir siyasal gücü vardı, toplumsal dereceleri de görece aşağıydı. Hatta bazılarının kendilerini diette temsil ettirecek kimsesi yoktu. Bu grubun tipik üyeleri, bir yanda yüksek rütbeli emperyal rahipler, bir yanda da kontlar ve baronlardı (*Grafen und Freiherren*). Bireyler olarak bu kişilerin pek az siyasal gücü vardı, fakat kolektif bir grup olarak salt sayılarıyla İmparatorluğun karakterini bir hayli şekillendiriyorlardı.

Prens-piskoposlar gibi, emperyal manastırların ve bir yerlere bağlı (*collegiate*) kiliselerin başlarının da kendi

alanlarında yerel otorite hakları vardı. Kadınlar bile, başrahibelerde olduğu gibi, bu tür lordluk yetkilerini kullanabiliyordu. Bu yüksek rütbeli emperyal rahipler birleşerek diette iki sıra daha oluşturmuşlardı: Swab ve Ren rahip sıraları. Worms dietinin emperyal vergi kayıtlarında on dördü kadın olan seksen üç yüksek rütbeli rahip anılıyor. Tam da aynı nedenle –dünyevileşme ve aracılama– emperyal kilise prenslerinin sayısı da erken yeniçağda keskinlikle azalmış, erken on altıncı yüzyıldakinin yaklaşık üçte ikisine inmiştir. Yüksek rahiplerin bölgeleri –İmparatorun çokça dayandığı ara emperyal sınıflar– imparatorluğun güneybatısında yoğunlaşmıştı. Toplumsal bileşimi bakımından emperyal kilise her zaman bir soylular kilisesiydi: Denetimleri altında tuttukları servet bakımından emperyal piskoposlukların ve emperyal manastırların bölümleri ile Kilise toprakları özellikle belirli bir yörenin yerel soylularının genç oğullarına ve kızlarına yaramaktaydılar.

Kontlar ve baronlar, emperyal soyluların en aşağı grubuydu. Bu soylular, bağımsız yöresel devletlere benzemeyen çok küçük yöreleri denetimleri altında tutuyordu. Kendi topraklarının üstünde bile tam bir yetkeleri yoktu, hatta bazıları komşu prenslerin vassalleriydi. Emperyal güçleri dolayısıyla her zaman tehlikedeydiler, çoğu zaman daha güçlü emperyal prenslerin saldırılarına açıktılar. Kontlar ve baronlar bazen açgözlü komşularına karşı bağımsızlıklarını vurgulamayı beceriyor ve sadece imparatora vergi ödüyordu; fakat onlar da birçok bakımdan dinsel konularda benzer tutumda olan ve daha güçlü bulunan

komşularına bağımlı konumdaydı ve bunların saraylarında önemli konumlar işgal ediyor ve davranışlarını dış siyasal çıkarlara göre yönlendiriyordu. Bu durum, örneğin Wettenu emperyal kontlarıyla Palatine elektörleri, Kuzey Alman kontlarıyla elektör Saksonya ve Svabya'nın küçük soylularıyla Habsburg imparatorları arasındaki karşılıklı ilişkileri nitelemekteydi.

Ortaçağların sonlarında çoğu emperyal baronlar emperyal kontluk düzeyine yükseltilmişti. Dolayısıyla erken yeniçağ sırasında bu iki grup arasında pek az pratik fark bulunuyordu. Bu gibi soylulardan birkaçı emperyal dietlerde boy göstermekteydi, ama salt mâli nedenlerden olsa bile, diete düzenli olarak devam edemiyorlardı. Diette ortak bir temsil edilmeyi finanse ve koordine etmek için, aynı zamanda onların emperyal yetkilerini ellerinden almak isteyen güçlü komşularına karşı ortak bir savaşım yürütmek amacıyla emperyal kontlar ve baronlar kendi aralarında şirketler gibi örgütlenmek zorunda kaldılar; ortak bir maliyesi ve kuralları olan, düzenli haberleşen bölgesel örgütler oluşturdular. Bu her zaman kolay olmadı. Bu örgütlerin en eskisi ve en etkini emperyal kontların Wettenu Birliği idi; daha sonra Svabyalı kontlar da benzer bir örgüt kurdu. 1524'ten itibaren her iki örgüt de, emperyal diette her birinin bağımsız ortak oy hakkı olan bir ortaklık oluşturdu. 1640'ta Frankonyalı kontların birliği diette fazladan bir ortaklık kurdu, 1653'te de daha aşağı bir Ren-Vestfalya ortaklığı bunlara eklendi. Worms dietinin emperyal vergi kayıtlarında 143 bireysel kont ve baron sıralanmıştır. Erken yeniçağ süresince

bu ailelerin yaklaşık üçte biri ölüp gitti; diğer üçte biriye emperyal etkinliğini ya açgözlü bir komşuya kaptırdı ya da imparatorun emperyal prensliğe yükselttiği az sayıdaki tahlilli aileden biri oldu. Birçok kontluk evlilik ya da miras yoluyla büyük prens hanedanlarının eline geçti; bu da geriye kalan kontlarla baronlar arasındaki dayanışmayı fena halde zayıflattı. Aynı sıralarda, imparator soylu-olmayan birçok aileyi emperyal kontluk ya da baronluk düzeyine yükseltti. Bu, eski ve yeni kontlar arasında gerilime neden oldu. Eski aileler imparator için önemli bir destekçi grubu oluşturdu ve bunlar imparatorun sarayıyla ordusuna hizmet ederek varlığını sürdürdü. İmparatorluğun etkin üyeleri olma statülerinin devam etmesi, tamamıyla imparatorla ilişkilerine dayanmaktaydı; onun desteği ve yardımı olmadan siyasal varoluşlarını sürdüremezlerdi.

Emperyal dietlerde ayrı bir örgüt yapısı olarak temsil edilen üçüncü ve son grup emperyal şehirlerdi. Bunlar başkaca önemli bir anlamda, İmparatorluğun gövdesini oluşturan toprak temelli aristokraside yabancı bir komünal unsurdu: Toprağa ve feodal bağlara sahip olmakla belirlenen bir çevrede yer alan bir dizi ayrı, yasal yönden ayrıcalıklı alan. Emperyal şehirler *burg*luların (şehir hemşerilerinin) özerk topluluğuydu; onlar kendilerini içeriden bir *burg*-baş ve bir şehir kuruluyla yönetiyor, otoritelerini neredeyse aristokratik bir biçimde, vergiler koyarak, adalet dağıtarak, hatta komşu coğrafyalarında lordca otorite tarzları oluşturarak yansıtıyordu. Emperyal şehirler kendilerine lord olarak, sadece imparatoru tanıyor ve ona vergi ödüyordu.

İmparatorluktaki diğer aşağı yukarı özerk kentsel topluluklardan farklı olarak bunlar, komşu lordların yargı yetkisinden tümüyle kopmayı başarmıştı. Böyle şehirlerden kimileri, anımsanamayacak kadar eskilerden beri imparatorun doğrudan uyruğuydu: İmparator onların doğrudan feodal lorduydu ve sadece ona vergi ödüyorlardı. (Bu terimin kesin anlamıyla emperyal şehirler arasında, Nürnberg, Ulm ve Frankfurt am Main vardı.) Özgür şehirler denilen diğerleri (örneğin Köln, Speyer ve Regensburg) zamanla kendilerini yerel bir lordun denetiminden kurtarmıştı. Önemli tekstil ve ticaret merkezleri olan Augsburg ve Nürnberg gibi şehirler, onların servetlerinden birazını kendi amaçları için kullanabilen imparator nezdinde büyük önem taşımaktaydı. Bu bakımdan emperyal ve özgür şehirlerin soylu vassallerle aynı haklara sahip olmadığını vurgulamak önemlidir; imparator onlarla temel siyasal, yasal ve vergilerle ilgili konularda oybirliğine varmak zorunda değildi. Onlar imparatora belirli bir tutarda vergi öderken nelere bakılacağını tartışmaya hakları vardı.

Worms dietinin vergi kayıtlarında seksen beş emperyal şehir sayılmaktadır, fakat bunlardan birçoğunun kesin yasal konumu bütün erken yeniçağ boyunca tartışılmaya devam etmiştir. Sorun şuydu ki, böyle şehir toplulukları, haklı olarak, Braunschweig ve Bremen’de olduğu gibi, siyasal özerklik ve emperyal doğrudanlık iddia edebilir miydi, yoksa bölgesinde bulundukları yerel kodamanın onları kendi topraklarına katma hakkı var mıydı. Hamburg gibi bazı şehirlerse uzun bir süre iki aşırı uç arasında başarıyla manevra

yapmayı becerdi. Erken yeniçağ süresince özgür ve emperyal şehirlerin sayısı yüzde 25 kadar azaldı. Bunların çoğu İmparatorluğun batı ve güneybatısındaydı: Orta Ren boyunca ve Vestfalya'da Frankonya, Svabya ve Alsace. Bunlar büyüklük ve ekonomik önem açısından türdeşlikten uzak bir gruptu; aralarında Svabya'daki Buchau ve Kara Orman yakınlarındaki Zell am Harmersbach gibi çok küçük topluluklar da vardı.

1471'de emperyal şehirlerle serbest olanlar bir araya gelerek korporatif yapısı olan bir örgüt kurdu; örgütün düzenli olarak kolektif haklarını savunmak ve ortak çıkar sorunlarını tartışmak için oluşturulmuş özel bir dieti de vardı (*Städte tag*). Emperyal dietteki rollerine ilişkin başlardaki bir miktar muhalefetin üstesinden geldikten sonra, emperyal ve özgür şehirler de dietin içinde bir değerlendirme birimi kurdu. Bu, dietin üç kamarasının üçüncüsüydü; şehirler kamarası. Tıpkı emperyal kontlar ve baronlar gibi, şehirler de iki sıra halinde örgütlendi –biri Svabyalı, biri de Renli. Bunlarda bireysel delegeler çoğu zaman birden fazla şehri temsil ediyordu. On altıncı yüzyıldan itibaren emperyal ve özgür şehirlerin bütün emperyal kurumlara iştirak etmek durumunda bulunduğuna hiç şüphe yoktu. Tek istisna emperyal dietin kendisiydi. Burada şehirlerin katılımı sınırlı kaldı, çünkü geniş ölçüde yukarıdaki iki kamaraya, şehirlerin yardımı olmaksızın imparatorla ortak zemin buluyordu; böyle olmadığı zaman bile, şehirlerin karar verme süreçlerine tam katılımı hakkını tanımıyordu. Ancak 1582'de şehirler resmen bu hakkı edindi (*votum decisivum*); bunu daha sonra Vestfalya Barışı doğruladı, ama gerçekte hiç uygulanamadı.

Emperyal şövalyelerin de İmparatorluğun korporatif yapısı içinde özel bir konumu vardı. Bunlar İmparatorluğun güneybatısında yaşayan aşağı (yüksek) soyluların üyeleriydiler; eskiden emperyal görevlerde (*Reichsministerialen*) bulunanların çocukları olarak kendileri gerçek ülkelerin lordları (*Landesherren*) olmadan da sınırlı yargısal güçler kullanıyorlardı. Şövalyeler kendi toprakları olmadan emperyal doğrudanlık iddia ediyordu ve on altıncı yüzyıl boyunca daha güçlü lordların onların haklarına tecavüzlerine direnebildi. Erken yeniçağ dönemi boyunca bunlar, kendileriyle evlilik bağları kurmaktan uzak duran emperyal kontların ve baronların ailelerinden çok ayrıydı. Şövalyelerin imparatorun dışında kendilerine bir lord tanımaması gerçeğine karşın, emperyal dietlere katılmadılar. Worms dietinin vergi kayıtları onları hiç anmaz. Emperyal çevrelerin kurumları da onları içlerine almamıştır.

Şövalyeler geç ortaçağlardan erken yeniçağ dönemine geçiş dönemi sırasında çok belirsiz bir durumdaydı. İmparatorluğun geniş topraklarındaki askeri uygulamaların ve devlet kurma süreçlerinin yol açtığı temel değişiklikler yüzünden bağımsızlıkları tehlikeye girmişti. Şövalyeler hem azaltılmış askeri rolünü telafi etmek hem de komşu prenslerle lordların aracılık etme girişimlerine direnmek için kendi korporatif örgütlerini kurdu (örneğin St. Jörgenschild Şövalyelik Örgütü). 1542’de imparatorun Osmanlılara karşı yürütülen savaşa mâli katkıda bulunmaları isteğine karşılık, emperyal şövalyeler (bir bölge lorduna değil de) doğrudan imparatora mâli katkıda bulunmak için ortak

bir heyet oluşturdu. Yine de bu tür katkılar hep gönüllü olarak (*Caritativsubsidien*) kaldı, çünkü şövalyeler emperyal diette temsil edilmiyor, dolayısıyla kendilerini onun kararlarıyla bağlı hissetmiyordu. Bütün emperyal şövalyelerin genel bir örgütü hiçbir zaman olmadı. Onun yerine, on beş şövalye kantonu (*Ritterkantone, Ritterorte*) kuruldu, bunlar da üç şövalye çevresi (*Ritterkreise*) oluşturdu; Frankonyanlı, Svabyanlı ve Renli. Erken yeniçağ döneminde bu örgütler, bireysel emperyal şövalyelerin siyasal zayıflıklarını bir ölçüde telafi ediyordu. Emperyal kontlar gibi, şövalyeler de imparatorun hizmetliler bütününde önemli bir altgrubu oluşturuyordu. Zamanla şövalye kökenli bazı aileler emperyal merdivene tırmanarak imparatorun ve emperyal kilisenin en yüksek konumlarına erişti. Bu bakımdan önemli bir örnek, birçok üyesi emperyal keşiş, hatta seçmen olan Schönborn ailesidir.

. Emperyal anayasanın bir başka ilginçliği de emperyal köylerdir. Bu köyler, ortaçağlardan beri el koyma girişimlerine karşı emperyal bağlılıklarını vurgulamayı başaran köylü topluluklarıydı. Erken yeniçağ döneminde emperyal köyler, emperyal şövalyelerden bile daha anakronik kalmışlardı; bunlar çağdaş bir dönüştürücü deryanın ortasında duran ortaçağ adalarıydı. Gerçekten, 1803 yılında bu topluluklardan sadece beři mevcuttu. Bunlar büyük Alman Romantik yazarı Jean Paul'ün *Siebenkäs* romanında ölümsüzleştirilmiştir (üç cilt olarak yayınlanmıştır, 1796-1797). Söz konusu eser, Kuhschnappel adlı hayali bir emperyal köy hakkında bir taşlamadır. Satirler bir yana, emperyal köyler

emperyal hukukun temel bir yanını örneklendirmektedir:
Yeni yapılar hiçbir zaman bütünöyle eskilerinin yerine ge-
çememektedir.

3
KURUMSAL PEKİŞME
1495-1521

Ortaçağın sonlarına gelindiğinde Kutsal Roma İmparatorluğu kapalı bir siyasal topluluk olmaktan çok, bir “önde gelen ailelerin çıkar şebekesi”ne benziyordu (Peter Moraw). Fakat on beşinci yüzyılda, içteki yapısal sorunlarla dıştaki çatışmalar emperyal üyelerde işbirliği yapma ihtiyacını güçlendirdi ve yeni, dayanıklı, kalıcı bir emperyal kurumlar topluluğunun ortaya çıkmasına yol açtı.

On beşinci yüzyılda Orta Avrupa bir dizi temel sosyo-ekonomik değişikliğe tanıklık etti. Her yerde önceden ayrı olan pazarlar birbirine daha yaklaşıp bütünleşti ve eskiden ayrı duran mâli şebekeler birbirine daha sıkı kenetlendi. Güney ve Orta Almanya’da ekonomisi giderek artan bir biçimde madencilik, metal işleme ve tekstil üretimine bağlı olan birçok şehir, ticari kapitalizmin ilk merkezlerine evrildi. Askeri istihkamların yeni biçimleriyle topçuluğun yükselen gücü bu değişiklikleri hızlandırıyordu. Geçmişte olduğu gibi zırhlı şövalyelere dayanmak yerine, erken modern yöneticiler yükselen bir askeri girişimciler sınıfına dayanmaktaydı; bunlar toplumun bütün tabakalarından kira-lık birlikler önermekteydi. Böylece, para ekonomisi, savaşın yapıldığı biçime bile egemen olmaya başladı. Nihayet, eski

Roma hukukunun alımlanması, hâkimlerin ve hükümdar danışmanlarının yavaş yavaş profesyonelleşmesine katkıda bulundu.

Hiçbir toplumsal grup, on beşinci yüzyıldaki gelişmelerden aşağı soyluluk –yani kontlar, özellikle de şövalyeler– kadar zarar görmemiştir. Gerçekte, birçok büyük lord bu gelişmeden kârlı çıkmıştır, çünkü bunlar prenslik bölgelerinin genişlemelerini kolaylaştırmıştır. Öte yandan, şövalyelerse vazgeçilmez hakları saydıkları şiddet kullanımında ısrar etmişti. Sonuçta, aşağı soyluluk üyeleri tarafından yürütülen şiddetli çatışmalar konusunda büyüyen bir toplumsal kaygı doğmuştur; çağdaş devletlerin tersine imparatorluğun, sınırları içinde şiddet kullanımı konusunda tekel olma iddiasında bulunmayışı bu kaygıyı artırmıştır. Pazarların büyüyen birleşimi nedeniyle ticaret yollarının, paranın ve kredi sistemlerinin güvenilirliğini korumak çok önemliydi, fakat bu görevlere bireysel lordların olanakları yetmezdi. Çağdaşların gözünde hukukun ve düzenin korunması, her şeyin üstünde, İmparatorun sorumluluğundaydı; dolayısıyla onlar İmparatorluğun yapısal sorunlarını en başta (çoğu zaman imparatorluğun dışında yaşayan) bir imparatorun güçlerinin azalması sorunu diye anlıyorlardı. Bütün bu düşünceler emperyal üyeler arasındaki mutabakatın gelişmesine yol açmıştır.

İçsel gelişmelerin ötesinde, farklı emperyal zümrelerin daha yakın bir işbirliğine girmelerine yol açan bir dizi dış tehdit vardı: On beşinci yüzyıl başlarının Hus Savaşları; Konstantinopolis'in 1453'teki düşüşünden beri Güneydoğu

Avrupa'da sürekli bir Osmanlı istilası tehdidi; 1485'te Viyana'yı almayı başaran Macar Kralı Matthias Corvinus'a karşı savaş; İngiltere ile Fransa arasındaki Yüz Yıl Savaşlarının Almanya'nın batı eyaletlerindeki etkisi; Burgonya'nın iddialı dükü Cesur Karl'a karşı yapılan savaş; Fransa'nın 1494'te Kuzey İtalya'yı işgali. Feodal, toprak temelli asker almaktansa para karşılığı asker kiralamanın yeğlenmesi, savaşmayı daha pahalı hale getirmiştir. Önceki yüzyılların tersine, on beşinci yüzyılda imparatorun en yüksek savaş lordu olma rolünü destekleyecek ne tacı ne de emperyal gelirleri vardı. İmparatorluktaki vergileri tek yanlı olarak artıramazdı, çünkü hukuk açısından emperyal üyelerin vergilerini yükseltme yetkisi yoktu –en azından içlerinden güçlü olanlardan resmi bir talepte bulunması gerekiyordu. On beşinci yüzyılın askeri çatışmaları durumu daha da kötüleştirdi. İmparatorun, *bütün* emperyal üyelerden, olağanüstü vergiler ödemelerini istemek dışında yapabileceği bir şey yoktu, ama bunu da ancak kimin böyle bir üye olduğunu, kimin olmadığını bildikten sonra yapabiliirdi.

Farklı emperyal zümreler arasında daha yakın işbirliğinin gerekmesi, Habsburg imparatorlarının özel durumunun sonucuydu. Habsburg hanedanının çekim merkezi İmparatorluğun güneybatı çeperinde olduğu için, imparatorlar sıklıkla imparatorluğu uzaktan yönetiyordu (en iyi örnek de İmparator III. Friedrich'in elli yıllık hükümdarlığıdır). Dolayısıyla, on beşinci yüzyıl boyunca emperyal toplantılar, emperyal elektörlerle, bazen diğer emperyal üyelerin de katılımıyla, ama onların ortak bir karara varma-

larına yardım edecek bir imparator olmadan yapıliyordu. Aynı zamanda, İmparatorluğun içinde ve sınırları boyunca çatışma çıkması yolundaki sürekli olasılık, emperyal üyeler arasında işbirliği gereksinimini güçlendirmekteydi. Bütün bunların sonucu sadece emperyal toplantılarda daha kalıcı usûl biçimleri oluşması değil, İmparatorluktaki birçokları arasında bütün emperyal üyelerin ortak hedefleri ve çıkarlarının olması, hatta hepsinin aynı siyasete bağlı bulunduğu anlayıştıydı. Emperyal kurumları geliştirme yolunda önceki girişimlerin başarısız olmasına karşın, yavaş yavaş böyle reformların güncel olarak gerekli olduğu anlaşıldı. Hatta önemli bilginler, on beşinci yüzyılın başlarından beri bu sorunu, özellikle Konstanz (1414-1418) ve Basel (1431-1449) konsillerindeki Katolik Kilisesinde reform yapmaya yönelik çabalar bağlamında tartışıyorlardı.

Sonunda 1500 yılı dolaylarında gerçekleşen emperyal kurumların reformu, Habsburgların ellerinde kendiliğinden olan kesin bir iktidar yoğunlaşması dışında pek anlaşılamaz. İmparator III. Friedrich 1493'te öldü. Halefi, oğlu Maximilian 1477'de Cesur Karl'ın vârisi olan kızıyla evlenmiş ve 1486'da Roma kralı seçilmişti. Maximilian, Cesur Charles'ın ülkesinin kalbi olan Burgonya'yı kısa sürede kaybetmiş, ama kayınpederinin toprakları arasında Burgonya'dan daha büyük ve daha önemli olan bir başka bölümü başarıyla savunmuştu: Bu, son derece zengin, yoğun nüfuslu, şehirleşmiş ve ekonomisi gelişkin olan Alçak Ülkeler'di (Hollanda). Maximilian'ın bir başka başarılı satranç hamlesi, oğlu Güzel Philipp'i İspanya kralı-

çesi Kastilyalı Isabella ile Kral Aragonlu Ferdinand'ın kızı olan Juanna'yla evlendirmekti. Diğer vârisler göçtüğü için Habsburglar zamanla her iki İspanya tacına da mirasçılık etti; dahası, Yeni Dünyadaki yeni İspanyol edinimleri de onların oldu. On altıncı yüzyılın başlarında bir başka başarıyla evlilik Bohemya krallığını da onlara bağladı, burası da Habsburg denetimine girdi. Böylece, on altıncı yüzyıla gelindiğinde Habsburglar Avrupa'nın, hatta dünyanın önemli bölümlerinde o vakte kadar görülmemiş bir denetim kazandılar.

1493'te imparatorluk tahtına çıktığı zaman, I. Maximilian Hollanda'da önceki dönemde edindiği deneyimleri buraya da aktardı: Burgonya'da büyürken tanıklık ettiği aşırı süslü lordluk törenleri, çağdaş askere alma ve topçuluk biçimleri, mâli işleri yürütmenin yeni yolları. Habsburgların ellerinde bölgeler-üstü iktidar yoğunlaşmasının önemli bir yan etkisi de posta sisteminin getirilmesi ve yaygınlaştırılmasıydı. Bu, onların geniş bölgeleri, özellikle de Kuzey İtalya, Güney Almanya, Hollanda ve İspanya'daki mâli merkezleri denetlemelerine izin veriyordu. Bu sistemin getirdiği belirleyici yenilik, postacıların atlarını çabucak değiştirebildiği istasyonların yaratılmasıydı, böylelikle bilgiyi yayma hızı artırılmıştı. Sistemi daha da pekiştirmek için Maximilian, Thurn ve Taxis soylu ailesine posta sistemi tekelini verdi. Bu da bir sabit yollar, zaman çizelgeleri ve ücret sistemi yaratarak sistemi herkesin kullanımına elverişli hale getirdi. İmparatorluğun posta sistemi basımevinin gittikçe daha çok kullanılmasıyla birlikte İmparatorlukta ve Avru-

pa çapında gerçek bir haberleşme devrimi gerçekleşmesine neden oldu.

I. Maximilian'ın kuralları, onu izleyen üç yüz yıl boyunca bu alandaki yapısal evrimin sahnesi oldu. Birçok tarihçi bu yıllardan “bir emperyal reform dönemi” diye söz eder, fakat bu ifade yanıltıcı olabilir. “Reform” (Latince *reformatio*) erken yeniçağda tam olarak bugünkü anlamına gelmiyordu: Başlangıçta, o geleceği biçimlendirmek için yapılan programatik bir girişimden ziyade, “eski iyi düzen”e bir dönüşü anlatıyordu. Üstelik, tekil biçimde kullanılması, 1500 yılı dolaylarındaki emperyal reform savunucularının siyasal eylemlerinin ortak bir hedefe varmak için dikkatle planlanarak senkronize edilmiş bir girişim anlamına gelmediğini perdelemektedir. Onların eylemleri daha ziyade (hep çoğul olarak) zgl sorunlara ve gereksinimlere gösterilen pragmatik tepkilerdi; reformcular belirli sorunlar için siyasal uzlaşmalar arıyordu. Gerçekten yeni, geleceğe yönelik siyasal yapı formları, dikkatle çizilmiş bir plana değil, böyle bir sürece dayanmaktaydı.

Reform nlemleri emperyal kurumları daha istikrarlı formlara yöneltti ve hukuk devleti olma ideali üstünde daha çok ısrar etti. Maximilian zamanının reformlarından sonra bile, şitli emperyal üyeler bireysel, bazen de çatışan çıkarlar izlemeyi sürdürdü. Fakat eskisinden farklı olarak, bunu artık başka üyelerle birlikte, bir bütün olarak imparatorluk düzeyinde ve görece istikrarlı bir dizi kurum aracılığıyla yapıyorlardı. Bu gelişme için semptomatik olan bir nokta, Almancada “imparatorluk” demek olan *Reich* teriminin o

sıralarda önemli bir semantik transformasyon geçirmesidir. Ortaçağlar sırasında bu kelimenin anlamı bulanıktı ve başka şeylerin yanı sıra imparatorluk makamı anlamına da gelebiliyordu. Ama geç on beşinci yüzyıldan sonra *Reich* gitgide İmparatorla birlikte veya onsuz, bütün emperyal zümrelerin toplamı haline geldi. Bu, İmparatorluğun artık imparatorun kişiliğinden ayrı olarak düşünülebildiği anlamına geliyordu (Bildik *Kaiser und Reich*, “imparator ve imparatorluk” formülü bu zamandan kalmadır). 1495’teki Worms dieti bu semantik yerleşme sürecinin tepe noktasını temsil etmektedir. Bu, kaynakların, hakkında “emperyal diet” (*Reichstag*) terimini kullandıkları emperyal üyelerin ilk toplantısıdır; artık imparatorların sadece vassalleriyle sadık izleyicilerini çağırdıkları geleneksel saray toplantısı değildi. Mainz arşevüğü ve imparatorluk başkanları Berthold von Henneberg, 1495 emperyal dietinin çıkardığı yasalar üstünde kesin bir etki yapmıştır. Von Henneberg’in diet için açık bir reform platformu geliştirip geliştirmediğini bilemiyoruz. Fakat bütün katılımcıların desteklediği ve İmparatorluğun yapısal sorunlarını bir seferde ve kesinlikle çözecek bir siyasal strateji izlemiş olması muhtemeldir. Modern siyasal reform hareketleriyle karşılaştırıldığında Henneberg’in siyasal platformu sınırlı kalmaktadır; ama ondan önce ve sonra, İmparatorlukta reformu amaçlayan benzer girişimlerle karşılaştırıldığında, bu hayli tutarlıydı.

1495 Worms emperyal dietinin somut gerekçesi, I. Maximilian’ın imparatorluk tahtına iki yıl önce çıkmasını sağlamaktı. Bu, yeni kralın ilk genel zümreler meclisiydi ve

ortaçağ geleneklerine göre özel ağırlığı olan bir toplantıydı. Böyle bir toplantıda birçok elektörle diğer prenslerin imparatoru şahsen gelip görmesi ve onun egemenliğini mutan-tan bir şekilde kutlaması, onun verdiği tımarları kabul et-mesi âdetti. Bir imparatorun ilk genel meclisinde emperyal üyelerin kendi lordluk belirtilerini, maiyetleriyle birlikte sahnelemesi ve yeni kral ya da imparatora acil siyasal sorun-lar hakkında öğütler vermesi gerekmekteydi. Worms dieti-nin farklı katılımcıları ayrı siyasal hedefler izliyordu. Yeni imparator, güneydoğuda Osmanlı Türklerini, İtalya'da da Fransızları püskürtmek için mâli kaynaklar sağlamak üze-re emperyal zümrelerin rızalarını elde etmek peşindeydi. Ama bu zümreler karşısında sanki buyurucu bir konum-daymış gibi hareket ediyor ve onları kendi kişisel sarayının tedarikçileri gibi görüyordu. Zümreler de, eğer imparatora para vereceklerse, imparatorlukla ilgili konulardaki görüşle-rinin hesaba katılmasını istiyorlardı. Dolayısıyla emperyal reform itkileri iki yönden geldi: Birçok askeri kampanya için paraya sıkışmış bir imparator dan ve İmparatorlukla ilgili ortak yapısal sorunları çözmek isteyen ve bundan böyle bu gibi konularda söz hakkı isteyen emperyal zümrelerden. En başından beri, emperyal reform sorununu dolayısıyla, yapı-sal gerilimler niteliklendirmektedir. Bir yandan, emperyal zümrelerin katılımı olmadan erişilemeyecek bir merkezi düzenleme gereği genellikle hissedilmektedir; öte yandan, emperyal üyelerin (özellikle aralarındaki daha güçlü olanla-rın) belirli çıkarlarının imparator şöyle dursun, bütün öte-kilerin de siyasal amaçlarıyla bağdaşmayacağı belliydi. Böy-

lelikle, onlar kendi çıkarlarını izlerken, birçok emperyal üye “emperyal reform hareket”ini istemeye istemeye destekledi.

Uzun pazarlıklardan, birçok güçlük ve uzlaşmadan sonra, 1495 tarihli Worms emperyal dieti bir dizi reform yasasına erişmeyi başardı. Berthold von Henneberg’in bu sürecin eşgüdülmesindeki [koordinasyonundaki] rolü çok önemliydi. Dietin çıkardığı en temel nitelikteki yasa, sürekli kamu barışı (*Ewiger Landfrieden*) adını taşıyordu: Bu, İmparatorlukta kan dökmenin herhangi bir türünü genel olarak ebediyen yasaklamaktaydı. Bu yeni bir gelişmeydi, çünkü geçmişteki benzer anlaşmalar ya özgül çatışmalar hakkındaydı ya da zamanla sınırlıydı. Bir kimsenin haklarını şiddet yoluyla araması, eskiden siyasal anlaşmazlıkların (hem sadece soylular arasındakilerin değil) çözülmesi için yasaların onayladığı bir yolken, şimdi açıkça yasaklanmıştı. Uygulamada bu, İmparatorluğun büyük topraklara hükmeden lordlarının elinde şiddetin meşru olarak kullanılması yolunda atılmış bir adımdı; onlar hâlâ kendi topraklarında en üstün hâkimler olarak cebir yöntemlerinden yararlanmaktaydı.

Sadece kanlı çatışmaları yasaklamak yeterli değildi. Kamusal barışa erişmek için, siyasal çatışmaların şiddete başvurulmadan çözülmesini sağlayacak yasal bir çerçevenin yaratılması da zorunluydu. “İmparatorun ve imparatorluğun oda mahkemesi”nin (*Reichskammergericht*) –kısaca “emperyal oda mahkemesi”– kurulmasına yol açan saik buydu. Hem uyguladığı usûller hem de oluşumu bakımından emperyal mahkeme yeni bir hukuk kurumuydu. İlk bakışta im-

paratorun eski oda mahkemesinin değiştirilmiş bir çeşidine benzemekteydi. Fakat gerçekte, bundan fazlasıydı; çünkü imparator İmparatorluktaki başhâkim rolündeyken, yetkilerinin bazılarını emperyal zümrelerin egemenliğindeki bir yargı gücüne kaybetmişti. Bu gelişmenin güçlü bir göstergesi, mahkemenin yeri idi: Erken yeniçağ mahkeme boyunca imparatorun ikametgâhından uzak kalmıştı. Emperyal oda mahkemesi önceleri çeşitli yerlerde toplandı, fakat 1527'den sonra Speyer özgür emperyal şehirde kendisine kalıcı bir yer buldu, 1689'da da XIV. Louis'nin ilerleyen ordularından kaçarak Wetzlar'a sığındı, İmparatorluğun on dokuzuncu yüzyıl başlarındaki dağılışına kadar orada kaldı. İmparator bu mahkemenin başkanını (*Kammerrichter*) atayarak onun üstünde nüfuzunu kullanıyordu. Ama gerçek hâkimler, o başkanlar değil, imparatorun yerine emperyal zümrelerin atadığı "değerlendiriciler" di (*Assessoren* ya da *Schöffen*). Değerlendiricilerin seçimini yönetmek karmaşık ve değişken bir süreçti; seçime katılan zümreleri ve onların İmparatorluktaki maddi konumlarını göz önünde bulunduruyordu. İmparatorun emperyal oda mahkemesindeki temsilcisine *Reichsfiskal* denilmekteydi.

Emperyal oda mahkemesinin (1555'te ve 1654'te büyük değişiklikler yapılan) kuralları, bir dizi soylu hâkimle belli bir sayıda hukuk eğitilmiş, soylu olmayan hâkim olmasını öngörüyor ve geniş ölçüde Kilise hukukuna dayanan yazılı hukuk usûllerini içeriyordu. Mahkemenin çeşitli sorumlulukları vardı. İlk sırada emperyal üyeler arasındaki bütün çatışmalar için bir yargı yeri idi, fakat kamu barışı-

nın bozulmasına dair davalara yahut prenslik bölgelerindeki yasal erişimin yasaklanması durumlarına da bakıyordu. İmparatorluğun oda mahkemesi aynı zamanda bir istinaf mahkemesi olarak da işleyebilmekteydi: Bireysel emperyal toprakların yüksek mahkeme kararlarına karşı itirazlara da bakıyordu, ama böyle yerlerin yöneticilerinin *privilegium de non appellando*'su, yani mahkeme kararlarına karşı bir kimsenin ülkesi dışındaki mahkemelere başvuramaması hakkındaki prenslik ayrıcalığı olmadığı durumlarda. Emperyal oda mahkemesinin usûl kuralları Roma hukukunun Kutsal Roma İmparatorluğunda yayılmasının mutlak kaynağıydı ve Almanya çapındaki bütün yargı yerlerinin profesyonelleşmesi ve türdeşleşmesi için çok önemli bir etki yapmıştı. Bunlar, İmparatorluğun bireysel alanlarında her türlü yasal sorunun örgütlenmesine modellik etmişti.

Zümrelerin egemenliği altındaki emperyal oda mahkemesinin kuruluşuna karşı önlem olarak, I. Maximilian kendisinin eski imparatorluk saray kurulu (*Reichshofrat*) için yeni bir dizi kural çıkardı. Bu kurul imparatorun hükümete ilişkin, feodal ve yargısal konulara bakmak için kullandığı merkez organdı; ayrıca hem Habsburgların kalıtsal topraklarında hem de bir bütün olarak İmparatorlukta en yüksek yasal makamdı. Emperyal oda mahkemesinin kuruluşunun yanı sıra ne emperyal saray kurulu dağıtılmış ne de iki mahkemenin yetki alanları kesin sınırlarla ayrılmıştı. Dolayısıyla on altıncı yüzyılın başlarında, İmparatorlukta iki yüksek istinaf mahkemesi vardı ve bunlar sık sık birbiriyle ters düşüyordu. Geçmişte olduğu gibi, emperyal saray kurulu

yine imparatorun baş organı olarak kaldı; bütün emperyal üyeler (en azından teoride) onu İmparatorluğun en yüksek yargıcı, dolayısıyla da zümrelerden bağımsız saymayı sürdürdü. Böylelikle, bireysel emperyal zümrelerin emperyal saray kurulunun usûllerine ya da bileşimine karışma yolunda sonraki girişimleri boşa çıktı. Ayrıca bütün erken yeniçağ boyunca emperyal saray kurulu, iki yüksek emperyal mahkemenin daha hızlı çalışanı ve daha etkin olanı oldu. Zümrelerin kendileri bile, emperyal oda mahkemesindense emperyal saray kuruluna başvurmayı yeğlemeleriyle bunu sıklıkla gösterdiler. Dahası bu kurul inanç ayrılıklarından öylesine parçalanmıştı ki, çalışmaları tamamen durmuş gibiydi. Üstelik bütün erken yeniçağ dönemi boyunca emperyal saray kurulu, iki yüksek emperyal mahkemeden daha hızlı işleyeni ve daha etkili olanıydı. Zümrelerin kendileri bile çoğu zaman emperyal oda mahkemesine gitmektense emperyal saray kuruluna başvurmakla tercihlerini gösteriyordu. Oda mahkemesi mezhep bağlılığı sorunlarıyla öyle parçalanmıştı ki, işlemesi neredeyse duracaktı.

Birlikte varoluşlarını niteleyen gerilimlere rağmen, iki emperyal mahkeme, bütün erken yeniçağ dönemi boyunca imparatorluk anayasası üstünde belirleyici etki yaptı ve İmparatorluğun bütün üyeleri için genel bir yasa çerçevesi oluşturdu. Bir siyasal, ekonomik, toplumsal ve dinsel çatışmalar yumağına cebir yerine hukuk işlemleriyle yaklaştı. Bu bakımdan düşünülebilecek bütün olasılıklar ortaya çıktı: emperyal üyeler (ve uyrukları) birbirini dava ediyor, uyruklar hükümdarlarına karşı yasal iddialarda bulunuyor,

yerel zümreler toprak egemenlerine karşı korunma yolları arıyor, köylü toplulukları yerel lordlarına karşı yasal eylemlerde bulunuyordu. Mahkemelerin hantallıkları ve siyasal bağımlılıkları hakkındaki genel erken yeniçağ yakınmalarına karşın, onların imparatorluğun içsel tutarlılığı bakımından önemi küçümsenmemelidir. Yasal işlemlerin her zaman çatışmaları çözmediği ve bir anlaşmazlığın çeşitli taraflarının (özellikle de emperyal zümrelerden daha güçlü olanının) uygulamada her zaman mahkeme hükümlerine saygı duymadığı doğrudur. Yine de böyle olaylarda bile mahkemelerin müdahil olması, onları çözmek için başka, daha şiddetli girişimleri önlemeye yardım etmiştir, hiç değilse bir süreliğine.

Emperyal oda mahkemesinin istikrarlı bir gelir kaynağına ihtiyacı vardı. Hem bu amaçla hem de imparatorun Osmanlılara karşı savaşlarının maliyetini karşılamak üzere, emperyal diet genel bir emperyal vergi salınmasını kabul etti: Ortak Metelik (*Gemeiner Pfennig*) denilen vergi başlangıçta dört yıllığına çıkarıldı. Ortak Metelik çok modern bir düşünceye dayanıyordu: On beş yaşını geçmiş (erkek ve kadın) bütün İmparatorluk tebaası kaba bir mülkiyet bölüşümü sistemine göre bu vergiyi ödeyecekti. Vergiyi toplama sorumluluğu yerel yönetimlere bırakılmış ve bu işin yönetilmesi, özgül olarak bu amaçla yaratılan bir imparatorluk organına bırakılmıştı. Bu vergilendirme sistemi, ülkenin toprak sahibi lordlarının araya girme gücünü aşarak İmparatorluğun, bütün halkına doğrudan erişimini sağlamaktaydı. Gerçekten, Ortak Metelik başarılı

olsaydı, bir bütün olarak İmparatorluk düzeyinde modern hükümet yapılarının ortaya çıkmasını kolaylaştırabilirdi. Ne var ki, tam da bu sebeple planın yürütülmesi uygulamada başarısızlığa uğradı; başarı kazanması düpedüz büyük toprak sahibi lordların çıkarına değildi. Ortak Meteliğin başarısızlığa uğramasından sonra, erken yeniçağın geri kalanı boyunca emperyal vergilerin salınması emperyal zümrelerin ellerinde kaldı. Bunu önce İmparatorluk genelinde toplanacak (*Römermonate* diye bilinen) bir vergi yekûnu kararlaştırıp sonra da bunu daha önce andığımız 1521'deki Worms dietinin vergi kayıtlarındaki anlaşmaya göre aralarında bölüşmekle sağladılar. Kabulünden itibaren 1521 Anlaşması çok tartışılmıştır, çünkü İmparatorluğun sık sık değişen mâli koşullarını karşılayacak kadar esnek değildi ve büyük emperyal lordların onayı olmadan bunlar değiştirilemezdi; onlar da kendi çıkarlarına olan bir anlaşmayı değiştirmek istemiyordu. Emperyal zümreler üstlerindeki emperyal vergilerin yükünü uyruklarına aktarmayı başardı; bunları kendi düzenli gelirlerinden ödemedi. Dolayısıyla İmparatorluk hiçbir zaman bütün uyruklarından genel bir doğrudan vergi alamadı; onlar hiçbir zaman birleşmiş bir İmparatorluk tebaası da oluşturamadı. Daha sonra paradoksal olarak bu vergilendirme sistemi İmparatorluğun değil de, ülke lordlarının vergilendirme yetkesini güçlendirdi, çünkü tekil yöneticilerin ülke zümrelerinin rızası olmaksızın uyruklarından vergi toplamasına izin verdi (*emperyal* zümreler bu rızayı çoktan göstermişti).

İmparator ve emperyal zümreler 1495'teki Worms emperyal dietinde “Barışı ve Hukuku Sağlamak” (*Handhabung Friedens und Rechts*) diye son bir karar çıkardılar. Bu “sağlama” zümrelerin, vergilendirme ve savaş-barış kararları için rızasının alınması gereğiyle bir emperyal dietin her yıl toplantıya çağırılması sonucuna varmaktaydı. Bu düzenleme başarılı olmadı. Fakat şimdi dönüp de geriye bakılınca emperyal dietlerin kararlarının ve niteliklerinin on beşinci yüzyılın son çeyreğinde ortaya çıkmaya başladığı şekliyle meşrulaştırılmasına yardım ettikleri anlaşılmaktadır.

Emperyal dietlerin usûle ilişkin formları sonunda on altıncı yüzyılda keskinleşti. Bir diet, imparatorun bütün emperyal zümreleri Regensburg, Nürnberg, Augsburg, Worms ya da Speyer gibi bir emperyal şehirde toplantıya çağırmasıyla başladı. İmparator, davetiyeleri kendisi göndermezdi. Kendi adına emperyal başkançılar olan Mainz arşevüğünün bunu yapmasını sağladı. Diet Kutsal Ruh ayiniyle başlıyordu: Bu, onu izleyen görüşmelere kutsal bir yetke sağlamaktaydı. Sonra, dietin ilk ve törensel toplantısı olur, buna şahsen imparator ya da onun temsilcisi katılırdı; toplanan zümreler imparatorun ortak araştırma için önerdiği konuları dinlerdi. Dietin ilk resmi buluşmasında katılımcılar kesin oturma düzenine özel bir itina gösteriyordu. Bu çok önemliydi, çünkü farklı emperyal zümrelerin soyut hiyerarşik düzeninin uygulamaya nasıl yansıdığını ortaya koymaktaydı. Bu nedendir ki, oturma düzeni sık sık ateşli tartışmalara yol açıyordu.

İlk toplantıdan sonra diet üç kamaraya ayrılmaktaydı: Elektörlerin, emperyal prenslerin ve emperyal şehirlerin kamaralarına. İmparator bunlardan hiçbirinin görüşmelerine katılmazdı; onlar dietin gündemindeki sorunları tekil olarak kapalı kapılar ardında tartışıyordu. Bu tekil kamaralardaki tartışmalar ise şu sırayla olurdu: Bütün üyelere teker teker gündemdeki özgül bir sorun konusundaki görüşleri sorulur ve bütün katılımcılar ortak bir konum üstünde anlaşmadan tartışmalar sona ermezdi. Oyları saymak ya da çoğunluğa dayanarak bir karara varmak genellikle istenmezdi; buralardaki görüşmelerin temel ilkesi çoğunluğa değil, oybirliğine erişmektir. Yine de on altıncı yüzyılın ikinci yarısında her üç kamarada da verilen bireysel oyları kaydetmek âdet oldu. Kendi ayrı toplantılarını yaptıktan sonra, ilk iki meclis tartışmalarının sonuçlarını açıklıyor ve bunları birbiriyle ilişkilendirmeye (*relatio -ve- correlatio*) çalışıyordu; ta ki ortak bir konuma (*amicabilis compositio*) erişmelerine kadar. İlk iki kamara, ortak konumlarını emperyal şehirler kamarasına sunardı. Emperyal maliyeye belirleyici katkıları dietteki geniş ölçüdeki danışman konumlarına denk değildi. Hatta dietteki tartışmalar sistemi seçmenlerin sesinin bütün öteki prenslerle şehirlerin toplamı kadar değerli olmasına yol açıyordu; onlara bütün öteki emperyal zümrelerden daha büyük bir siyasal ağırlık veriyordu. Yine de belirli konuların tartışılmasını kolaylaştırmak için özel komitelerin kurulması ve bunların üyelerinin her üç komiteden de alınması âdetti. Bu uygulama üç kamarada ayrı görüşmeler yapılması ilkesini çiğniyordu. Şehir temsilcileri,

hatta piskoposlar ve kontlar dahil bütün komite üyelerinin tartışmalarda eşit oyu vardı. Uzun vadede emperyal dietin özel komiteleri tam da çeşitli bileşimleri nedeniyle başarısızlığa uğradı: Emperyal seçmenler [elektörler] dietin genel toplanma sistemindeki siyasal üstünlüklerini yitirmek istemedi. Nihayet kamaralar kendi içlerindeki tartışmaların sonucunu bir “emperyal değerlendirme” (*Reichsgutachten*) halinde imparatora sunuyordu. İmparator onaylayınca bu değerlendirme bir “emperyal sonuç” (*Reichsschluss*) halini alıyordu; sonra diet bunu resmen imparatora (ya da vekiline) sunuyor, o da bunu imzalayıp mühürlüyor ve matbu bir “imparatorluk raporu” (*Reichsabschied*) olarak yayımlıyordu.

Çağdaş kurumların tersine, dietin usûl kuralları hiçbir zaman yazılmamıştır. Dolayısıyla bunların her zaman belli bir esnekliği olmuştur. Hiçbir zaman resmen kodlaştırılmamakla birlikte, modernite öncesi yasalar zamanla “övgü değer öncüller” (*löbliches Herkommen*) diye tipik bir özel yasa statüsü kazanmıştır.

Emperyal diet kurumunun yerleşmesi yönünde atılan önemli adımlar, yazılı istisnaların giderek daha fazla kullanılması ve bu yolun giderek yeni üyelere daha çok kapatılma eğilimiydi. Bu son andığımız durum özellikle önemli bir gelişmeydi, çünkü fiilen kimin emperyal doğrudanlıktan yararlandığını, kimin yararlanmadığını belirliyordu. Dietin usûllerinin kurumsallaşması, emperyal üyelerin diette hazır bulunmasalar ya da ona sürekli muhalefet etseler bile (dietin kararlarının uygulanabilir olduğu ölçüde), siyasal olarak işleyen bir birlikle bütünleşmesi için

temel nitelikteydi. Emperyal anayasanın daha eski yorumları, olayları farklı yorumlamıştı: Sadece kişisel olarak bir kararı destekleyenler onunla bağlıydı (Latince deyimdeki gibi, *quod omnes tangit, ab omnibus approbetur*: Herkesi ilgilendiren şey herkes tarafından onaylanmalıdır da). Başka bir deyişle, geçmişte birinin diette bulunmaması, onun diet kararlarıyla bağlı olmadığı anlamına geliyordu. Erken yeniçağ döneminde bile, birçok emperyal üye emperyal yasaklara uygun davranma konusundaki genel yükümlülüğe uymamıştır. Emperyal yasakları bireysel alanlara da zorlama girişimleri çoğu kere başarısız olmuştur, özellikle etkilenen zümreler iyice güçlü olduğunda. Ne de olsa İmparatorlukta bu gibi zümrelerden bağımsız hiçbir yürütücü kurum yoktu. Daha sonra göreceğimiz üzere, bu durum dinsel sorunlarda önemli sonuçlara yol açıyordu.

Bütün bu engellere karşın, on altıncı yüzyılın emperyal dietleri gayet etkili oldu. Bunlar yalnızca gelir artırma araçları olmakla kalmayıp emperyal siyaseti de etkinlikle biçimlendirdi. Yüzyılın başında emperyal dietler yeni yasamalar çıkarmakla uğraşıyordu: Bir dizi emperyal hükümet yönergesi (*Reichspolizeiornungen*) parayı [sikke] ve kredi sistemlerini, zanaatları ve ticari işleri standartlaştırdı; terziliğe ortak ölçüler getirdi ve belli lüks tiplerini yasakladı. 1532'de çıkarılan *Constitutio Criminalis Carolina* imparatorluk ceza yasasının formunu ve içeriğini hem kodlaştırdı hem de modernleştirdi. Ama böyle emperyal düzenlemeler ve yasalar ikincil önemdeydi; sadece belirli tâbi devletler yasadan yoksun bulunduğ (coğrafi ya da hukuki) alanlarda geçerli oluyordu. Fakat

ülke devletlerinde bile emperyal hukuk izlenecek bir model olarak görünmekteydi. Bir başka deyişle, bütün emperyal üyeler, ona her zaman bağlanmasa da bu yönelim etkiliydi.

Erken yeniçağ döneminin emperyal dietleri önemli bakımlardan modern parlamentolardan farklıydı. Onlar hiç değilse kuramsal olarak bütün imparatorluğu tutarlı ve etkin bir siyasal beden olarak içeren ve görünür kılan başlıca temsil organlarıydı. Çağdaş parlamentolardan farklı biçimde, emperyal dietlere katılanlar o konumlarına imparatorluğun tâbi ülkelerinin halkları şöyle dursun, hiç kimse tarafından seçilmemişlerdi. Onların diette bir koltuk ve bir oy üstünde hak iddia etmeleri, ya kişiler (örneğin seçmenler yahut emperyal prensler) ya da örgütler (emperyal şehirler ya da manastırlar) olarak kendi iddia ettikleri yöneticilik ve otoriteye dayanmaktaydı. Bütün sistem “halkın” ya da İmparatorluğun bütün nüfusunun temsiline dayanmıyordu. On altıncı yüzyılın emperyal dietleri aynı zamanda toplumun üst tabakaları için hâlâ toplumsal olaylardı. Buraları İmparatorluğun başlıca soylu hanedanlarının buluştukları; aynı zamanda evlilikler, tımar bağışlamalar, şövalye karşılaşmaları, toplu av seferleri vb'nin düzenlendiği yerlerdi. Ayrıca acil siyasi sorunları çözmenin aracı olarak itinalı lordluk gösterileri de yapılmaktaydı.

Kamu barışı, emperyal oda mahkemesi, Ortak Metelik, emperyal dietler: 1495 emperyal Worms dietinin tarihsel ağırlığı bu dört reform yasasıyla ortadan kalkmıştır, özellikle de bu reformlardan bazıları uygulamada başarılı olmadı için. Dietin tarihsel önemi, aynı zamanda emperyal

zümrelerin ilk kez Worms'da "ortak hedefler peşinde koşan tutarlı bir heyet" olmasından, imparatorun da bunu uygulamada kabul etmesinden ileri geliyordu (Peter Moraw).

Worms'da oluşturulan bireysel emperyal kurumlar onu izleyen onyıllarda daha evrilmiş, hatta onlara, kısa ömürlü emperyal yürütme kurulu (*Reichsregiment*) gibi yenileri de katılmıştır. *Reichsregiment*, bütün imparatorluk için kalıcı olacak, uzun vadede emperyal yönetebilirliği geliştirecek zümrelerin egemenliğinde bir hükümet organı yaratma girişimiydi. Biçimi emperyal dietin komitelerine benziyordu, başında da emperyal başkançılar Berthold von Henneberg bulunmaktaydı. Dağılmadan önce, 1500-1502 arasında sadece iki yıl yaşadı. Emperyal zümrelerden hiçbiri gücünü sürekli olarak böyle bir organa teslim etmek istemiyordu. İmparator V. Karl 1521 ve 1530 arasında bu ölü organı diriltti; ama bu kez, amacı emperyal zümreleri temsil etmek değil, ülke dışındaki imparatorun yerine geçmekti. Bu ikinci *Reichsregiment*in başında imparatorun kardeşi, Roma kralı, (sonra da) imparator I. Ferdinand olması bundandı. Önceli gibi, 1521-1530'un ikinci *Reichsregiment*i de tek tek emperyal zümrelere otoritesini kabul ettiremedi. Onun başarısızlığından sonra da, hiç kimse onu bir daha diriltmeye kalkışmadı.

İmparatorluk için kalıcı bir kurumlar dizisi oluşturmak adına atılan daha önemli bir adım, yukarıda andığımız emperyal çevrelerdir. 1500 yılında İmparatorluk altı coğrafi bölgeye ayrıldığında böyle altı çevre yaratılmıştı. Bunların her birine komşu bölgeler dahildi: Frankonya,

Bavyera, Svabya, Yukarı Ren, Aşağı Ren ve Vestfalya ile Saksonya. Çevreler önceleri *Reichsregiment* üyelerinin sonra da emperyal oda mahkemesi üyelerinin seçilmesinde temel işlevi gördü. 1512'de Köln emperyal dieti, Habsburg mülkleri ile emperyal seçmenlerin topraklarını da sisteme katmak için dört çevre daha kurdu: Avusturya, Burgonya, Seçici [Elektoral] Ren ve Yukarı Saksonya. Dışarıda bırakılanlar İtalya, İsviçre Konfederasyonu, Bohemya ve bütün emperyal şövalyelerdi. 1530'lardan itibaren çevreler kendi dietlerini örgütledi; her birinde, başta onları toplantıya çağıran biri (çoğunlukla, çevredeki en güçlü emperyal üye), bir yardımcı (teğmen), ortak bir hazine ve bir arşiv vardı. Çevreler tekil emperyal zümrelerin güçlerinin ötesinde kalan, ama doğrudan doğruya bir bütün olarak İmparatorluğu etkilemeyen bütün görevler için çok yönlü yürütme organları geliştirdi. Zamanla emperyal çevreler gitgide daha çok sorumluluk yüklendi, bunlardan en önemlisi imparatorluğu dış tehditlere karşı askeri düzeyde korumaktı; 1555 tarihli emperyal icra buyrukları ile 1682'deki emperyal askeri anayasa (*Reichskriegsverfassung*) bu rolü düzenliyordu. Diğer ödevleri arasında ulaşımın ve pazarların düzenlenmesi vardı. Bütün çevreler aynı derecede etkin değildi. Bunlar birçok emperyal zümrenin bulunduğu alanlarda, örneğin Svabya'da, Frankonya'da ve Yukarı Ren'de en dinamik durumdaydı. Ama İmparatorluğun, diyelim Bavyera ya da Saksonya'da olduğu gibi, güçlü bir zümrenin bütün ötekilere egemen bulunduğu yerlerinde daha az etkiliydi. Seçici Ren çevresi en az etkin olanıydı; çünkü dört elektör

içeriyordu (Mainz, Köln ve Trier arşevükleri ve Palatine kontu); bunlar elektörlerin ayrı toplantılarıyla kendi aralarında işbirliği yapmaktaydı.

Çevrelerin ana yapısı bir bütün olarak emperyal ana yapı için tipikti. Genel emperyal yürütme organlarının birçok kusuru yüzünden, genel kararları uygularken ilgili tarafların işbirliğine dayanılması gerekiyordu. Fakat çevrelerde bile en güçlü zümrelerin iradesine karşı çıkmamanın çok az şansı vardı; böyle zümreler sadece kendi bencil çıkarlarını sağlamak için sıklıkla çevrenin kurumlarını kullanmaktaydı. Tıpkı İmparatorluğun genel kurumlarında olduğu gibi, çevrelerin kurumları da ancak içlerindeki zümrelerin zayıflığını, tekil bölümlerinden daha güçlü bir bütün oluşturarak aşabildiklerinde iyi işliyordu.

REFORMASYONUN MEYDAN OKUMASI

1521-1555

Kökleşmelerinden önce, yeni emperyal kurumlar bir varoluş bunalımıyla karşılaştılar. 1517'de Aziz Augustinusçu keşiş Martin Luther, ünlü doksan beş maddelik tezini Sakson şehri Wittenberg'te ilan etti. İzleyen yıllarda Luther'in yönettiği reform hareketi, İmparatorluğun dinsel ve siyasal düzeninin temelini sarsan çatışmalara yol açtı. Bu bunalım emperyal kurumları değiştirdi, ama paradoksal olarak onları güçlendirdi de.

I. Maximilian'ın torunu olan V. Karl 1519'da Kutsal Roma İmparatoru seçildi, böylelikle Habsburgları, belki de Avrupa tarihinin en güçlü hanedanı haline getirdi. Daha önce görülmemiş bu iktidar yoğunlaşmasına karşı bir denge unsuru olarak, elektörler karşılarındaki çok güçlü bir monark tehlikesinden kendilerini ve diğer emperyal zümreleri korumak için yeni imparatora bir seçimle teslimiyet belgesi dikte etti. Ancak elektörler Karl'ı imparatorlukta hanedanla büyük-güç siyaseti izlemekten alıkoyamadı. O ise hiç değilse bir ölçüde makamının evrenselliği hakkındaki eski fikri parlatarak bu tutumunu meşrulaştırdı. Yeni imparator özellikle *tek* bir kiliseyi desteklemek ve onu reforme etmek konusunda sorumluluğuna inanmaktaydı. En azın-

dan önceleri, birçok hümanist ve reformcu onun işe davranıp bu rolü benimseyeceğini umdu. Hatta Luther'in kendisi *Alman Ulusunun Hıristiyan Soylularına Sesleniş* başlıklı ünlü yazısında (1520) genç imparatorla öteki Alman prenslerinin, Kilisenin reformu için yaptığı ısrarlı çağrılarını izlemelerini istemişti. Böyle davetler yeni değildi; kısmen de içinde geç ortaçağ ile erken yeniçağın "Alman Ulusunun Üzüntüleri" (*gravamina nationis Germanicae*) listesinin yer aldığı, Alman halkının Papalık görevlilerinin elinden çektikleri gerçek ya da abartılı eziyetlerden yakınma kataloglarına dayanmaktaydı. Papanın Alman topraklarında sayısız ayrıcalığı vardı; o sayede buraların ahalisinden büyük paralar devşirebiliyordu. Zamanla bu kaynaklar Papanın Katolik Kilisesinin malvarlığını gerçek bir erken modern devlete dönüştürmesine yardım etti: Bunun neticesinde Papalığın lüks bir sarayı, modern bir ordusu, önemli bir siyasal yurttaşlar şebekesi ve sağlam bir mâli idaresi bulunuyordu.

Luther bağışlamalara (*indulgences*) yönelik temel eleştirisiyle, yakınmaların içindeki en önemli soruna değinmişti. Onun amacı siyasal değildi; o devletleri yönetmekle değil, Hıristiyan ruhlarının kurtarılmasıyla ilgileniyordu. Fakat Luther'in Kilisenin reforme edilmesiyle ilgili son derece yalın mesajının amaçlanmamış siyasal sonuçları oldu. Eğer, Luther'in iddia ettiği gibi, insanlar sadece imanları, tanrısal kayra ve Kutsal Kitapla kurtuluşa erişebiliyorsa onunla Tanrı arasında yer alacak kurumlara gerek yoktu; siyasal bakımdan Kilise gereksizdi. İmparatorluk anayasasının geleceği açısından, özellikle

Luther'in dünyadaki dini ve dünyevi düzenleri, insanın içsel yaşamıyla toplumsal yaşamını ve vicdan mahkemesiyle hükümdarların mahkemelerini ayırması son derece önemliydi. Bu öğretilerin sonucu, Kilisenin –yani hem papanın kendisinin hem de onun bütün emperyal rahiplerinin– herhangi bir siyasal gücü olmamasıydı. Fakat gördüğümüz üzere, emperyal anayasa hem dini hem dünyevi ipliklerden dokunmuş zengin bir kumaştı. Eğer Luther'in görüşleri hâkim olacaksa emperyal kilisenin haklarını ve işlevlerini kim devralacaktı?

Bilindiği üzere, Luther'in fikirleri, Almanya çapındaki hem şehir hem taşra topluluklarında son derece zengin bir gelişme ortamı bulmuş, vaazlar, risaleler ve diğer yansımalar eliyle uzaklara değin yayılmıştır. Ama bunların İmparatorluk üstünde ne gibi etkiler yapacağı önceden kestirilememişti. 1521 yılı başlarında Papa, Luther'i aforoz etti ve bir heretik (sapkın) olduğunu açıkladı. Papa bundan sonra, İmparatorluğun da reformculuk iddia eden bu adamı suçlamasını bekliyordu, ama birçok emperyal zümre tereddüt etti. Onlar Luther'in *Hiristiyan Soylulara Sesleniş*'ini dinde ulusal bir yenilenme yapılması için gayet yerinde bir çağrı diye görüyorlardı. Sonunda, "Luther sorunu"nun V. Karl'ın onlarla ilk emperyal dietinde tartışması gereken ulusal bir konu olduğuna karar verdiler; böyle bir diet 1521'de Worms'da toplanacaktı. Din sorunu bu dietin gündemindeki en önemli konu değildi. *Reichsregiment*i yeniden kurma gereği ve İmparatorluk için yeni bir vergi düzeni getirmek daha önemliydi.

V. Karl, Luther'i hemen kanunsuz ilan etmeye hazır-
dı, çünkü Fransa'yla çatışmasında Papanın desteğine ihtiyacı
vardı. Fakat diete katılan emperyal zümrelerin çoğunluğu Lut-
her'in imparator tarafından aşağılanması istemedi ve Sakson
keşişin bir adli sorgulamadan geçirilmesini sağladı. 17-18 Nisan
1521'de Luther'in imparator, maiyeti ve emperyal prenslerin
huzuruna çıkıp pişmanlığı reddedişi bu ortamda olmuştu.

Her türlü uzlaşma ve anlaşma girişimi sonunda boşa
çıktı. Luther'i dinledikten sonra, V. Karl kendi düzenlediği
bir fermanla onu kanunsuz ilan etti ve kararını, kendisinin
imparator olarak Roma Kilisesini ve Katolik inancını koru-
ma yükümlülüğüne karşı çıkılmasına dayandırdı. Bu sav
öncellerin yüzyıllardır uyduğu ve koruduğu geleneksel em-
peryal siyasetin çizgilerine uygundu, keyfi olarak bir yana
atılamazdı. Onun içindir ki, Karl, emperyal zümrelerin
ünlü sapkın Martin Luther'e karşı kendisiyle işbirliği yap-
mak durumunda olduklarını iddia etti. 30 Nisan 1521'de hâlâ
Worms'da bulunan emperyal zümreler (birçokları bu ara-
da ayrılmıştı) sonunda imparatoru destekleyerek Luther'i
kanunsuz ilan etmeyi kabul etti. Karl (8 Mayıs 1521'deki)
Worms Fermanıyla bütün emperyal zümrelerin Luther'le
temasını, onun kitaplarını okumayı ya da fikirlerini yayma-
sına yardım etmeyi yasakladı. Bu fermana uymayanlar da
kanunsuz ilan edilecekti. Luther, İsa'nın bedeninden (yani
Kiliseden) ihraç edilmekle kalmıyor; siyasal bedenden (yani
İmparatorluktan) de dışlanıyordu. Bu kanuni konum ömrü-
nün geri kalanında Luther'in üzerine yapıştı ve hareketlerini
bir hayli sınırladı, ama fikirlerinin böyle bir kaderi olmadı.

1520'li yıllarda, imparatorun Luther yanlısı devletçiklerde Worms Fermanını yürütemeyeceği anlaşıldı. 1521'den 1530'a kadar imparator Almanya'da bile değildi. İmparatorluğun yönetimini kardeşi Ferdinand'a ve yeni kurulan *Reichsregimente* bırakarak zamanını Fransa'da Kral I. François'ya ve 1526'dan 1529'a kadar da Papaya karşı Habsburg çıkarlarını savunarak geçirdi. Papayı önce savaşta yendi, sonra onun kendisine imparator olarak taç giydirmesini sağladı. Bu arada emperyal zümreler Karl'a hep reform sorununu tartışmak üzere bir ulusal kilise konseyi toplaması için baskı yapıyordu: Bir başka deyişle, İmparatorluktaki din sorununu ele almakta başı çekmek istiyorlardı. Karl bu fikre karşı çıkarak ileride bir kilise(ler) genel kurulu toplamayı vaat etti ve o vakte kadar da Worms Fermanını uzaktan uygulamaya çalıştı. Yavaş yavaş savaş hatları çizilmekteydi: Habsburglar, Bavyera dükleri, Saksonya'nın Dük Georg'u, Brandenburg'dan Elektör Joachim ile Kilise prensleri açıkça Luther'in hareketine eğilim gösteren çeşitli prensler ya da Hesseli I. Philipp, (Töton Şövalyelerinin başı) Brandenburglu Albert ve Saksonya elektörü gibi hâlâ şıkları değerlendirenler vardı. Bu cephe çizgileri sık sık büyük prenslik hanedanlarını kesmekteydi. Daha 1520'li yılların ortalarında İmparatorluğun geleceğe yönelik, dinsel eğilimlerce yönlendirilen siyasal ittifaklarının bağlaşımlarının doğum çizgileri fark edilebiliyordu. Bu çizgiler 1648'de Otuz Yıl Savaşları sonuçlanıncaya değin on altıncı yüzyıla on yedinci yüzyılın başında Alman siyasetini niteleyecekti.

1526'daki Speyer emperyal dieti önemli bir gelişmeye tanıklık etti. Emperyal vergileri ödemeye istekli olmaları karşılığında zümreler, imparatorun bir uzlaşmayı kabul etmesini önerdiler: Her zümre topraklarında "Tanrı'nın ve imparatorun önündeki" tutumunu haklı göstermek üzere Worms Fermanının uygulanmasından sorumlu olacaktı. Din konusunda genel bir mutabakata erişmek mümkün olmadığı için, zümreler Worms Fermanına *de jure* uymayı, *de facto* ise topraklarında onu diledikleri gibi uygulamayı kabul etti. Bu çözüm, dinsel konularda toprak açısından yöresel denetim kurma yönündeki Reformasyon öncesi eğilimleri sürdürmekteydi ve zümrelerin ileride kilise reformu (*ius reformandi*) yapma haklarının temellerini oluşturmaktaydı. Karl'ın yokluğunda Ferdinand'ın bu çözümü kabul etmekten başka seçeneği yoktu; çünkü o ağabeyinin askeri seferlerine fon oluşturmak için emperyal zümrelere dayanmak zorundaydı ve onların işbirliği olmadan Worms Fermanını uygulamak olanaksızdı. Varılan geçici uzlaşma, gelecekte herhangi bir tartışmalı çözümün uygulanması için genel bir model oluşturmaktaydı.

Üç yıl sonra İmparator Karl hâlâ namevcut, kardeşi Ferdinand da naip olarak onun yerini tutuyorken, emperyal diet bir kez daha toplandı. Yer yine Speyer şehriydi; toplantı nedeni de bir kez daha İmparatorluğun güneydoğu eyaletlerine yönelik Osmanlı tehdidiydi. Ne var ki, 1526 dietinden farklı olarak yeni diet özellikle düşmanca bir atmosferde geçti. Ondan kısa süre önce, Hesseli I. Philipp sözde bir Luther-karşıtı darbeyi önlemek için Mainz ve

Würzburg'a saldırmıştı. Philipp'in planı emperyal zümreleri, Reformasyonun İmparatorlukta yayılmasına karşı son ve kesin bir darbe vurmaları için zorlamaktı. Dietin kendisinde Katolik zümrelerden oluşan bir çoğunluk Ferdinand'ın önerisini desteklerken reformcu öğretilere eğilim duyan dietin diğer zümreleri ona karşı resmi bir "itirazcılık" oluşturdu. Bunların arasında Saksonyalı Johann, Hesseli I. Philipp, Brandenburg-Ansbach'tan Georg, Braunschweig-Lüneburg'dan Dük Ernst, Anhalt'ın prensi Wolfgang'ı ve aralarında Strazburg, Nürnberg ve Ulm gibi önemli merkezlerin de bulunduğu on dört emperyal şehir bulunmaktaydı. Kutsal Roma İmparatorluğunda böyle bir itirazcılık yaygındı (daha sonraki "Protestanlar" teriminin kaynağı budur). Bu, emperyal bir zümrenin ya da üyenin belirli bir emperyal politikanın ya da kararın bağlayıcılığına karşı çıkmak için başvurduğu yasal bir hamleydi. Bu örnekte, azınlıkta kalanlar vicdan sorunlarının emperyal düzeyde basit bir çoğunluk oyuyla karara bağlanamayacağını savundu. Böyle bir itirazda bulununca da, daha genel olarak dietin bağlayıcı kararlar alma yeteneğini sorguluyorlardı. Dietin çekimserliği içinde itirazlara karşın çoğunluk görüşü yer aldığı için, karşı çıkan zümreler o sırada Kuzey İtalya'da seferde olan imparatora başvurdu. Bu girişim de boşa çıktı.

1530'da, neredeyse on yıl süren bir aradan sonra, İmparator V. Karl nihayet Almanya'ya döndü. Augsburg emperyal dietine bizzat katılarak farklı teolojik iddiaları dinlemeye hazır olduğunu gösterdi. Çok kısa bir sürede

Philipp Melanchthon'un önderlik ettiği Lutherci teologlar Augsburg İncancı (*Confessio Augustana*) diye kendi konumlarını formülleştirip imparatora sundu. Augsburg İncancı izleyen yıllarda önemli bir rol oynadı, çünkü daha sonra İmparatorlukta bir dinsel uzlaşya varılmasının yasal temelinin atılmasına yardım edecek bir dizi tanım getirmişti. Eşzamanlı olarak dört Güney Alman şehri de kendi inancını tanımladı –*Confessio Tetrapolitana* (Dört Şehrin İncancı); Ulrich Zwingli bunlara kendi *Ratio fidei*-sini ("İnanç Temeli") kattı. V. Karl Zwingli'nin risalesini dışarıya çıkardı, Katolik cephesine de Augsburg İncancı'nın bir yadsınmasını (*Confutatio*) ısmarladı. Her iki yanda da ortak bir teolojik temel bulmaya girişilmesine karşın, kesin bir uzlaşmaya varma yolundaki bütün çabalar sonunda boşa çıktı. Böylelikle, diette bir çoğunluk, V. Karl'ın önerdiği vergileri onaylarken Worms Fermanını da destekliyordu. Buna karşılık çeşitli Protestan prensleri ve şehirleri 1531'de Schmalkalden Birliğini oluşturdu. Kendi deyişleriyle, "Tanrı'nın dünyadaki sözü"nün savunması olan bu birlik, kendi elektör ödünlerini izlemeyen bir imparatora karşı meşru bir direnme aracıydı. Daha sonraları, Luther bu konumu kutsamıştır.

O arada Reformasyonun toplumsal ve siyasal sonuçları daha görünür oldu. 1520'ler Almanya'daki birçok kent-sel ve köysel topluluk için bir kargaşa dönemi-ydi. Bireysel reformcu vaizlerin yapıtları yeni kitle iletişim araçlarından yararlanarak geniş ölçüde yayıldı; bunlar Almanya'yı Katolik ayinine, dinsel imgelere ve diğer ibadet nesnelerine karşı

rahip düşmanı ayaklanmalar ve şiddet hareketleriyle sarstı. Rahipler evlenmeye başladı, keşişler ve rahibeler manastırlarından ayrıldı. Birçok yerdeki istekler benzeşiyordu: İncil'in katıksız öğretilmesi, rahiplerin özgür mahalle seçimleriyle belirlenmesi, Kuddas'ın (*Eucharist*) her iki türünün de kullanılması, yerel kilise mal-mülkünün topluluk tarafından denetlenmesi. Reform hareketi çeşitlendikçe, farklı taraflara da yönelmeye, yollarında çok farklı toplumsal, ekonomik ve siyasal ittifaklar oluşturmaya başladı. Örneğin 1522'de çeşitli emperyal şövalyeler Franz von Sickingen'in önderliğinde birlik kurdu. Von Sickingen onları İncil adına ortak komşuları Mainz elektörüne karşı bir çatışmada yönetti. Reformcu ve genel ekonomik ve toplumsal taleplerin bir karması 1524-1525'te bir "Köylüler Savaşı"na yol açtı. Almanya çapındaki bu ayaklanmalar dizisine katılanlar giriştikleri eylemleri Kutsal Kitap'a dayanarak haklı gösteriyordu; bu taktik, onların kavgalarına önceki benzer olaylara oranla kavramsal ve siyasal olarak daha çok tutarlılık sağlıyordu. Ayaklanan köylüler bölgeler-üstü ittifaklar kurmuş, genel örgütsel yapılar oluşturmuş, hatta bazen şehirlileri bile davalarına ortak etmişti. İmparatorla İmparatorluğun birçok prensi silaha sarılıp köylüleri ağır bir yenilgiye uğrattı. Bu çabalarında onlara Martin Luther'in kendisi de yardım ediyordu. Luther, köylülerin isyanına hararetle karşı çıkıyordu, tıpkı 1488'de çok farklı emperyal zümrelerin Habsburg önderliğinde kurduğu askeri bir birlik olan Swabyalılar topluluğuna karşı olduğu gibi. Birçok şehirli topluluğunda, özellikle de emperyal şehirlerde dinsel reform

isteklerinin yanı sıra şehir oligarşilerine karşı daha çok siyasal katılım isteyen lonca talepleri de vardı. O sırada reform hareketi sanki her şeyden çok bir sıradan insan sorunuymuş gibi duruyordu.

Böyle olmakla birlikte, daha 1520'lerde bazı otorite sahipleri Reformasyonu desteklemeye başladı. Emperyal şehirlerde de, başka birçok kentsel merkezde de, komünal yetkililer çoğu kez ya barışçıl olarak ya da açık çatışmanın üstesinden gelince Reformasyonu sahiplendi. Ne de olsa Reformasyon komünal özerkliği (örneğin rahiplerin özgürce seçilmeleriyle) gerçekleştirmekteydi; buysa yerel seçkinlerin gözardı etmedikleri bir olguydu. Zwingli'nin Zürih'teki çalışmalarını kendilerine örnek alan bu otoriteler, "saf İncil"ın vaaz edilmesiyle Katolik Kuddas'tan kurtuldu, manastırları kapattı, kilise mallarına el koydu, rahipliğin ayrıcalıklarını kaldırdı, yoksullara bakımı ve okulların yönetimini kendi ellerine aldı ve bir dizi yeni Kilise kuralı, evlilik ve ahlak yasası çıkardı.

Daha 1520'lerde çeşitli ülke parçalarının lordları kendi topraklarına Reformasyonu getirmişti. Onlar bunu şehir seçkinleriyle aynı nedenlerle yapmaktaydı. Bu bakımdan en önemli örnek, Prusya'daki topraklarında Töton Şövalyeleri örgütünün başında olan Brandenburglu Albert'ti. Çeşitli prensler de erkenden, manastırları kapatarak, piskoposlukları dünyevileştirerek, eski Kilise ayrıcalıklarını ve muafıklarını devralarak kendi güçlerini genişletmenin ne kadar kârlı olacağını kavramıştı. Arazi lordları böyle aşırı önlemleri "acil durum piskoposları" konumunda olmakla

açıklıyordu –yani topraklarında Roma Kilisesinin çözülmesiyle ortaya çıkan boşluğu doldurmak durumunda kaldıklarını iddia ediyordu. Bütün bunlar denetim ve örgütleme araçlarının yaratılmasına yol açtı –merkezi kilise yönetimi, dinsel yönetmelikler, düzenli ziyaretler vb. Bunlar hep arazi lordlarının hiç olmadığı kadar uyruklarının yaşamlarına karışmasına izin vermekteydi.

Reform hareketi içinde neredeyse ilk ortaya çıkışından beri çelişkiler ve çatışmalar vardı. Bu bakımdan en önemlileri, bir yanda Luthercilerle, öte yanda güneyli, Zwinglici reformistler arasındaki farklardı. Çoğu emperyal şehir Zwingli'nin öğretilerine eğilim göstermekteydi; bunlar Luthercilikten Kuddas (ekmek-şarap ayini) ve çeşitli Kilise öğretisi sorunlarında ayrılıyordu. Fakat iç bölünmelerine karşın, toplumun üst tabakaları, ister Katolik olsun, isterse Protestan, temel bir amacı paylaşmaktaydı: Reformasyonun içindeki Hz. İsa'nın yeryüzüne inişini bekleyen ve dünya düzeninden tam bir çekilmeyi isteyen ya da Kıyametin kopmasını çabuklaştırmaya çalışacak radikal, spiri-tualist, anabaptist hareketle mücadele etmek. 1529'da emperyal diet böyle radikal grupların bütün üyeleri için ölüm cezasını salık verdi.

Kargaşalı 1530 ve 1540'larda bile emperyal diet sıradan siyasal sorunları tartışmaktan geri durmadı. Protestan zümreler İmparatorluğu mâli yönden desteklemeyi sürdürdü ve diet de emperyal gerilemeleri tartışmayı, yeni emperyal yasalar çıkarmayı sürdürdü. V. Karl, Fransa'yla ve Osmanlılarla arasındaki anlaşmazlıklar nedeniyle yurt-

dışında meşgul olduğu sürece İmparatorluktaki din sorununa kesin bir sonuç getirmeyi ertelemek zorundaydı. Emperyal oda mahkemesi Protestan zümrelere karşı yasal işlemleri karara bağlamayı erteleyip duruyordu, emperyal zümreler de Worms Fermanının uygulamaya konmasını hep geri bırakıyordu; örneğin 1532'deki Nürnberg Dinsel Barışında ya da yedi yıl sonraki Frankfurt Dinsel Barışında. Böyle gelişmelere karşın, İmparatorluktaki birçokları hâlâ dinsel ayrılıkları kesin bir çözüme kavuşturacak bir formül arıyordu; Katolik ve Protestan dinbilimciler arasındaki tartışmalar hiçbir zaman tamamıyla yatışmadı. Bütün bunlar, bir işe yaramayacaktı.

1546 Yazı siyasal-dinsel konumda köktenci bir dönüşüme tanıklık etti. Ülke dışındaki sorunlardan kurtulunca V. Karl, sonunda dikkatini Almanya'ya yöneltti. Amacı İmparatorluğun içindeki dinsel sorunu kesinlikle ve gerekiyorsa güç kullanarak çözmekti. Schmalkalden Savaşında (1546-1547) Protestanlara girdiği askeri harekâtın haklılığını göstermek için Schmalkalden Birliğinin iki önderi Hesse'li Philipp ile Saksonyalı Johann Friedrich'e ceza verdi. Karl sürüp giden askeri çatışmanın tartışmasız galibiydi. Bunun sebebi sadece Saksonya Dükü Moritz'in savaşın ortasında taraf değiştirmesinden değildi; Karl onun bu hareketini Saksonya elektörlüğü makamını Moritz'in amcası Johann Friedrich'ten Moritz'in kendisine aktararak ödüllendirmişti. Savaş sırasında Karl gücünün doruğuna erişti. Schmalkalden Birliğini askeri olarak mağlup etti, önderlerinin her ikisini de yakaladı, bütün yenik Protestan prensleriyle

şehirlerinin kendisine süslü bir diz çökme töreniyle boyun eğmesini sağladı; hatta (loncalarını çatışmayı ateşlemekle suçladığı) Güney Alman şehirlerini *patrici* anayasalar benimsemeye zorladı.

1548'de Augsburg emperyal dieti sırasında Karl önceki yılın başarılarının meyvelerini devşirmeye kalktı. Amacı ikiliydi: Protestanları yeniden Eski Kiliseye bağlamak (bu arada onun da bazı reformlara ihtiyaç duyulduğunu açıklamak) ve bütün imparatorluğun üstünde kendisinin hâkim olduğu daha güçlü, merkezi bir emperyal otorite kurarak emperyal zümrelerin gücünü ve özgürlüklerini kırmak.

Karl bu hedeflerin ilkinin Augsburg *Interimi* ("arada" anlamına gelen Latince *interim*den) ile gerçekleştirmeye uğraştı. Bu, imparatorluktaki dinsel anlaşmazlıklara geçici çözüm olacak genel bir çerçeydi, imparatorun gözetiminde, bir Kilise genel kuruluyla daha kalıcı bir çözüme erişilinceye kadar. (Böyle bir kurul zaten 1545'te Kuzey İtalya'nın Trento şehrinde çalışmaya başlamıştı.) *Interim*, Protestanları ilkece eski inanışlarıyla dinsel uygulamalarına dönmeye zorluyor ve onlardan el konmuş bütün kilise mallarını meşru sahibine geri vermelerini talep ediyordu. Buna karşılık, *Interim* papazların evlenmesine, kuddas kadehini de halkla paylaşmasına izin veriyordu. *Interimi* bir Katolik çoğunluğun yasalaştırmasına karşın, sadece Protestan zümrelere uygulanmaktaydı. Anayasal açıdan, bu durum imparatorun benzeri geçmişte görülmemiş bir iddiası olma niteliğindeydi. Bu iddia, onun Hıristiyanlığın savunucusu olarak daha eski, ortaçağ rolünü aşan ve geçen bir savdı.

İmparator amaçlarından ikincisini 1548 emperyal dietinde bir siyasal-anayasal yenilenme gündemiyle başarmayı denedi. İmparatorla bireysel emperyal zümreler arasında öyle bir yeni işbirliği biçimi planladı ki, gerçekleşseydi emperyal dieti yıkacak ve onu başlıca siyasal işlevlerinden yoksun bırakacaktı. Yeni işbirliğinin üyeleri imparatorun emrinde sürekli bir ordu kurulmasına yardım edecek ve ona sürekli bir vergi ödeyeceklerdi. Yeni diet eskisinden hayli farklı olacaktı: Onun üç kamaralı yapısı yerine öyle birleşmiş bir kurul oluşturacaktı ki, bunda ülkeli birimlerin emperyal şövalyeleri, hatta belki başka acil olmayan soyluları da toplumsal rütbelerine bakılmaksızın eşit oy hakkıyla bulunacaktı. Böyle bir diet, İmparatorluğun içindeki iktidar ilişkilerini temelinden değiştirecekti; örneğin elektörler yedi olan sayılarının yüzlerce başka oy arasında boğulduğunu göreceklerdi. İmparator geniş ölçüde düzleştirilmiş bir emperyal kuruluşun zirvesinde olacak ve o vakte değin hiç olmadığı gibi, dieti politikalarını gerçekleştirmenin bir aracı olarak kullanabilecekti. Dieti böyle neredeyse devrimci bir biçimde dönüştürme girişimi, tam da onun işlemesiyle çok şeyini kaybedeceklerin –özellikle, elektörlerin– karşı çıkması sonucu başarısızlıkla sonuçlandı. Karl'ın bu yöndeki çabalarını engellemeyi, giderek de büsbütün durdurmayı başardılar. *Interimin* benimsenmesi bile güç oldu: *Interimi* ilk zorlama girişimleri –örneğin Württemberg Dükalığındakiler– pek yürümedi. Artık önceki onyılların dinsel bölünmelerine dönülemeyeceği anlaşıldı. Emperyal prenslerin özgürlükleri ve onların kendi topraklarının lordları

olarak sahip bulunduğu net siyasal ağırlık, Karl'ın planları için güçlü bir engeldi. Gitgide daha çok insan inanç farklarının İmparatorlukta kalıcı olduğuna inanmaya başladı. İmparator cebirle onların üstesinden gelemezdi. Onlara karşı imparatorluk anayasasının değiştirilmiş bir çerçevesiyle mücadele etmesi gerekiyordu.

1552'deki Prensler Savaşı siyasal durumda beklenmedik bir değişiklik yarattı. Saksonyalı Moritz bir daha taraf değiştirerek imparatorun diğer Protestan hasımlarıyla ve de Fransa kralıyla ittifaka girdi. (Ne var ki, Fransız kralı Protestanları kendi topraklarında çok zalimce kovuşturuyordu.) Fransa kralının ayaklanmaya yardım etmesine karşılık, Moritz ile Alman müttefikleri ona Metz, Toul ve Verdun arşevüklüğünü vaat etti. V. Karl kendisini zayıf konumda hissetti ve Hollanda'daki topraklarına çekilmek zorunda kaldı. Karl'ın kardeşi Ferdinand, Passau Barışında (1552) ayaklanmacı prenslerle geçici bir anlaşmaya varmıştı –bu, Karl'ın muhalefet ettiği, ama yine de 1555'teki Augsburg Dinsel Barışının temellerini oluşturan bir uzlaşıydı. Karl'ın 1552-1554 İkinci Markgraflar Savaşında kamu barışını çiğneyen kötü şöhretli birini desteklemesi, onun dinsel çatışmalara adil bir çözüm getirecek meşruluğunun yıkılmasına yol açtı. Nihayet 1556'da Karl, İspanya'da bir manastıra çekildi ve imparatorluk tahtından feragat etti.

Reformasyonun başlamasından otuz yıl sonra, dinsel ayrılığın ve onun siyasal sonuçlarının yakınlarda ortadan kalkmayacağı anlaşılmıştı. Askeri güç, dinbilim tartışmaları ve pazarlıkları, genel bir Kilise konsili, emperyal oda

mahkemesinin yasal kararları; bunların hiçbirisi önceki on yıllardaki gelişmelerin akışını geriye döndüremezdi. 1555'te Augsburg emperyal dieti nihayet bu durumun mantıksal sonucunu doğurdu ve çağ atlatan bir uzlaşmaya varıldı. Diet sırasındaki tartışmalar imparatorun temsilcisi olarak (ama onun onayı dışında) Ferdinand ile emperyal zümreler arasında yaşanmıştı. İki taraf, karşılıklı teolojik gerçek iddialarından vazgeçerek, farklı inançların emperyal anayasayı çiğnemediği bir arada var olabileceği yasal bir çerçeve bulma çabasına girişti.

1555 pazarlığının en önemli unsuru, iki inanış arasında bir barış anlaşması olmasıydı: Bir yanda Katolik emperyal zümreler, öte yanda 1530 Augsburg İnanışına bağlı olanlar. Augsburg Dinsel Barışı bütün zümrelere (ya da uyruklarına) her türlü dinsel sorun konusunda herhangi bir başka zümreye baskı yapmasını ya da zorlamasını yasaklamaktaydı. Taahhütler daha da ileri gitti ve geriye dönük olarak emperyal ve kilise yasalarına saldıran bazı girişimleri de yasallaştırdı. Böylelikle, Kilise mülkiyetindeki nesnelerin Protestan prensler ve şehirler tarafından dünyevileştirilmesi, bu eylemlerin 1552'den (yani Passau Barışından) önce yapılmış bulunması koşuluyla yasal oldu. Nihayet, bu barış, Kilisenin Protestanlar üstündeki yargı hakkını kaldırdı, ancak Papa kendi adına Protestanlara, Kilise hukukuna tâbi oldukları düşüncesiyle heretik diye bakmayı sürdürdü.

1555 Barışının uygulanmasını güvence altına almak için bir dizi somut önlem alındı. Emperyal oda mahkemesi önemli reformlar geçirdi ve 1555'ten sonra Protestan de-

gerlendiricileri de içerdı. Yeni bir yürütme buyruğu barışın uygulanmasını emperyal çevrelere emanet etti ve barışı bozanlara yaptırım getirecek bütüncül bir otoriteler hiyerarşisi kurdu. Bunlar ihlalin olduğu yerlerin lordlarıyla başlıyor, ilgili emperyal çevrelerle devam ediyor ve tepede emperyal temsilcilerin umumi dietiyle (*Reichsdeputationstag*) sona eriyordu. Bu bütün emperyal dietin bir komitesi gibiydi, ama içinde imparator yoktu. Diet ancak bütün bu yasal hiyerarşi başarısız kalınca işe karışıyor. Bu gibi önlemlerle 1555 Barışı, imparatorun barışın baş savunucusu olma konusundaki geleneksel rolünün büyük bir bölümünü yok etmiş, onun belirli emperyal zümrelere karşı tek başına güç kullanma hakkını da kaldırmıştı.

1555 Dinsel Barışının ikinci temel önlemi, topraklara egemen olan lordlara kendi ülkelerinde resmi bir din kurma hakkı tanınmasıydı. Bu ünlü *ius reformandi* (“reformasyon hakkı”) idi; hukukçular bunu daha sonra *cuius regio eius religio* (“kimin ülkesiyse onun dini”) formülüyle özetleyecekti. Ülke bölümlerinin lordları şimdi artık karşıt inançların teolojik iddiaları konusunda karar verebilir, uyruklarını da buna uymaya zorlayabilirdi. Esas anlamıyla 1555 Barışı, emperyal hukuk çerçevesinin uyruklarını değil, sadece emperyal zümreleri bağladığı konusundaki eski anayasal ilkeyi yeniden onaylamıştı. Uyruklar, farklı zümrelerin kendi aralarında uygulamaya ant içtiği dinsel hoşgörüden dışlanmışlardı. Yine de Augsburg Barışında arazi bakımından uyruk olanları da kapsayan daha genel ya da soyut bir dinsel hoşgörünün ilk belirtileri vardı. Böylece bir yöneticinin uyruk-

ları onunkinden farklı bir inanca bağlıysa bunların ülkesini terk etmesini engelleyemezdi. Ayrıca hem Protestan hem de Katolik halkı olan emperyal şehirlerdeki iki inançlı statü, geniş ölçüde Protestan ağırlıklı emperyal şehirlerde yaşayan Katolikleri korumak içindi. *Interim*le birlikte imparator şehirlere Katolikliği sokarak bu durumu değiştirmeye başladı. Augsburg Barışı bunu yazılı yasaya kattı ve Protestan ağırlıklı olan kentsel topluluklardaki Katolikleri korudu.

Augsburg'ta varılan barış, ancak bütün tarafların hiç bitmeyen dinsel çatışmalardan bitap düşmeleri sayesinde gerçekleşebilmişti. Çözümsüz kalmış bir dizi sorun olduğunu görünce, taraflar sorunlara kesin bir çözüm getirmek yerine –geçici de olsa– sorunun üstünü örtecek bir formül aramaya başladı. Barışın içindeki anlaşmazlıklar, bulanıklıklar ve karışıklıklar çok geçmeden gün yüzüne çıkmaya başladı. Bu özellikle İmparatorluğun tekil alanlarında *ius reformandi* ilkesinin uygulanmasına istisna oluşturan *reservatum ecclesiasticum* (“kilise ihtiyatı”) için doğuydu. Yeni düzenlemeye göre, bir Kilise prensi, Katolik inancından ayrılırsa, görevini, topraklarını ve mal-mülkünü yitirir ve onun yerine geçmek üzere bir Katolik prens seçilirdi. Dolayısıyla Kilise prenslerine *ius reformandi*leri tanınmamıştı. Bu aslında elektörler kurulunda yahut diğer emperyal organlarda Protestan bir çoğunluk olmaması için alınan bir önlemdi. Ferdinand bu düzenlemeyi bizzat kendisi barışa katmış ve Protestan zümreler onu baştan reddetmişti. Giderek bu Protestanlar onun (Ferdinand'ın verdiği ödüne karşılık) 1555'teki dönüşünün bir parçası olarak değil de, ayrı

bir belgeyle yapılmasını kabul etmişti: Kilise prensliklerindeki arazi soyluları ve şehirler isterse Protestan inancına bağlı kalabilecekti. *Declaratio Ferdinandea* denilen bu belgenin nasıl uygulanabileceği ise açık kalmıştı.

Augsburg Barışındaki önemli bir çelişki buydu: Arazisi sahibi lordlara topraklarında *ius reformandi* tanınmasına karşılık, sadece 1552'deki Passau Barışından önce gerçekleşen kilise mal-mülkünün dünyevileştirilmelerini yasalastırmaktaydı. Dolayısıyla bundan böyle bir yöneticinin kilise mal-mülkünü nasıl (yasal olarak) dünyevileştirebileceği belirsiz kalıyordu. Emperyal şehirlerdeki yasal durum da müphemdi; çünkü şehir kurullarının ülke prensleriyle aynı haklarının olup olmadığı belirsiz kaldığı gibi, onların *ius reformandi*'lerinin bulunup bulunmadığı da meçhuldü. Çözülmemiş bir başka sorun, Augsburg İnanışının yasal olarak kime ait olduğu ve böyle bir soruyu önce kimin yanıtlayabileceğiydi. Bu, çok önemli bir sorundu, çünkü Augsburg Barışı sadece Augsburg İnanışının yandaşlarına dinsel özgürlük vaat ediyordu –örneğin bu formülü reddeden Calvincilere dinsel özgürlük vaat etmiyordu. Nihayet, Augsburg Barışının kendi konumu hakkında çelişkili önermeleri vardı. Özellikle bunun kalıcı bir emperyal yasa mı, yoksa kesin bir çözüme erişilmeden geçici bir çözüm mü olduğu hakkında.

Dietteki iki taraf soruna çok farklı bakıyordu. Protestanlar 1555 Barışını genel, nihai ve anayasal olarak değiştiremeyecek, İmparatorluktaki iki inancı [mezhebi] eşit tutan bir emperyal yasa diye görüyordu. Katolikler kendi

paylarına, barışı Kilisenin hâlâ egemen olarak devam eden haklarının başkaca bir istisnası olarak görüyordu; ileride güç koşullar ortaya çıkarsa, vazgeçmeye haklarının olduğu geçici bir uzlaşma diye.

Augsburg Din Barışı, Kutsal Roma İmparatorluğu tarihinde önemli bir kilometre taşıydı. İnanç sorunlarına kesin bir son getirmedi, ama İmparatorluktaki dinsel çatalanmalar yüzünden İmparatorluğun siyasal olarak çözülüp yok olmasına da izin vermedi. Teolojik sorunları çözülmeden bırakmakla ayrı dinsel eğilimlerin yan yana yaşamasını yasallaştırdı ve biçimlendirdi. Bütün bunlar, İmparatorluğun ortaçağdaki teolojiye göre düzenlenmiş bir yapı olarak anlaşılmasından kesin bir kopuştu. İmparatorluğun ahenkli ve ebedi birliği ancak hem dünyevi hem dini hukuka dayanmasıyla olabiliyordu; insan yasalarının meşruluğu, onların tanrısal buyruklara uymasına bağlıydı. Katolik bir açıdan, emperyal hukuk şimdi tanrısal hukukun temelini etkin biçimde yıkmak isteyen sapkınları (heretikleri) koruyordu. İki rakip dinsel gerçek anlayışının aynı siyasal yapı içinde var olmasını zorladığı için, Augsburg Barışı dinle siyasetin ayrılmasına yardım etti. Bu gelişmenin büyük ve başta iyi anlaşılmamış sonuçları yine önce emperyal zümreler düzeyinde ortaya çıktı. Öte yandan tek tek ülke devletleri düzeyinde 1555 Barışının sonuçları tam ters yönde olmuştu: İlk kez toprağa egemen prensler dinsel ve siyasal yetkeyi kendi ellerinde birleştirebildi.

5
PEKİŞMEDEN
EMPERYAL KURUMLARIN BUNALIMINA
1555-1618

Genel olarak söylendiğinde, 1555'ten sonraki çağ, İmparatorluğun çeşitli dinsel inanışları arasında barışçıl bir birlikte yaşama dönemi idi. I. Ferdinand (1558-1564) ve II. Maximilian (1564-1576) adlı imparatorların izlediği politikalar uzlaşmacı ve doğası gereği oydaşma eğilimli olduğu için (Maximilian'ın Protestanlara sempatisi bile vardı), emperyal kurumlar bu dönemde önceki ve sonraki dönemlerde olduğundan daha iyi işledi. Özellikle elektörler –Palatine kontu müstesna– özgül dinsel bağlılıklarına bakılmaksızın birbiriyle ve imparatorla yakın işbirliği yaptı. Bütün bunlarda Türk tehdidi önemli bir rol oynadı: 1547'den sonra Habsburglar, Osmanlı sultanına yüksek haraçlar ödemişti; onunla sık sık ateşkes anlaşmaları imzalamalarına karşın gizil Türk korkusu hep yüzeye yakın kaldı. Sürekli yazılan risaleler ve kışkırtma yazıları, bu “Hıristiyanlığın başdüşmanı” hakkındaki endişeleri sürekli canlı tuttu ve emperyal zümrelerin imparatorun istediği gibi oy vermesini, ona yüksek vergiler ödemesini sağladı. Ancak 1606'da Habsburglarla Osmanlılar arasında Zitvatorok Barışının yapılmasıyla emperyal zümrelerin mezhep ayrılıklarına karşın birbiriyle işbirliği yapma isteği azalmaya başladı.

İmparatorluk kamu barışının yerel düzeydeki ihlallerine başarıyla karşı koyuyordu. 1560'larda örneğin Saksonyalı II. Johann Friedrich'in desteklediği şövalye Wilhelm von Grumbach, genişleme ve aşağı (yüksek) soyluluğun diğer üyelerini de kapsama eğiliminde olan bir kan davası gütmeğe başladı. Etkilenen emperyal çevreler Augsburg Dinsel Barışının belirlediği usûlleri kullanarak Grumbach'la hem mahkemede hem de savaş alanında mücadele etti; sonunda onu yenerek öldürdüler. Aynı zamanda, İmparatorluğun askeri gücünün sınırları da kesinleşti. 1570'te Habsburg Generali Lazarus von Schwendi, emperyal diete imparatorun başkomutanlığında olacak sürekli bir emperyal ordu yaratılması için bir plan sundu. Schwendi'nin düşüncesi, İmparatorluğa Avrupa'da yayılcı bir güç politikası izlemesine yetecek araçları sağlamaktı. Emperyal zümreler hızla kapandı ve Schwendi'nin planına karşı çıktılar, o da sonunda başarısızlığa uğradı. Özellikle topraklı lordlar, yalnızca Protestan olanlar değil, kendi ülke alanlarında güçlerini pekiştirmesine yardım ettiği sürece emperyal anayasayı desteklemekteydi.

Augsburg Dinsel Barışının koruması altında İmparatorluğun tek tek topraklarının mezhepleşmesi düzenli bir ilerleme gösterdi. On altıncı yüzyıl boyunca dinsel ayrılıklar İmparatorlukta her birinin ayrı inançları olan üç farklı kilisenin var olduğu bir durumun doğmasına yol açtı: 1530 Augsburg İnanıcı ve 1577 Uyum Formülü ile Luthercilik; bireysel bölge kiliselerinin kendisine model aldığı 1563 Heidelberg Kateşizmi ile Reformcu (Calvinci) inanış ve Papa

IV. Pius'un 1563 buyruktusuna (*Professio fidei Tridentia*) dayanan Katolik Kilisesi. (1545-1563) Trento Konsilinde Katolik Kilisesi, önceleri karşı çıktığı reformcu gündemin bazı bölümlerini nihayet benimsemiştir. Yine de V. Karl'ın ve bazı emperyal zümrelerin bu kurulun imparatorlukdaki dinsel ayrılıkların üstesinden geleceği konusundaki umutları boşa çıktı; bütün belirtiler, kurulun onunla ortak bir zemin bulmaktansa Lutherci "sapkınlığı" mahkûm etmeye daha yatkın olduğu yönündeydi. Eski Kilise, Protestanlığın meydan okumasını, kendi öğretilerini yeniden tanımlayıp vurgulamakla ve kurumlarını modernleştirmekle karşılamıştı. Teolojisi Luther izleyicilerinden kesinlikle farklı olmakla birlikte, Katolik Kilisesi, Protestan prenslerin kendi topraklarında kullandığı özgül siyasal uygulamaların birçoğunu benimsemişti. Bunu başarmak için Trento Konsili sonrasında Kilise özellikle yeni kurulan dinsel örgütlere dayanmıştır; bunların birincisi ve en önemlisi İsa Topluluğuydu (Cizvitler).

İmparatorlukta kesin inanç (mezhep) sınırlarının tedricen oluşması, tekil ülke bölümlerinde devlet oluşturma süreçleri ve hem Katolik hem Protestan kampında paralel modernleşme çabalarına daha da güçlü biçimde yol açmıştır. Dinsel anlaşmazlık her bir prensin din sorunları konusunda denetimi ele alması için bir fırsat yaratmıştı. Bu, Protestan prensler için doğru olduğu gibi, belirli sınırlamalarla Katolik olanlar için de doğrudur. Kendi ülke alanlarında dinsel öğretileri ve uygulamaları zorlayıp denetlemeleriyle üç mezhebin prensi kendi otorite ve iktidarını (en

azından teoride) istisnasız bütün uyruklarına uygulamıştı. Eskisinden daha çok, prensler, uyruklarının inançlarını ve gündelik davranışlarını denetlemeye ve düzenlemeye başladı. Bunu kiliseyi devlet yönetimiyle birleştirerek yapıyorlardı; kilise işleri, ahlaki davranışlar, evlilik ve aile konuları hakkında bir resmi düzenlemeler seli oluşturmuşlardı: Rahiplerin mahallelerindeki bütün müminleri ziyaretleri, güvenilir hukukçuların ve teologların yetiştirilmesi için okulların ve üniversitelerin kurulması ve çok daha fazlası. İmparatorluğun şehirlerindeki ve bölgelerindeki otoriteler, uyruklarının ruhlarına bakma sorumlulukları olduğu ve kendilerinin Tanrı'nın adının yücelmesi için hareket ettikleri iddiasında bulunmuştu.

İmparatorluktaki dinsel çıkmaz sürdükçe, farklı taraflar kendi kararsız konumlarındaki durumu (kesin çözüme bağlamaktansa) idare etmeye çalışmıştı. Fakat taraflardan biri, siyasal olarak kuvvetlenerek diğer tarafların aleyhine kendi konumunu güçlendirmeye başlayınca Augsburg Dinsel Barışı tökezlemeye başlamıştır. On altıncı yüzyılın son üçte birlik kısmında, inançların güç dengesi Katolikler lehine değişmeye başladı. Trento Konsilinin ardından, Protestanlar Kiliseyi kendi sancaklarının altında birleştirme umudunu büsbütün yitirmişti. Protestanlığın onyıllar süren muzaffer yürüyüşü durmaya başladı, hatta 1570'lerde gidişat tersine döndü. Bu yeni durumu etkileyen iki faktör vardı. Bir kere, yüzyılın başlarında uyrukları ve ülke parçaları Lutherçiliği benimsemiş bulunan birçok Katolik prensin onları yeniden Katolikleştirmek için bir

kampanya başlatması Lutherçileri kendini savunmaya yöneltmişti. Daha da kötüsü, Protestanların aralarındaki iç çelişkiler çok belirginleşmişti. 1560'lardan beri sayıları giderek artan emperyal zümreler Palatine kontunu izleyerek Calvenciliğe geçmişti. Bu, Protestanlığın, Luther'in yaptığı "öğreti reformu" çağrısının ötesine geçmek ve aynı zamanda bir "yaşam reformu" gerçekleştirmek isteyen bir dalıydı: Amacı, Pazar günleri düzenli olarak kiliseye gitmekten evlerinde Tanrısever bir Hıristiyan aile bulunmasına değin genel bir davranış disiplini yaratmaktı (Tarihçiler buna genellikle "İkinci Reformasyon" demektedir). Lutherçilerle Calvenciler arasındaki dinbilim anlaşmazlıkları, onların Katoliklerle aralarındaki anlaşmazlıklardan çok daha ateşliydi. Bu nedenledir ki, iki Protestan inancı arasında bir orta nokta bulma girişimleri başarısızlığa uğradı (örneğin Brandenburg'da ve Jülich-Cleves Prenslüğünde). Bütün belirtiler ileride Protestan kampının daha da artan ayrışmalar göstereceği yönündeydi.

En başından beri 1555 uzlaşması kaygan bir zemin üstündeydi. Gördüğümüz üzere, bu uzlaşma bir dizi özel kabule dayanıyor ve çok farklı yorumlara açık metin dizgelerinden oluşuyordu. 1560'lardan beri ve *Declaratio Ferdinandeana*nın dediğinin tersine, uzun bir Katolik hükümdarlar listesi, Lutherci ağırlıktaki zümrelere karşı saldırgan bir yeniden Katolikleştirme siyaseti izlemeye başlamıştı. Bu durum, başka yerlerin yanı sıra, Bavyera'da, Fulda'da, Würzburg'ta ve Habsburg topraklarının İç Avusturya ve Tirol gibi belli yerlerinde söz konusuydu. Protestan hü-

kümdarlar en başından beri, Kilise prensliklerinin dünyevileştirilmesini engellemek için konulmuş önlemleri ihlal etmekteydiler. Özellikle coğrafi ve siyasi olarak İmparatorluğun denetiminden en uzakta kalan Kuzey Almanya'da prensler ve şehirler, hemen hemen bütün piskoposlukları dünyevileştirmişlerdi. Önceleri piskoposluklara özel "yöneticiler" (genellikle toprak sahibi lordların oğulları) atıyor, sonra da buraları resmen ülkelerine katıyorlardı. Geçmişte olduğu gibi, hâlâ topraklarındaki acil olmayan kilise mal-mülklerine el koymayı sürdürmekteydiler. Çeşitli Protestan prensler –en önemlisi de Palatine elektörü olmak üzere– 1560 ve 1570'lerdeki emperyal dietlerin *ius reformati* dillerini sınırlayan hükümlerine karşı çıkmıştır. Almanca da *Freistellungsbewegung* ("istisna hareketi") diye bilinen akımı oluşturan bu prensler grubu için asıl sorun sadece prens-piskoposların ve rahiplerin değil, bağlı kiliselerin ve katedral bölümlerinin de dinsel bağlılığıydı. Augsburg Dinsel Barışı, bu gibi kilise yöneticilerinin Protestanlığa geçerlerse makam ve ödeneklerini yitirip yitirmeyecekleri konusunda müphemdi. Bu, böyle kilise yöneticilerinin çoğunun aralarından geldiği aşağı Protestan soylular için son derece önemli bir sorundu. Protestanların Augsburg Barışının kiliselere ilişkin maddelerini sınırlı olarak yorumlamalarına karşılık Katolikler bunu genişletmeye çalışıyordu. Onların savına göre, bu madde sadece piskoposluklara değil, bir tâbi devletin sınırları içinde kalsalar bile bütün öteki kilise yararlarına da ilişkindi. Bu yoruma göre, toprak sahibi bir lord Protestanlığa geçerse hemen bütün

mal-mülkünü yitiriyordu; kilise görevlileri (*canonlar*) Protestanlığa geçerse, onlar da hemen görevlerini ve bunların maddi karşılıklarını kaybediyordu.

1555'ten hemen sonraki yıllarda, emperyal kurumlar böyle çatışmaları başarıyla göğüslüyor ya da yönlendiriyordu; fakat durum 1580'lerde, İmparator II. Rudolf'un yönetiminde değişmeye başladı. Saksonya'nın August'u gibi daha yaşlı bir ılımlı prensler kuşağının yavaş yavaş sahneden inmesi, önce uzun zamandır süregelen inanç anlaşmazlıklarına, sonra da bir dizi şiddetli çatışmanın patlak vermesine yol açtı. Geleneksel olarak uzlaşma ortamları olarak hizmet eden emperyal dietler, on yılı aşan bir süre (1582-1594) toplanmamıştı. Aynı zamanda İmparatorluktaki inanç anlaşmazlıkları diğer Avrupa çatışmalarıyla iç içe geçmişti. İmparatorluktaki hem Katolik hem de Protestan tarafların yabancı müttefikleri vardı: Protestanları, ayaklanmacı Hollanda ve Cenevre'deki benzer eğilimli güçler desteklemekteydi, Katoliklerin arkasındaysa İspanya ve Papa vardı. Hollanda ve Fransa'daki mezhep çatışmaları yüzünden Protestanlar Avrupa'nın her yanında kendilerini tehdit altında hissediyordu. Hem Katolikler hem de Protestanlar arasında inanç dayanışması arttıkça, inanç dışındaki dayanışma biçimleri zümreler arasında ve bir bütün olarak İmparatorlukta zayıfladı; zaman içinde giderek büsbütün kaybolacaktı.

Mezhep gerilimlerinin yükselmesinde önemli bir ayrıştırıcı (katalist), 1582'de Köln başpiskopos-elektörü Gebhard Truchsess von Waldburg'un Calvinciliğe geçip başpiskoposluğunu da dünyevileştirmesiydi. Waldburg

1589'da askeri yenilgiye uğramamış olsaydı, onun kararı elektörler kurulunda Protestan bir çoğunluğun oluşmasına yol açarak imparatorluk makamındaki Habsburg tekeline doğrudan bir tehdit olabilirdi. Köln Savaşı denilen bu olayla bağlantılı olarak, on altıncı yüzyılda hâlâ İmparatorluk sınırları içinde kalan Strazburg şehrinin katedral bölüğü hakkında bir anlaşmazlık yaşanmıştı (Burası on yedinci yüzyılın sonlarında Fransa'ya katılacaktı). Strazburg'daki katedral bölüğü emperyal yüksek soyluluk üyelerinden oluşmaktaydı ve daha 1580'lerden önce bir Protestan çoğunluğun egemenliğindeydi. 1583'te Papa, bölüğün Protestan rahiplerinden dördünün tımarlarını ellerinden aldı; bunların arasında Köln başpiskopos-elektörü de (yukarıda adı anılan Gebhard Truchsess von Waldburg) vardı. Protestan şehir kurulu dört rahibi askeri güçle destekledi. Bölük çatladı ve yerel piskoposun makamı 1591'de boşalınca, her iki taraf da kendisine yeni piskopos seçti. Piskoposların ikisi de güçlü ailelerden geliyordu: Bir yanda (çoklu aile ilişkileriyle Habsburglara bağlanan) Lorraine hanedanı, öbür yandaysa Brandenburg Hohenzollernleri. Bu akrabalık ilişkileri, diğer bakımlardan yerel kalan çatışmaların siyasal içeriklerini yükseltti, hatta imparatoru bile kendisine çekti. 1604'te Protestan hak iddiası istifaya zorlandı, böylelikle Strazburg piskoposluğu sonunda Katolik kaldı. İzleyen yıllarda, imparator, papanın desteğiyle, Lüttich, Münster, Paderborn, Osnabrück ve Hildesheim adlı Kuzey Alman piskoposluklarını Katolik adaylarla doldurmayı hiç aksatmadı; çoğunlukla da Wittelsbach ailesinin Bavye-

ra dalından. Bundan böyle papanın da Köln’de sürekli bir elçisi (*nuncio*) vardı. Böylelikle Katolikler emperyal diette çoğunluklarını sürdürdüler.

Augsburg Barışı teoride emperyal şehirlerde iki mezhebin birlikte var olmasını güvence altına almakla birlikte, yerel uygulamada çatışmalar çıkması çok olağandı. Özellikle imparatorluğun şehirlerinde din kesinlikle kişisel bir sorun olmaktan başka her şeydi. Bunun parlak bir örneği, 1582’de Papa XIII. Gregorius’un getirdiği takvim reformu çevresindeki çatışmaydı. Her iki mezhepten astronomların da böyle bir reformu desteklemesine karşın, Protestanlar ona bir “Papalık uydurması” dedi ve onu ruhlarının kurtuluşuna yönelik bir tehdit olarak görüp reddetti. Sonuçta, İmparatorluğun iki ana mezhebi on yedinci yüzyılın sonuna değin farklı takvim sistemleri kullandı. Her iki inanış temsilcilerinin de katıldığı Augsburg’da takvim reformu konusu açık anlaşmazlığa ve şiddetli çatışmalara vardı. Burada ana sorun emperyal şehirlerdeki yetkililerin diğer emperyal zümrelerle aynı *ius reformandiye* sahip olup olmadıklarıydı. Aachen’de aynı sorundan doğan bir çatışma neredeyse kontrolden çıkacaktı. Şehir kurulu kendi *ius reformandisini* onaylayınca emperyal dietteki Katolik zümrelerle sıcak bir çatışma başlattı. 1598’de şehir kurulu emperyal saray konsilinin ona karşı verdiği hükmü kabul etmeye yanaşmayınca, imparator bütün şehir kurulunu yasadışı ilan etti ve 1555’teki inanç statüsünü geri getirdi. Sonuç, şehir kurulunun tam bir yeniden-Katolikleştirilmesiydi. Sva-bya’daki Donauwörth emperyal şehrinin konumu daha da

zordu. Burada, nüfusun içinde açık bir Protestan çoğunluk olmasına karşın Augsburg Barışı bir inançsal eşitlik güvencesi sunuyordu. 1606'da Protestanlar, Katoliklerin şehir sokaklarında dinsel bir geçiş töreni yapmalarını engelledi ve bir ayaklanma çıktı. Augsburg piskoposu emperyal saray konsiliyle birlikte Donauwörth'e karşı bir şikâyetle bulundu. Bu kurul 1607'de bütün şehre bir emperyal yasak getirdi. Yasağın uygulanmasını (âdet olduğu gibi) Svabya çevresinin yöneticilerine bırakmak yerine, imparator, Bavyera Dükü Maximilian'ı onu uygulamakla görevlendirdi. Çevre üyelerinin ateşli protestolarına karşın, Maximilian, imparator buyruğunun özgün ruhunun ötesine geçti. Şehri işgal etti, nüfusu kılıç zoruyla Katolik uygulamalarına dönmeye mecbur etti ve giderek Donauwörth'ü acil emperyallik statüsünden çıkardı ve onu kendi topraklarına kattı.

Augsburg Dinsel Barışı özellikle kilise mal-mülkünün dünyevileştirilmesi ya da arabuluculukla belirlenmesi söz konusu olduğunda, özellikle çelişkili ve çatışma yüklü çıkıyordu. Barış, böyle uygulamalar ancak 1552'den önce olmuşsa onları tanımaktaydı, fakat ülke sahibi prensler 1555'ten sonra da onlara (barışın da onayladığı) *ius reformatum* dillerini dayatabiliyordu. On altıncı yüzyılın sonlarında, 1555 sonrasında yapılan dünyevileştirmelere karşı emperyal oda mahkemesinde açılmış çeşitli davalar vardı ve 1590'larda mahkeme böyle (dört manastır anlaşmazlığı diye bilinen) dört davada Protestan taraf aleyhine karar verdi. Emperyal oda mahkemesinde Protestan değerlendiriciler de bulunmasına karşın, mahkemenin kararı birçok Protestana, mah-

kemenin kilise malları konusundaki sorunları gittikçe daha çok kendi aleyhlerine çözdüğü izlenimini vermişti. Bunun, Protestanların gittikçe daha çok soyutlanma ve tehlike içinde kalma hissine kapılmasında payı olmuştu.

Birlikte ele alınınca, 1555'ten sonraki yarım yüzyıl, emperyal kurumların yavaş yavaş felç olmasına katkıda bulundu. En azından kurumsal hayatın devamı için, imparatorluk zümreleri arasındaki usûl konuları ve zümrelerin ortak kararlara boyun eğmeye istekli olması bakımından oybirliğine varılması gerekmektedir. Bu gibi kararlar uzlaşmaların ve inanç sınırlarının iki tarafı arasında siyasal ortak alanlar bulunmasının sonucu oldukça, İmparatorluk kurumları görece iyi işliyordu. Fakat taraflardan biri ötekine yapısal bir üstünlük kurunca bütün sistemin dengesi bozulmaktaydı. Emperyal zümrelerin arasındaki Katolik çoğunluk –Protestanların kuvvetle savunduğu– uzlaşma ve rızaya dayalı kararlar yerine çoğunluk ilkesine dayanmaya başlayınca, bu, tam olarak yaşanan şey buydu. Protestanlar (emperyal diet dahil) İmparatorluğun bütün kurumlarında azınlık oldukları için, onlar hep kısa çöpü çekmek durumunda kalıyorlardı. Böylelikle, İmparatorluğun dinsel kutuplaşması yavaş yavaş kurumlarını etkisizleştirdi.

Savaş hatları daha 1594 emperyal dietinde açıkça çizilmişti; bu diet aslında Osmanlılarla bir başka savaşın patlaması üzerine toplanmıştı. Yine de güneydoğudaki askeri durumun aciliyeti, savaş çabaları için iki tarafın güvenilirmez bir anlaşma yapmasına neden olmuştur. Ne var ki, 1597-1598 emperyal dietinde durum acilleşti. Palatine elektörü-

nün önderliğindeki Protestan zümreler, Osmanlılara karşı savaş için toplanacak vergileri oylamakta ilk kez çoğunluk ilkesini reddetti. Emperyal oda mahkemesi işe karıştı ve Protestanlara karşı karar verdi, onlar da bu sırada boyun eğmek zorunda kaldı. Mahkemeyi denetlemek ve gözden geçirmek, dönüşümlü emperyal zümrelerden oluşan yıllık bir teftiş komitesinin göreviydi. 1590'ların emperyal dietleri zamanında teftiş komitesi yıllık toplantılarını durdurmuştu. Üyelerinden birinin Magdeburg Piskoposluğu temsilcisi olacağı varsayılıyordu; fakat bu piskoposluğu o zaman bir Protestan yönetmekteydi –imparator bu zata bir *diocese*i tımar olarak vermemişti; dolayısıyla emperyal diette koltuğu ve oy hakkı yoktu. Böyle olunca da teftiş komitesinin üyesi olabileceği kuşkuluydu. Durumun denetimden çıkmasını önlemek için imparator bütün komitenin çalışmasını durdurdu, emperyal oda mahkemesinin yapacağı denetlemeleri de geleceği belirsiz olarak erteledi. Fakat mahkemenin her kararı aynı komite tarafından gözden geçirilebileceği için, komite askıya alınınca bütün mahkemenin işleyişi de sona erdi. Emperyal diette bir istisna yapıp emperyal oda mahkemesinin ziyaretini emperyal vekillerden oluşan özel bir komiteye bırakma girişimi de olmadı. Protestanlar kendilerini bu komitede de azınlıkta buldular ve hemen onun otoritesine karşı çıktılar. Emperyal saray kurul şimdi çalışan yegâne yüksek emperyal mahkemeydi; fakat 1580'lerle 1590'lardaki birçok Protestanın gözünde onun kararları da Protestanlık karşıtı önyargılarla örülüydü. Dolayısıyla onlar sadece iki mezhepli emperyal oda mahkemesinin dinsel konularda

kaza hakkı vardı ve bu bile sadece Augsburg Barışının sağlam ve belli kurallar koyduğu konularda geçerliydi. 1555 Barışının açıkça kapsamadığı bütün senaryolarda, sadece iki tarafın dostça anlaşması bir çözüme temel olabilirdi.

1603'te ve son kez olarak emperyal diet Osmanlılara karşı savaşmak için özel bir vergiyi onayladı. Beş yıl sonra, diet Regensburg'ta yeniden toplanmayı seçti. Bu şehrin Protestanlarla Katolikler arasında dostça ilişkiler yaşama geleneğinin diet toplantılarını da etkileyeceği umuluyordu. Ama bu iyimserlik boşa çıktı ve diet bir dizi usûl anlaşmazlığıyla çabucak çıkmaza girdi. 1606'da Osmanlılarla son derece aleyhte bir uzlaşma yaptıktan sonra, imparator dietin önüne bir başka özel vergiler önerisiyle geldi; güneydoğuda açılacak bir başka seferin bu kez lehine sonuçlanacağını umuyordu. Yeni vergileri onaylamaları karşılığında Protestan zümreler imparatorun Augsburg Barışını yeniden doğrulamasını istiyordu. Diette imparatoru temsil eden Arşidük Ferdinand böyle yapmaya istekliydi, ancak önceki bütün barış ihlalleri değiştirilirse. Ferdinand'ın önerisini kabul etseler, Protestanların 1552'den sonra dünyevileştirdikleri bütün kilise mal-mülkünü geri vermeleri gerekecekti. Elbette bunu yapmayı reddettiler. Bir kere daha, çatışma çoğunluk kararının anayasaya uygunluğu sorusuna dönüştü. Protestanlar şehirden ayrıldı ve diet resmi bir tatil yapılmadan dağıldı.

İnanç çatışmaları uzadıkça iki tarafın da kendi askeri ittifakını güçlendirme çabaları yoğunlaştı. 1608 emperyal dietinin başarısızlığa uğramasından hemen sonra, çoğu

Calvinci olan bir grup zümre Protestan Birliğini (*Union*) kurdu. Palatine elektörünün önderliğindeki bu birlik, üyelerinin haklarını korumak ortak amacıyla yapılan on yıllık bir savunma ittifakıydı. Birliğin kendi hazinesi ve ordusu vardı; yabancı Protestan ülkelerle de ittifaklar kurmuştu. Katolikler de boş durmadı. 1609 Haziranında Bavyera'nın Maximilian Dükü, Katolik Liginin kurdu. Bu, Bavyera ile üç kilise elektörünün ve bir sürü diğer kilise prensliğinin bir ittifakıydı, ama Habsburgların değil. Tıpkı Protestan Birliği gibi, Katolik Ligi de savunma niteliğindeydi, kendi hazinesi ve askeri birlikleri vardı, "barışı ve hakları koruma"yı güvence altına almak amacındaydı. Fakat Birlikten farklı olarak Lig, amaçları arasına emperyal dietin kararlarını uygulamayı da katmıştı ve Papalık *kuriyası* tarafından malen destekleniyordu. Katolik Liginin kurulmasına tepki olarak daha çok sayıda Protestan zümresi Protestan Birliğine katıldı. Rakip inançların savaş sınırları hızla oluştu. İki taraf 1613'te yeniden bir emperyal diete gelince, her biri uzun bir talep listesi sundu ve bütün uzlaşma çabaları boşa çıktı. Katolik çoğunluk Protestan desteği olmadan bir emperyal geri çekilme konumu formüle etti –Protestanlarsa bütün bu sürecin anayasaya aykırılığını ileri sürerek karşılık verdi. Böylelikle, uzlaşma umudu için kalan son zemin de kayboldu. 1640'a kadar bir emperyal diet yeniden toplanmayacaktı.

Tam bu sırada, Aşağı Ren'de geniş bir bölge kompleksi olan Jülich-Cleves Dükalığındaki bir veraset anlaşmazlığı konusunda iki büyük Avrupa ittifakı tavrı alıyordu. Birkaç güzel tesadüf bu çatışmanın (1609-1614) sadece birkaç yıl

sonra Avrupa'nın farklı mezhep kampları arasında gerçekleşecek büyük bir savaşa dönüşmesini engelledi.

Bütün bu inanç çatışmaları İmparatorlukta kopacak büyük bir fırtınaya katkıda bulunuyordu. Bozulan iklim şartlarının (on yedinci yüzyılın “küçük buz çağı”) yol açtığı kötü ekonomi, büyüyen nüfus, tükenen kaynaklar ve ülke sahibi prenslerin kendi toprakları üstündeki egemenliklerini pekiştirmeleri durumu daha da kötüleştirmekteydi. Bunalım kendisini çeşitli yollarla ortaya koydu. 1590 ve 1620 arasında bir dizi şehir ayaklanması İmparatorluğu sarstı. Tıpkı Reformasyonun ilk yıllarında olduğu gibi, şimdi de Yahudiler, onları hâlâ içlerinde barındıran birkaç emperyal şehirde yerel saldırılara, hatta pogromlara uğruyordu (1603'te Speyer, 1615'te Worms, 1609'da Wetzlar ve 1614'te Frankfurt am Main). Bu aynı zamanda, erken yeniçağın “cadı avı” çılgınlığının da doruğa ulaştığı bir dönemdi. Bütün bu gelişmeler, patlamaya hazır bir siyasal atmosfer yaratılması için hem gösterge hem faktördü. Çok yakında, dinsel gerilimin parlak korları, son derece yıkıcı bir alevlenmeye dönüşecekti.

OTUZ YIL SAVAŞLARI VE VESTFALYA BARIŞI

“Otuz Yıl Savaşları” adı üç on yıl süren türdeş (homojen) bir askeri çatışmayı düşündürüyor. Bu yanıltıcıdır: Söz konusu savaş, çoğu birbiriyle pek ortaklığı olmayan bir askeri çatışmalar demetiydi. Bu çatışmaların bazıları 1618’den çok önce başlamıştı, bazıları da 1648 Vestfalya Barışından sonra bile devam edecekti. Örneğin Hollanda-İspanya savaşı daha 1568’de başlamıştı, İspanya-Fransa çatışması ise ancak 1659’da sona erecekti. Yine de daha çağdaşları “Alman Savaşı” adını verdikleri bu karmaşık çatışmalar dizisini aynı olayın parçaları diye görmüştü. Bu uygun bir adlandırmaydı, çünkü savaşın başlıca harekât alanı gerçekten Kutsal Roma İmparatorluğuydu. Belli başlı Avrupa devletlerinin çıkarlarını askeri güce dayanarak izlemek istedikleri yer, imparatorluktu ve savaşın vahşetleriyle yok edilişi yerel halkı en çok imparatorlukta etkilemişti: 1648’e gelindiğinde bazı yörelerde nüfusun üçte ikisi yok edilmişti. Siyasal bakımdan da “Alman Savaşı” adı pek yerindeydi, çünkü tehlikede olan, Kutsal Roma İmparatorluğunun temel yapısıydı. Devlet kurma süreci Alman topraklarında hangi düzeyde devam edecekti; bütün imparatorluk düzeyinde mi yoksa onun kurucu bölümleri olarak mı? İmparatorun emperyal züm-

relere karşı ne düzeyde şiddet kullanmasına izin vardı ve bu zümreler kendi zümreleriyle uyruklarına karşı ne düzeyde zor kullanabilirdi? İmparatorluğun başındaki imparatorla merkezileşmiş bir monarşiye evrilmesine mi izin verilmeliydi, yoksa İmparatorluk geniş ölçüde bağımsız üyelerin federatif bir topluluğuna mı dönüşmeliydi? İmparatorun karşıtları ise bu soruları, polemikçi bir tutumla “İspanyol köleliği” mi, yoksa “Alman özgürlüğü” mü diye keskin bir tercih yapmaya çeviriyorlardı. Gerçekten, bu gibi anayasal sorunların üzerine temellenen karşıtlık, içinde sunuldukları inanç bağlamından ayrılamazdı. İmparatorluğun Protestan üyeleri kendi topraklarındaki dinsel konuların bölgesel olarak belirlenmesi (*landesherrliches Kirchenregiment*) için mücadele ediyordu, aynı zamanda İmparatorluk düzeyindeki katılım hakları için. Katolik Habsburg coğrafyasındaki Protestan soylular bir yandan dinsel özerklikleri için savaşıyordu, bir yandan da bölgeler düzeyindeki katılım hakları için. İmparator ne de olsa İmparatorlukta kendi merkezi rolünü emperyal zümrelerin özgürlüklerinin kısılması pahasına genişletmeye çalışıyordu. Ne var ki, imparatorluğun içindeki anayasal çatışmalara, Avrupa’daki güç dengesi konusunda Habsburglarla Fransız Bourbonları arasındaki daha geniş bir çatışma da katıldığı için, savaş o kadar uzun sürmüş ve öylesine feci sonuçlar doğurmuştu ki, kaçınılmaz olarak diğer anlaşmazlıklar da bu meseleyle beraber büyüdükçe büyüdü. İmparatorluğun toprakları ya başından itibaren çeşitli bölgesel anlaşmazlıkların ortasında ya da Habsburgların karışması nedeniyle bunlara

yavaş yavaş çekildi. Kuzeybatıda İspanyol Habsburglarına karşı Hollandalı ayaklanmasında, Baltık Denizinde Danimarka, İsveç ve Polonya-Litvanya krallarının çatışan siyasal çıkarları nedeniyle de durum böyleydi. Güneydoğuda ise Osmanlılarla ve onların Macaristan'daki müttefiklerine karşı savaşta veya Bohemya ayaklanmasında; güneydeyse İtalya'nın üzerinde yüzyıllardır süren Fransız-Habsburg çatışmasında durum hep aynıydı. Bu son çatışma Mantova'daki veraset sorunuyla Valtelina'daki stratejik Lombardiya üzerine çıkan anlaşmazlık yüzünden alevlenmişti.

Alman Savaşı, Protestan zümrelerin Habsburg lordlarına karşı sınırlı, yöresel bir ayaklanma olarak başlamıştır. 1618'den önceki yüzyılda, Bohemya Krallığındaki Protestan zümreler Habsburg krallarına karşı özerkliklerini sağlamış, hatta kendi bireysel ülkelerinde bir dizi bağımsız mezhep seçme ve devlet kurma politikası başlatmıştı. Habsburglu kardeşler II. Rudolf ile Matthias arasındaki hanedan içi rekabetten yararlanarak Rudolf'tan siyasal ve dinsel haklarının resmi ve yazılı bir güvence mektubunu almayı da başarmışlardı ("Majestelerinin Mektubu," 1609). Bu haklar temelinde zümreler daha sonra yeni kralları olan (1619'da imparator da seçilecek) Ferdinand'ın yeniden Katolikleştirme girişimine karşı çıktı. 1618'deki Prag'ın dışarıda bırakılmasının ardından (bu, Habsburglu naibe karşı simgesel bir direnişti) Bohemya, Silezya, Moravya ve Lausitz zümreleri bir konfederasyon oluşturdu (*confoederatio bohemica*). Aşağı ve Yukarı Avusturya zümreleri de çok geçmeden buna katıldı. Bohemya'nın da, bütün olarak Kutsal Roma İmparator-

luğu gibi, elektoral bir monarşi olmasına dayanarak, zümreleri Ferdinand'ı tahttan indirdi ve onun yerine Palatine elektörü V. Friedrich'i Bohemya tahtına çıkardı: Bu, Protestan Birliğine önderlik eden Friedrich'ti. Bohemya'nın devrilen kralı olan, ama yakında Kutsal Roma İmparatoruna (1619-1637) dönüşen Friedrich'i, iki Katolik hanedan arasında öteden beri yaşanan rekabete rağmen Katolik Birliğinin başındaki Bavyeralı Dük Maximilian destekledi. Bohemyalı âsilere karşı birliğin güçlerini kullanmasına karşılık, Baviera dükü imparatorudan askeri harcamalarının güvencesi olarak zapt edebileceği hiçbir toprak parçasını elinde tutmamasından başka, (aynı zamanda Wittelsbach hanedanının üyesi olan) Palatine kontunun seçim oyunu almasını da güvence altına almıştı. Bohemya'daki Protestan ayaklanma nihayet başarısızlığa uğradı, bu kısmen de diğer Protestan güçlerin onu etkin bir biçimde desteklememesinden kaynaklanıyordu. Bir kez ayaklanmayı bastırınca İmparator II. Ferdinand, ayaklanma önderlerinin gösterişli bir biçimde idamını emretti; Bohemya'daki bütün Protestan seçkinlerin mal ve mülklerine el koydu, siyasal güçlerini ellerinden aldı, ülkenin uyruklarını Katolikliğe döndürdü, 1627'de de "yenilenen arazi düzeni" (*Verneuerte Landesordnung*) diye bir belgeyle bütün Bohemya zümrelerinin ayrıcalıklarını kaldırdı.

İmparatorluğun anayasası bakımından Bohemya ayaklanmasının çok önemli sonuçları olmuştur. Palatine'deki "Kış Kralı" Friedrich (Bohemya'daki kısa krallığı nedeniyle kendisine öyle denmiştir) emperyal kanun kaçağı

konumuna düştü, destekçilerini yitirdi ve müttetikleri Kuzeybatı Almanya'da savaşı sürdürürken Hollanda'ya kaçtı. Bavyera Dükü Protestan elektörlerin rızasını almadan Yukarı Palatinate'yi, Aşağı (elektoral) Palatinate'nin bazı bölümlerini ve kalıtsal bir elektörlüğü aldı. Şimdi Katolikler elektörler kurulunda kesin bir çoğunluk oluştuyordu. Bu gelişme, çatışmanın yerellikten emperyalliğe dönüşmesine yol açtı. İmparatorla Bavyera dükü arasındaki önceleri gizli olan anlaşma anayasal bakımdan belirginleştii, çünkü İmparatorluğun en eski anayasal belgelerinden biri olan 1356 tarihli Altın Fermana dayanıyordu; burada yedi elektörün kimliğine dair açık kuralları vardı. Ferdinand'ın eylemlerinin yegâne önceli, V. Karl'ın 1548'deki Saksonya elektörlüğünü Wettin hanedanının Erneste dalından Alberte dalına aktarması olmuştı. Daha imparatorun Bohemya ayaklanmasına gösterdiği tepkide savaşın geri kalanını niteliklendiren yapısal bir olgu görülebilir. İmparator bir emperyal ordunun başında durmuyordu, Bavyera dükleri (sonra da elektörleri) olan güçlü savaş lordlarına dayanmak zorundaydı. Bunlar kendi hanedan ve kişisel çıkarlarını izliyor, onun için de topraklar, egemenlik hakları ve yüksek bir anayasal-siyasal statü istiyor ve sık sık istediklerini alıyordu.

Çatışma 1625 Temmuzunda Danimarka Kralı IV. Christian'ın "Kış Kralı"ndan yana savaşa katılmasıyla daha büyüdü. Christian, Holstein dükü olarak bir emperyal üyeydi, üstelik şimdi Katolik Birliği ordusunun işgalle tehdit ettiğı Aşağı Sakson çevresinin en güçlü prensiydi. 1625'te daha önce diğer zümreler tarafından çevreye liderlik

etmek üzere seçilen Christian, tutumunu, sorumluluklarını ileri sürerek haklı göstermişti. Gerçekteyse, Baltık Denizi kıyılarındaki gücünü İsveçli rakiplerini ezme pahasına genişletmek istiyordu. Bu da emperyal anayasanın yapısal bir zayıflığıydı: Komşu bir monarşinin hükümdarı aynı zamanda bir emperyal üye olabiliyordu. Böylece emperyal kurumların üstündeki etkisini yabancı bir ülkenin hizmeti için kullanabilirdi.

1625'te Kış Kralı, sonunda diğer Avrupa ülkelerinden destek almayı başardı: Hollanda, İngiltere ve Danimarka, Lahey Sözleşmesini yaparak onunla güçbirliği yaptı. Askeri komutan Kont Ernst von Mansfeld'le birlikte Siebenbürgen'in Prens Gabriel Bethlen'inin desteklediği IV. Christian, bundan sonra Bohemya'daki durumu Friedrich'in lehine çevirmeye çalıştı. Katolik Birliği Christian'ı hızla mağlup etti; o da 1629'da imparatorla Lübeck Barışını yapmak zorunda kaldı ve Almanya'yla savaşmaktan temelli vazgeçti. İlk kez, imparator gücünü Baltık Denizinden yukarıya yayabiliyordu. Şimdi denetlediği kuzey bölgeleri geçmişte de İmparatorluğa dahildi, ama bu vakte kadar imparatorun nüfuz alanından hem coğrafya hem de siyaset olarak uzaktı. Bu şimdi değişti: Kısa bir an için imparator durumun tek hâkimi olarak görüldü.

Geçmişte eşi görülmemiş başarısından ötürü, imparatorun hem Katolik Birliğine hem de general ve askeri girişimci Albrecht von Wallenstein'a teşekkür etmesi gerekiyordu. Wallenstein aşağı bir Bohemya soylusuydu, kendi başına güçlü ve etkili bir ordu toplamış, finanse etmiş ve

yönetmişti. Hizmetlerine karşılık, imparator, Wallenstein'ı Mecklenburg dükü yaptı; burası emperyal diette koltuğu ve oy hakkı olan önemli bir emperyal alandı (İmparator dükalığın önceki yöneticilerini Danlarla ittifak etmelerinden ötürü azletmişti). Bir prensi azletmek, yeni yönetici de aynı ailenin bir üyesi olursa, hiç kuşkusuz, imparatorun geleneksel yasal yetkileri içindeydi. Dolayısıyla Mecklenburg'un eski dükünden Katolik ve yabancı bir sonradan görmeye aktarılması çok yanlış görülmüştü. Palatine elektörlüğünün Wallenstein'ın yeni unvanıyla Bavyeralı Maximilian'a aktarılması emperyal anayasanın bir ihlaliydi. İmparatorun tek başına böyle yetkisi yoktu. İmparatorluğun yasal ve siyasal görenekleri, siyasal ve toplumsal düzene bu kadar temel nitelikte bir değişiklik getirilmesinin ancak emperyal zümrelerin açık onayıyla yapılmasını gerektirmekteydi. Bütün bunlar siyasal ve anayasal bir paradoksu temsil ediyordu: Zümreler kendi denetimlerinden bağımsız bir emperyal ordu fikrine karşı olduklarından, İmparatorun Wallenstein gibi askeri girişimcilere dayanmaktan başka çaresi yoktu. Ne var ki, o da emperyal prensler düzeyine yükseltilmek istiyordu, buysa daha eski emperyal zümrelerin konumunu kötü etkileyecekti.

Wallenstein'ın başarısı askerlerinin işgal ettiği ülkelerde yağmalayabilecekleriyle geçinmeye boyun eğmesine çok bağlıydı (iştirak sistemi denen şey). Böyle bir sistem, emperyal zümreleri, emperyal bir ordu kurmak için gerekli vergileri onaylamaya ikna etmek şeklindeki, çoğu kez güç ve vakit harcatan geleneksel süreçten daha kolaydı. Wal-

lenstein'in sistemini daha da etkin kılan olgu, emperyal zümrelerin kendisinin sürekli ordulara sahip olmamasıydı. Dolayısıyla, toprakları birlikler sınırlarından çıkar çıkmaz savunmasız kalmaktaydı. 1627'de imparator yanlısı elektörlerin bile Wallenstein'in yöntemlerini ve taktiklerini eleştirmeye başlayarak, imparatoru generalinin askerlerinin sayısını azaltmaya zorlamasının nedeni buydu.

Kazandığı birçok askeri zaferden sonra, İmparator II. Ferdinand artık gücünün doruğundaydı, onu kullanarak İmparatorluktaki dinsel ve siyasal-anayasal düzeni değiştirmek istiyordu. Düşünceleri, V. Karl'ın 1548'de Schmalkalden Birliğine karşı kazandığı zaferden sonraki görüşlerine benzemekteydi: İmparatora eskisinden daha çok ağırlık vererek İmparatorluktaki güç dengesini yeniden ayarlamak amacındaydı. 1629'da Lübeck Barışı yapıldıktan sonra, Ferdinand bu amaçla –yine emperyal zümrelerin rızasını almadan– Tazminat (İade) Fermanını çıkardı. Ferman Augsburg Dinsel Barışının dinsel açıdan tartışılan hükümlerini Katolikler lehine yorumluyor ve *Declaratio Ferdinandeae*'yı hükümsüz kılıyordu. Bu, Protestan yörelerindeki sayısız manastırın özerk Katolik hükümdarlarına geri verileceği, İmparatorluktaki acil-olmayan bütün kilise mülkiyetinin de 1552 öncesi yasal konumuna geri döneceği anlamına gelmekteydi. Fermanda ayrıca, o vakte değin Luthercilerin Augsburg İncancına göre din kardeşi sayılan Reformcu (Calvinci) emperyal zümrelerin 1555 Dinsel Barışından dışlanması konusu da vardı. Çeşitli prensliklerde izleyen yıllar boyunca fermanın ruhuna uygun iade tedbirleri hızla alındı; ama

bunlar sıklıkla Katolikler arasında anlaşmazlıklara yol açtı, çünkü yeni dinsel örgütler geri verilen mallar-mülkler konusunda eskileriyle yarışmaktaydı.

İmparatorun, emperyal zümrelerin dinsel haklarına tecavüzü güçlü bir muhalefetle karşılaştı. Saksonya ve Brandenburg elektörleri gibi imparatorun eski müttefikleri bile, onun eylemlerini kendi anayasal özgürlüklerinin ihlali olarak gördü. Zira onlar da imparatorun Bohemya'da çoktan başardığını İmparatorluk genelinde gerçekleştirmeyi planlamasından korkuyordu. Katolik elektörler bile –özellikle Bavyera– bu konuda imparatorla doğrudan çatışmayı göze almıştı; 1630'da Regensburg'da toplanan elektörler dietini imparatora baskı yapmak ve ona Wallenstein'i kovdurmak için kullandı. Ferdinand bu noktada taviz vermek zorundaydı, çünkü oğlunu Roma kralı seçtirmek için elektörlerin desteğine ihtiyacı vardı. Wallenstein Bohemya'daki malikanesine çekildi, imparator ordusu da üçte iki oranında azaltıldı ve Katolik Birliğinin askerleriyle birleştirildi. Aynı zamanda, imparator, artık onu zorlamak için elinde Wallenstein'in ordusu olmadığı halde, İade Fermanının uygulanmasında ısrar etti. Bu inadı giderek imparatorun Saksonya, Brandenburg ve Bavyera elektörlerinin desteğini yitirmesine yol açtı. İlk ikisi, mezhep farklarına karşın (Saksonya elektörü Lutherciydi, Brandenburg'un kiyse Calvinici) ortak siyaset izlemeye başladı (1631 Leipzig İttifakı), üçüncüyse Fransa'yla ayrı bir ittifak oluşturdu. En azından imparator perspektifinden Tazminat (İade) Fermanı tam bir hüsrarla sonuçlandı.

1630'ların başlarında İmparatorlukta süregelen anayasal anlaşmazlık, İmparatorluğun işlerine bir başka yabancı gücün karışması için bahane oluşturdur. Daha Tazminat Fermanından önce bu yönde planlar yumurtlamış bulunan İsveç Kralı Gustaf Adolf, fermanın yayımlanmasını, 1630'da Kuzey Almanya'ya girmek için bahane olarak kullandı. Kendisini Alman özgürlüklerinin savunucusu ve Protestanların koruyucusu diye gösteriyordu (Protestanlar en azından önceleri bu jesti takdir etmedi). Savaş alanındaki büyük başarılarıyla bütün çağdaşlarını şaşırtan ve Fransızlarca desteklenen (Baerwalde Sözleşmesi, 1631) Gustaf'ın birlikleri kuzeyden güneye hızla ilerledi. Başarıyla yeni askeri taktikler kullanan İsveç ordusu, art arda Alman destekçilerini ele geçirdi: Kuzeydeki Pomeranya'dan Merkezi Almanya'da bulunan Elektoral Mainz'a, oradan da güneydeki Bavyera'ya kadar. Kısa bir tereddütten sonra, Protestan zümreler İsveç kralıyla güçlerini birleştirdi. Bu kararlarını etkileyen önemli bir olay, Kont Tilly komutasındaki Katolik Birliği askerlerinin Magdeburg şehrine zalimce uyguladıkları abluka, ardından da şehri ateşe vermeleriydi. İmparator eski yakın müttefikinin topraklarına saldırmak isteyince Saksonya elektörü de İsveç kampına katılmaya karar verdi. İmparator bu gelişmelere tepki olarak Wallenstein'i emeklilikten geri çağırdı ve ona yeni bir ordu kurdurdu. Gustaf Adolf'un Lützen Savaşında (1632) ölmesinden sonra savaşın seyri bir kez daha yön değiştirdi ve İsveç güçleri geri çekilmeye başladı. Bir yıl sonra, 1633'te dört Güney Alman emperyal çevresi İsveç'le önemli bir ittifak oluşturdu: He-

ilbronn Birliği, Elektoral Saksonya'nın Protestan kampın önderi olma konumunu tehdit ediyordu. İmparator Walenstein'in sadakatinden şüphelenince onu öldürttü. Sonra Bavyalı ve İspanyol birliklerin desteğini alarak, Nördlingen (Svabya) şehrinin dışında Heilbronn Birliğiyle bir meydan savaşına tutuştu. Bu savaşta kesin bir zafer kazandı.

Bu sefer imparator 1629'da Tazminat Fermanıyla yaptığı yanlışa düşmedi. Her şeyin üstündeki amacı, yıpranmış imparatorluğa barış ve birlik getirmektir. Geçmiştekinin tersine, şimdi anlamıştı ki, ancak güçlü prenslerle işbirliği yaparak ve onların haklarını koruyarak dış güçlerin oyunlarına kurban olmaktan korunabilirdi. İmparatorun Saksonya elektörlüğüyle Prag Barışını yapmasının (1635) sebebi buydu. İzleyen yıllarda hemen hemen bütün öteki zümreler de buna imzalarını attı. Prag Barışı, İmparatorluktaki bütün askeri ittifakların, özellikle de Katolik Birliğinininkilerin bozulmasını ve onların birliklerinin başında imparatorun olduğu tek bir orduda toplanmasını gerektiriyordu. Ne var ki, o orduda da her emperyal zümre kendi birliğine bakmayı ve ona komuta etmeyi sürdürecekti. Dahası, imzacılar bütün yabancı güçleri İmparatorluktan kovmayı da üstlenmişlerdi. İmparatorluğun dini-hukuki düzenlemeleri açısından Prag Barışı, Tazminat Fermanının uygulanmasını kırk yıl erteletmiş ve 12 Kasım 1627'yi (ya da çoğu Protestanın kullandığı eski Jülyen takvimine göre 2 Kasımı) "normal gün" (*Normaltag*) olarak kabul etmişti. Bu tarihten sonra yapılan bütün dinsel değişiklikler boş ve hükümsüz olacaktı. *Normaltag* olarak kabul edilen tarih Katolikler için uygundu, çünkü Gustaf Adolf'un İmparator-

luğu istilasından önceydi, ama Protestanlar için de yararlıydı, çünkü imparatorun 1629'dan sonraki tazminat politikalarını ortadan kaldırıyordu. Habsburgların kendi topraklarında aldıkları Karşı-Reformasyon önlemleri etkilenmeden kaldı.

Prag Barışı, çatışma yalnızca imparator ve emperyal zümreler arasında anayasal ve dinsel bir karşıtlık olsaydı, belki Almanya'daki savaşı bitirebilirdi. Fakat 1635'e gelindiğinde, hiçbir şey yabancı güçlerin Alman topraklarında birbiriyle savaşmasını engelleyemezdi. Böylece savaşın son ama en uzun ve en yıkıcı aşaması başlamış oldu; bu, Almanya Savaşını "Almanya'daki (Bir) Avrupa Savaşı"na çevirdi (K.Repgen). 1635'ten sonra XIII. Louis'nin başvekili Kardinal Richelieu'nün yönetimindeki Fransa, Hollanda'yla ve çeşitli Kuzey İtalyan prenslikleriyle ittifaka girerek İspanya'ya savaş açtı. 1636 Martında bu ittifak, Kutsal Roma imparatoruna da savaş ilan ederek, çatışmaya Alman devletlerini de sürükledi. Bundan sonraki on iki yıl boyunca Fransa, aynı zamanda dinsel rakibi olan İsveç'le birlikte, İspanya'ya, imparatora ve bir bütün olarak İmparatorluğa karşı savaş halinde oldu. Her iki tarafın da askeri kazançları geçici kaldı ve bütün stratejik durum bir pata kalma durumuna geldi. İsveç'in İmparatorluktaki konumu 1640'ta doruğa ulaştı, ama onun Şansölye Axel Oxenstierna, yaptıkları fedakârlıklara karşılık hiçbir toprak ya da para tazminatı istemeksizin Almanya'dan çekilmeye razı olmuyordu. Hatta 1641'de İsveç'le Fransa ittifaklarını yenilerken, hiçbirinin diğerinin onayı olmadan ayrı bir barış anlaşması yapamayacağı konusunda da anlaşmaya vardılar.

1636'da II. Ferdinand, oğlunun Roma kralı ve kendisinin halefi olarak seçilmesini güvence altına aldı. Bir yıl sonra eski imparator ölmüştü. İmparator III. Ferdinand'ın yönetimi (1637-1657) sırasında İspanya Habsburglarının Avrupa'daki stratejik konumları bir hayli kötüleşerek Fransa'nın askeri önderlerini bazı en acil vaatlerinden kurtardı ve dikkatlerini İmparatorluk olayları üstünde yoğunlaştırmalarına imkân tanıdı. Fransızların askeri baskısı altında bulunan ve emperyal zümreler tarafından sıkıştırılan imparator ciddi barış pazarlıkları yapmaya hazırdı. 1640'ta yirmi altı yıllık bir aradan sonra, İmparatorluktaki dinsel ve anayasal sorunların olabilecek çözümlerini tartışmak üzere bir emperyal dieti topladı. Dış güçler bu dieti engellemeye çalıştılar, ama başaramadılar.

İzleyen sekiz yılda Almanya'daki savaş gevşemeden devam etti. İsveç, Almanya'ya saldırısını sürdürdü: Danimarka ve Siebenbürgen yeniden çatışmaya dahil oldu; büyük ordular şehirlerde, kasabalarda, köylerde tahribatı sürdürdü; imparatorun orduları da ağır yenilgiler aldı. Açlık, salgın hastalıklar ve şiddet Alman nüfusunu kırdı. Aynı zamanda taraflar nihai bir barış pazarlığı da arıyordu. Bunca yıl askeri çatışmadan sonra, şimdi artık anlaşılmıştı ki, hiçbir güç tek başına nihai bir çözümü herkese birden dayatamazdı; genel bir barış bütün ilgili tarafların katılımını gerektiriyordu. 1641'de imparatorun, Fransa'nın ve İsveç'in temsilcileri Hamburg'da buluştu ve barış konferansının usûl kurallarını kararlaştırdı. Görüşmelerin iki yeri olarak Vestfalya'daki Osnabrück ve Münster şehirlerini seçmişlerdi. Bu

iki zengin şehir birbirine yakındı, savaşın yıkımından geniş ölçüde zedelenmeden kurtulmuştu ve iki farklı inançtandı –Münster Katolik, Osnabrück ise Lutherciydi. Görüşmeler için iki ayrı yer seçme gereği, Papalık elçisinin Protestanlarla bizzat karşılaşmayı reddetmesinden kaynaklanıyordu. Barış konferansı başta 1642 Martı için tasarlanmıştı, fakat Fransa ile İsveç başarılı askeri harekâtlarla hâlâ pazarlık konumlarını güçlendirebileceklerini umdukları için açılışı erteletti. Yavaş yavaş bazı emperyal zümreler ayrı barış antlaşmaları yaparak savaştan çekildi: Brandenburg 1641’de, Braunschweig 1642’de, Elektoral Saksonya 1643’te, Bavyera da 1647’de... İmparatorun yetkili elçilerinin 1643’te Vestfalya’da toplanmasından sonra, diğer taraflar da temsilcilerini Münster’le Osnabrück’e göndermeye başladılar. Bunlar sadece savaşan tarafların elçileri değillerdi, aralarında Venedik’in ve Papa’nın görüşmelerde simsarlık yapacak temsilcileri de vardı. O sıralarda Hollanda ile İspanya da Vestfalya’da karşılaştı. Onlar da aralarında seksen yıldır süren savaşa bir çözüm aramaktaydı; sonunda da Birleşik Eyaletler’in (yani Hollanda Cumhuriyeti) İspanya’ya karşı bağımsızlığını tanıyan resmi bir anlaşmaya vardılar.

Barış görüşmelerinin ciddi ciddi başlamasından –hatta tarafların görüşmelerde karşılaşmalarından öncebelli birtakım usûl sorunlarının saptanması gerekmektedir. Bu, başka şeylerin yanı sıra, hemen hemen bütün Avrupa ülkelerinin temsilcilerinin genel bir barış kongresinde ilk kez bir araya geliyordu. Dolayısıyla bireysel katılımcıların sadece rütbe ve saygınlığını yeterli olarak ifade etmekle

kalmayıp onların Avrupa devletler sistemi içindeki iktidar ilişkilerini de gösterecek törensel bir sıralanışının da olması gerekiyordu. Böyle düşünceler hiç de gereksiz değildi, çünkü görüşmelerin törensel sıralanışları, görüşmelerle saptanmak istenen şeyin, yani Avrupa'daki gelecek siyasal-yasal kümelerin ve kongre katılımcılarının onun içindeki konumlarının erken bir tasviri niteliğindeydi. Tam da bu konu, İmparatorlukla onun tek tek üyelerinin görüşmelere nasıl katılacaklarını düşünmeyi zorlaştırıyordu. İmparatorluğu yalnızca bizzat ya da tam yetkili adamları aracılığıyla imparator mu temsil etmeliydi? Bunu elektörlerle birlikte mi, yoksa belki öteki emperyal zümrelerle mi yapmalıydı; eğer öyleyse nasıl olacaktı? 1643'ten beri emperyal temsil kurulu olan *Reichsdeputationstag* Frankfurt am Main'da düzenli olarak toplanmaktaydı. Bütün emperyal çevrelerin temsilcilerinden oluşan kurul, Vestfalya'da barış görüşmelerinin başlamasından önce ortak bir emperyal konum belirlemek amacındaydı. Toplanan zümreler gelecek görüşmelerde kendilerinin bağımsız oylarının olmasını istiyordu. Bu konu, İmparatorlukla onun kurucu öğelerinin barış görüşmelerinde nasıl temsil edileceklerini gösteren önemli bir öncül olacaktı. Dolayısıyla emperyal zümrelerin uluslararası ve yasal statüsü, hatta bizzat imparatorluk anayasası hakkında siyasal bir açıklama oluşturacaktı. Bu nokta özellikle önemliydi, çünkü İmparatorluğu müstakil üyelerin gevşek bir federasyonu mu, yoksa imparatorun yönetiminde ama emperyal zümrelerin katılma haklarıyla sınırlı olan birleşik bir monarşi olarak mı anlamamız gerektiği temel sorusuna

ulaşmaktaydı. Fransa ile İsveç, İmparatorluğu federatif bir yapı diye anlamayı yeğledi ve bazı emperyal zümrelerin desteğiyle bu anlayışı sürdürdü: Emperyal zümreler kendi temsilcilerini Vestfalya'ya gönderecek kadar ileri gitti. Bütün bu sebeplerle, geçmişte bir benzeri olmayan bu barış konferansının görüşmeleri hayli garip bir tarzda ilerledi. Vestfalya'da genel bir kurul olmadı, sadece farklı delegasyonlar muhatap bulundukları çevreleri ziyaret ediyordu. Görüşmelerle erişilen bölük pörçük gelişmelerin bilgisi Münster'le Osnabrück arasında birbirlerine rapor edilmekteydi; aynı zamanda Vestfalya ile prensler, zümrelerin ve delegasyonların temsil ettiği şehirler arasında da. Haberleşme engellerine ve karmaşık siyasal mekanizmalara karşın, ayrı taraflar sonunda iki birbirine koşut barış anlaşmasına erişti; bunu da 24 Ekim 1648'de imzaladılar. İlki imparator, İmparatorluk ve İsveç arasındaydı (*Instrumentum Pacis Osnaburgense*), ikincisiyse imparatorla Fransa arasında (*Instrumentum Pacis Monasteriense*). İmparatorluğun her yerinde barış havadisi sevince ve toplu kutlamalara yol açtı.

Vestfalya Barışı hem uluslararası bir barış antlaşması hem de İmparatorluğun kendisi için bir anayasal düzenleme olması sebebiyle Janus yüzlüydü (iki taraflı). Savaş sırasında işlenen bütün yanlışlar için genel bir af olarak, barış anlaşması büyük güçlerin toprak taleplerini karşılıyor, İmparatorlukta farklı dinsel inanışların bir arada varoluşlarını onaylıyor ve emperyal anayasada imparatorla zümrelerin karşılıklı ağırlıklarına yeni bir denge getiriyordu.

Vestfalya Barışı, Augsburg Dinsel Barışının temel ilkelerini onaylamanın dışında, onun belirsiz hükümleri konusunda sürüp giden anlaşmazlıkları da çözmüştü. Asıl önemlisi, Augsburg Barışının tersine, bu, herhangi bir zamanla sınırlı değildi. Barış, İmparatorluktaki farklı inanışlara aynı yasal statüyü tanıyordu; bunlara (1635 Prag Barışının tersine) Reformculuk da dahildi ve barış, emperyal üyeler arasında gelecekte şiddet kullanılmasını da yasaklamaktaydı. Bunlardan başka, barış üç inancın yasal statüsünü de 1 Ocak 1624'teki yeni *Normaltaga* göre düzenliyordu: Yani İmparatorluktaki siyasal, yasal ve inançsal durumu, Wallenstein'in fetihlerinden ve İsveç'in işgallerinden önceki konuma geri getiriyor, ama 1552'den sonra yapılan Protestan dünyevileştirmelerini de yasallaştırıyordu. Ama böyle bir saati geri çevirme girişiminin son derece güç olacağı çok çabuk anlaşıldı: 1 Ocak 1624'teki yasal durumu çeyrek yüzyıl sonra kurmak neredeyse olanaksızdı. 1624'teki durumun kendisi her zaman açık seçik değildi, izleyen yirmi dört yılda da çok fazla değişiklik olmuştu. *Normaltag* düzenlemesi emperyal zümrelerin *ius reformandisi*yle de çelişiyordu. Oysa bunlar, Osnabrück barış antlaşmasının da yeniden vurguladığı ilkelereydi. Barış Antlaşması sadece Habsburg kalıtsal topraklarında ve emperyal şövalyelere ait yörelerde hükümdarların *ius reformandisine* hiç dokunmamış ve Baviera Yukarı Palatinate'sinin Katolik kalacağını vurgulamıştı. Vestfalya Barışı, Palatine kontuna yeniden bir elektörlük hakkı vermiş, ama Baviera dükünün kendi hakkını muhafaza etmesini de onaylamıştı. Böylelikle, eskiden yedi olan

emperyal elektör sayısı şimdi sekize yükselmişti. Emperyal zümreler (şehirler dahil) dinsel konulardaki haklarını muhafaza etmişti, ama şimdi önemli bir şart koşmaktaydı: Farklı bir inancı olan uyruklar suçlanmayacaklardı. Bu uyruklar isterse dinsel uygulamalarını özel olarak sürdürebilecekti. Böylelikle İmparatorluktaki mezhep seçme süreci iyice durdu. Bir hükümdar farklı bir inanca geçmek istiyorsa –ki 1648 sonrasındaki on yıllarda bu yaygın bir uygulamaydı– uyrukları hiç de onun örneğini izlemek zorunda olmuyordu. Üstelik barış anlaşması Kilise ilkelerini ortadan kaldırmadı; bunlar Kilise prensliklerini dünyevileştirilmekten esirgedi. Her şeyden önemlisi, Vestfalya Barışı emperyal kurumları öylesine değiştirmişti ki, artık hiçbir mezhep öne çıkamıyordu. Bunu, İmparatorluktaki iki ana mezhep grubu arasında eşitlik güderek yapmaktaydı (Reformcularla Lutherçiler aynı mezhep sayılıyordu). Örneğin emperyal oda mahkemesindeki elli değerlendirciden yirmi dördünün Protestan olması gerekliydi. İki mezhepli emperyal şehirlerdeki emperyal memuriyetlerin yarısını Katolikler, yarısını Protestanlar işgal edecekti. Önemli bir piskoposluk merkezi olan Osnabrück'te anayasa şimdi karmaşık bir çift dinli sistem öngörmekteydi; şehrin lordluğu Katoliklerle Protestanlar arasında gidip gelecekti. Ama en önemlisi, emperyal dietin kendisi artık çoğunluk kararıyla dinsel sorunları karara bağlayamayacaktı. Gelecekte bütün böyle sorunların çözümü, iki mezhep arasındaki dostça anlaşmaya dayanmak zorunda olacaktı. Dietin önüne bir dinsel sorun gelirse Katolik ve Protestan zümreler çekilip onu ayrı ayrı

(*itio in partes*) tartışarak bu konudaki karşılıklı konumlarını saptayacak, sonra iki yana da uygun bir karar verecekti. Dolayısıyla Vestfalya Barışı, İmparatorluktaki mezhep sorununu kesinlikle ortadan kaldırmamıştı. Tersine, onun getirdiği mekanizmalar inanç ayrımının, varoluşunun geri kalanı boyunca emperyal anayasanın kalıcı bir özelliği olmasını güvence altına almaktaydı.

Emperyal anayasanın iç dengelerini değiştirmekle Vestfalya Barışı Almanya'da gelecek siyasal gelişmelerin yollarını belirledi. Avrupa'nın bu bölümünde devlet kurma süreçlerine imparator önderlik edemezdi ya da bunlar bütün İmparatorluk düzeyinde gelişemezdi. Daha ziyade, bu süreçler sadece İmparatorluğun oluşturucu bölümlerinde, özellikle de (imparatorun kendi kalıtsal toprakları dahil) en güçlü olanlarında işlerdi. Barış, emperyal zümrelerin bütün kalıtsal haklarını, özgürlüklerini ve ayrıcalıklarını, ülke zümrelerini ve uyruklarını yasalaştırmıştı. Fakat bunlarla kalmamıştı. Emperyal prenslerin bölgesel üstünlüklerini (*Landeshoheit: ius territoriale*) özgürce kullanma hakkını da yasal kılmıştı, bunlar arasında, imparatora ya da genel olarak İmparatorluğa yönelmedikçe yabancı güçlerle ittifaklar oluşturmak da bulunuyordu (Böyle bir hak ancak kendi ordularına komuta eden zümreler için yararlı olabilirdi). Bu ülkesel üstünlük (*superioritas territorialis*) terimin çağdaş anlamıyla tam, uluslararası olarak tanınmış bir egemenlikle eşdeğer değildi, çünkü emperyal zümrelerin hâlâ (onların formal lordları olmaya devam eden) imparatora da, emperyal kurumlara da feodal yükümlülükleri vardı. Vestfalya Ba-

rışındaki zümrelerin *ius reformand*ilerini (onların rızasıyla) sınırlayan hükümler, İmparatorluğun bireysel ülkeleri hakkında “egemenlik” teriminin kullanılmasını kuvvetle engellemektedir. Nihayet, barış emperyal zümrelerin emperyal dietteki kolektif haklarını yeniden onayladığı gibi, bir bütün olarak İmparatorlukla ilgili başka herhangi bir büyük kararda da bunları desteklemektedir. Bütün bu gelişmelerin gerisindeki mantık aynıydı: imparatorun İmparatorluktaki güçler dengesini bir daha kendi lehine değiştirememesi.

Vestfalya Barışı (1654’te toplanan bir sonraki emperyal dietin onu öyle görmesine karşın) hiç de İmparatorluk için sadece bir anayasal belge değildi. Aynı zamanda uzunca bir diplomatik düzenlemeler listesi içeren bir uluslararası barış sözleşmesiydi de. İsviçre Konfederasyonunun egemen statüsünü ilk ve son (kesin) olarak tanımıştı. Otuz Yıl Savaşlarının büyük galipleri olan Fransa’ya ve İsveç’e “savaş tazminatı” olarak toprak ve mâli tavizler verilmişti: İsveç, Kuzey Almanya’daki Batı Pomeranya eyaletini, dünyeviştirilen Bremen ve Verden piskoposluklarını ve bunlarla birlikte gelen emperyal diette koltuk ve oy haklarını almış, Fransa kralıysa Metz, Toul ve Verdun piskoposluğunun yanı sıra, Alsas’taki eski Habsburg lordluk haklarını da elde etmişti. Her iki güç de barışın garantörü olmuştu; ne var ki, daha sonra bu rolü İmparatorluğun içişlerini etkilemek için kullanacaklardı. Nihayet, barış hükümdarların Kilise mal-mülklerini arazi kayıplarını telafi etmek için kullanmalarının önemli bir önceli oldu; bu husus Brandenburg’da özel bir gayretle uygulanmıştı.

Vestfalya Barışı Avrupa'ya son ve kesin bir barış getirmediyse bile, yeni bir uluslararası sistemin taslağı olmuştur. Münster ve Osnabrück sözleşmeleri, izleyen yüzyıllarda Avrupa siyasetinin yasal temellerini ve temel diplomatik iletişim biçimlerini belirlemiştir. Daha sonraki hukukçu kuşaklarının “Vestfalya Düzeni” diyecekleri şey, Avrupa'daki başlıca siyasal aktörler arasında uluslararası eşitlik ilkesine dayanmaktaydı. Tepede Papa ve imparatorla karmaşık bir yetke ve güç hiyerarşisi yerine, barış sözleşmeleri üyeleri bağımsız, egemen devletler olan bir uluslararası topluluğun yolu açılmıştı. Bu devletlerin eşit hakları vardı ve birbirlerinin içişlerine, özellikle de dinsel konularda karışmamaları gerekiyordu. Sadece Kutsal Roma İmparatorluğu ve üyeleri hâlâ bu egemenlik ilkesini dışlamaktaydı. Papaya gelince, kendisini, sözleşmeyi tanımayı reddetmişti, çünkü bu belge hem emperyal anayasada hem de uluslararası sistemde Protestan “sapkınlar”a eşit statü tanımaktaydı.

On dokuzuncu yüzyıla erken yirminci yüzyılların klasik Alman historiografisi Vestfalya Barışını ulusal bir felaket olarak görür. Bu yaklaşıma göre, 1648 Kutsal Roma İmparatorluğunu bin siyasal parçaya ayırmış ve uzun vadede sağ kalamayacağı bir hale getirerek “Batılı Güçler” için bir yağma alanına çevirmiştir. Bu yorumu daha sonraki bazı gelişmeler teyit eder nitelikte olmuştur: Napoléon Savaşları, 1870-1871 Fransa-Prusya Savaşı, *Kaiserreich*'in kurulması, özellikle de 1919 Versailles Antlaşması. Daha sonraki gelişmelerin bu şekilde geriye dönük bir yorumla ele alınması, kesinlikle erken yeniçağ döneminde emperyal anayasanın

tek boyutlu bir yorumunun ortaya çıkmasına vesile olmuştur. 1648'deki anayasal değışikliklerin daha sonra siyasal kutuplaşmaya, emperyal kurumların felç olmasına ve İmparatorluk için ortak bir askeri savunma oluşturma girişiminin tam bir başarısızlığa uğramasına yol açtığı kesindir. Ayrıca böyle bir yorum, sadece tarihçileri Vestfalya Barışının imparatorun, İmparatorluktaki otoritesini yavaş yavaş yeniden kurmasına ve böylelikle, zayıf üyelerini saldırgan olanlardan korumasına yardım ettiğinin farkına varmalarını uzun bir süre engellemekle kalmamıştır; aynı zamanda 1648'den sonra emperyal kurumların savaş yıllarındaki çöküntülerinden kurtularak güçlerini pekiştirdiğini ve gelecek bir buçuk yüzyıl boyunca hayli etkin şekilde işlediği gerçeğini de gizlemektedir.

VESTFALYA DÜZENİ VE İMPARATORUN YENİLENEN YÜKSELİŞİ

On yedinci yüzyıl boyunca Kutsal Roma İmparatorluğunun anayasal yapısı yoğun fikri tartışmalara konu olmuştur. Birçok yayında, hukuk uzmanları İmparatorluktaki en yüksek otoritenin (*maiestas*) tam olarak kime ait olduğunu tartışmıştır. Bu tartışmayı, *Six livres de la République* (1586) adlı yapıtında geliştirdiği egemenlik kavramının yeni yorumu aracılığıyla başlatan kişi Fransız hukukçu ve tarihçi Jean Bodin'di. Onun bu yapıtından sonra egemenlik bütün siyasal varlıkları (*res publica*) niteleyen mutlak, tek-biçimli, görünmez ve üstün bir otorite anlamına gelmeye başlamıştır. Belirli bir örnekte egemenliğin kimde olduğu sorusunun yanıtı o *res publica* biçimini niteliklendirmektedir.

Bodin'in yapıtı emperyal anayasanın niteliği hakkında uzun bir tartışmayı başlatmıştır. Bazı hukukçular Kutsal Roma İmparatorluğunda egemenliğin sadece imparatora ait olduğunu iddia ederken, başkaları bunun bir grup olarak emperyal zümrelerin elinde (yani emperyal diette) olduğunu söylemiş, üçüncü bir grup ise sadece İmparatorluktaki tüm prenslerin tek tek bunu iddia edebileceğini savunmuştur. Egemenlikle emperyal anayasa arasındaki ilişkiyi tanımlama girişimlerinin her biri İmparatorluğun

gerçekte ne –sırasıyla; bir monarşi mi, bir aristokrasi mi, yoksa bir bağımsız devletler federasyonu mu– olduğu hakkında farklı bir anlayışa dayanmaktadır ve bunların her biri yandaşlarının siyasal çıkarlarıyla ilişkilidir. Emperyal egemenlik sorusuna verilen hiçbir basit cevap inandırıcı olmadığı için hukukçular İmparatorluktaki en üstün otoritenin iki biçimini ayırmaya başlamışlardır –*maiestas personalis* ve *maiestas realis*. Hukukçular şimdi imparatorun en büyük kişisel şana sahip olduğunu, ama gerçek üstün otoritenin emperyal diette olduğunu iddia etmektedir. Ama bu formül de yetersiz kalmıştır. Tartışma on sekizinci yüzyıla taşmış ve birçok bilgin kuşağını uğraştırmıştır. Aynı zamanda “Roma-Alman İmparatorluğunun kamu hukuku” (*ius publicum Imperii Romano-Germenici*) diye bütün bir yargı alanının yaratılması için ayırıcı olmuştur.

Sonuç olarak, İmparatorluğu erken yeniçağ siyaset biliminin genel kategorilerine sıkıştırmak için yapılan bütün girişimler, onun doğru anlaşılmasına pek bir şey katmamıştır. Bodin’in egemenlik kavramı, Kutsal Roma İmparatorluğunun son derece karmaşık tarihsel yapısına pek benzemeyen kuramsal soyutlamalara dayanıyordu. Zaten tarihi boyunca, İmparatorluğun ana niteliklerinden biri, birleşmiş, üstün bir otoritesinin olmamasıydı. Burası daha çok, iç içe girmiş yasal haklarla örülü, hiyerarşik bir siyasal topluluktur; bunda birçok insan ve örgüt çeşitli derecelerde güç kullanıyordu. Samuel Pufendorf’un 1667’deki ünlü iddiası, modern egemenlik cetveliyle ölçülürse İmparatorluğun bir ucubeye benzediği idi. Ancak daha sonraları, on

sekizinci yüzyılda bilginler, emperyal egemenlik sorusuna kesin anlamlı (iltibassız) bir yanıt bulma girişimlerinden bıkacaktı. Örneğin on sekizinci yüzyılın büyük hukukçusu Johann Jakob Moser, soyut hukuki tanımların yerine İmparatorluğun bütün yasal normlarının ve kurallarının ayrıntılı ve kesin betimlemesinin konulmasını istemişti. Bu yolda, “Almanya Almanca yönetilir” (*Teutschland wird auf Teusch regirt*) diye Süleymanvâri bir deyiş çıkarmıştı; yani İmparatorluk soyut olarak değil, kendi terimleriyle anlaşılmalıdır. Kutsal Roma İmparatorluğunun anayasal yapısı hakkındaki bilginler tartışmasının sürüp gitmesi, Almanya’nın o zamanki genel siyasal çatışmalarını yansıtmaktaydı. Bir yanda geniş emperyal zümreler duruyordu, bunlar gittikçe çağdaş egemen devletlere benzemekteydi; ama öte yanda da yüzyıllar boyu yavaş yavaş büyümüş, hâlâ ortaçağ niteliklerinden birçoğunu sürdüren bir imparatorluk vardı. Vestfalya Barışını izleyen onyıllarda, emperyal anayasanın yapısı sadece soyut bilginlik tartışmalarının konusu değildi; pratikte de İmparatorluk, başında imparator ve elektörlerle hiyerarşik yapısını muhafaza mı etmeli, yoksa geniş ölçüde özerk prenslik devletlerinin gevşek bir federasyonuna mı evrilmeli, belli değildi.

Vestfalya Barışı içinde geniş emperyal zümrelerde devlet-kurma süreçlerinin işleyebileceği koşullara istikrar getirdi. Uzun bir süre tarihçiler hemen bütün dikkatlerini bu sürece, özellikle de Brandenburg-Prusya’nın yükselişine ve onun yöneticilerinin mutlakiyetçi siyasetlerinin başarısına yöneltmişti. Çeşitli Alman prenslerinin uyruğunun

vergi yükünü yükselterek, devlet bürokrasilerini genişleterek ve güçlü düzenli ordular yaratarak ülkelerinde hiyerarşik, zümreler-temelli siyasal sistemler kurmayı başardığı doğrudur. Brandenburg-Prusya da –tıpkı Bavyera, Elektoral Saksonya ve (1692’den sonra Elektoral Hannover olan) Braunschweig-Lüneburg gibi– böyle siyasetleri, benzer yollar izleyen diğer Avrupa güçleriyle rekabet etme gereğiyle haklı kılmaya çalışıyordu. Bu bölgelerin yöneticilerinin kuvvetli siyasal konumları, İmparatorluğun içindeki statülerine uygunluğu gitgide azalmıştı. Bavyera önemli bir istisna olmak üzere, hepsi kendilerine yabancı ülkelerin taşlarını edinmiş, sonra da Avrupalı akranlarıyla “taçlı başlar” olarak aynı düzeyde davranmıştı. Uzun vadede bu gelişme; İmparatorluğun dağılmasına yol açmıştır. Aynı zamanda 1648 antlaşmalarının kurguladığı siyasal düzen, İmparatorlukta önceden var olan yasal güç dağılımını güvence altına almış ve onu adeta gelecekteki bir buçuk yüzyıl için dondurmıştır. İmparatorluk üyelerinin yasal haklarını sürdürmelerine yardım etmiş ve daha zayıf zümrelerinin (birçok emperyal piskoposlukla manastırın, kontluğun, emperyal şövalyenin kanton benzeri topraklarının ve emperyal şehirlerin) var olmaya devam etmesinin güvencesi olmuştur. İmparatorluğun, üyeleri arasında yıpratılmaya daha yatkın olan unsurları koruma yeteneği, 1648’den sonra edindiği hassas siyasal dengeyle ilgiliydi. Karşılıklı olarak öne çıkan iki ana grup vardı: Bir yanda Habsburg imparatorlarıyla çok sayıdaki küçük Katolik ve Kilise zümresi, öte yandaysa güçlü dünyevi prensler. Çok sayıdaki küçük emperyal züm-

renin imparatorun korumasına son derece bağımlı olması, imparator için geniş (ve Habsburg perspektifinden son derece kârlı) bir müşteri kitlesi yaratmıştır. I. Leopold (1658-1705) bu durumu kendisinin imparatorluk içindeki konumunu güçlendirmek için kullanmıştır; I. Joseph (1705-1711) ile VI. Karl (1711-1740) ise onu (emperyal amaçlardan çok) Avusturya dış politikasının hizmetinde kullanmıştır.

1648'de hiç kimse bu gelişmelerin olacağını önceden kestiremezdi. Vestfalya Barışı bir dizi anayasal sorunu çözülmenden (*negotia remissa*) bırakmıştı ve 1653-1654'te emperyal bir diet bu konularla ilgilenmek için toplandı. En önemlisi Hesse-Kassel bölgesinin kontu (*Landgraf*) ve Braunschweig-Lüneburg dükü gibi bazı dünyevi prenslerin, elektörlerin ayrıcalıklarını –onların *Präeminenz*lerini/önde gelirliliklerini kaldırma– ve İmparatorluğu eşit hakları olan üyelerin gevşek bir siyasal birliğine dönüştürme girişimiydi. Emperyal prensler yeni Roma krallarının seçiminde, kalıcı elektör ayrıcalıkların formülleştirilmesinde, emperyal yasakların karara bağlanmasında vb. söz hakları olmasını istiyorlardı. Diğer anayasal tartışmalar emperyal kurumlarda inanç (mezhep) eşitliği ilkesinin tam olarak uygulanması, emperyal oda mahkemesinin etkililiği hakkında uzun erimli kaygılar, vergi reformu ve genel emperyal savunmanın örgütlenmesi konularındaydı. Diet bu sorunlardan çoğunu çözmeyi başaramamış, ama İmparatorluğun en güçlü üyelerinin geri kalanlardan bağımsızlığı konusunu aydınlatmaya yardım edecek iki büyük sorun hakkında bir anlaşmaya varmıştır. Birincisi, diet vergilendirme konularında

çoğunluk ilkesini reddetmeye karar vermiştir. Genel bir vergi, İmparatorluk çapında herhangi bir savunma siyasetinin uygulanması için zorunlu olduğu için bu karar İmparatorluğun birleşik halde işlemesini engellemiş ve her bir üyenin bir bütün olarak İmparatorluğu savunma yükümlülüğünden sıyrılmasına izin vermiştir. 1653-1654 dietinin ikinci bir kararı da topraklı zümrelerin, emperyal vergiler ve çevre vergileri ödemekten başka, yöneticilerine de ülkelerinin savunulması için gerekli araçları sağlamak yükümlülüğü getirmektedir. Bu sözleşme topraklı zümrelerin kendi lordları karşısındaki geleneksel haklarına ağır bir darbe vurmuştur; ama daha sonraki bir öneriyle, bu zümrelerin vergilendirilme konularında emperyal mahkemelere başvurması da yasaklanmıştır. Bu sorunların tartışıldığı 1654 emperyal tatili daha sonra “son emperyal tatil” (*Jüngster Reichsabschied*) diye anılacaktı, çünkü bir emperyal dietin tatile girdiği son örnekti ki, 1654’ten sonraki diet hiçbir zaman resmen tatil yapmadı. Kesin ifade etmek gerekirse, İmparatorluğun on dokuzuncu yüzyılın başlarındaki nihai dağılışına değin diet oturum halinde kaldı.

İmparator II. Ferdinand’ın 1657’deki ölümü, emperyal veraset sorununu açıkta bıraktı. Eski imparator tek oğlu IV. Ferdinand’a 1653’te Roma Kralı olarak taç giydirmiş, ama kral kısa süre sonra ölmüştü. Sıra İmparator Ferdinand’ın kardeşi Leopold’un İmparatorluk tahtına seçilmesine gelince, emperyal zümreler en çok Vestfalya Barışını sağlamlaştırmakla ilgilendi. Avusturya Habsburgları, hanedanlarının İspanyol dalı ile Fransa arasındaki savaşa karışmasından

ötürü barışın sallantıda olduğunu düşünüyordu. Bu noktada emperyal zümrelerin enerjik önderi Mainz Elektörü ve emperyal başkançılar J. Philippe von Schönborn'du: Bu zat, üyeleri zaman içinde emperyal kilisede çeşitli görevler edinerek İmparatorluğun en yüksek siyasal katına erişen ortalama bir emperyal şövalyeler ailesindendi. Schönborn bir dizi emperyal zümreyle Fransa arasında (sonradan Birinci Ren Konfederasyonu diye adlandırılacak) çok-mezhepli birliğin oluşturulmasına yardım etmişti. Zümreler haklarının Habsburglar tarafından çiğneneceğinden korkmaktaydı, fakat Fransa'ya güvenmekle ciğeri kediye emanet etmiş oluyorlardı.

I. Leopold 1658'de İmparatorluk tahtına çıktığında, hiçbir şey onu zayıf siyasal konumundan kurtaramaz gibi görünüyordu. Ne var ki, hemen en başından Leopold uzun vadede çok etkili olduğu anlaşılan bir imparatorluk siyaseti izlemeye girişti; bir yandan da süratle imparatorluk makamını kullanarak belirli Habsburg çıkarlarını öne almaya başladı. Leopold'un başarılarının genel bağlamını, İmparatorluğa yönelen iki dış tehdit oluşturmaktaydı. Bunların birincisi XIV. Louis'nin aşırı yayılmacı politikalarıyla batıdan geldi. 1667'den sonra "Güneş Kral" Fransa'nın doğu ve güneydoğu sınırlarında uzun bir çatışmalar dizisine girişti; bunların arasında, Nijmegen Barışıyla sonuçlanan 1672-1678 Hollanda Savaşı; 1679'dan sonra güya Fransız eyaletleriyle "yeniden birleşmeler"; 1688-1697'de Ryswick Anlaşmasıyla sonuçlanan Augsburg Birliği Savaşı ve 1701 ile 1713-1714 arasındaki büyük İspanya Veraset Savaşı –ki bu, Fransız

Bourbonlarını, Avusturya Habsburglarını ve Bavyera Wittelsbachlarını birbirlerine düşürmüş ve Utrecht, Rastatt ve Baden Barış Antlaşmalarıyla sonuçlanmıştır. Geçmişte olduğu gibi, bazı emperyal zümreler (örneğin Bavyera) bu sıra Fransa'nın yanında savaşıyordu. İmparatorluğa yönelik ikinci tehdit karşı yönden geldi. 1660'lardan sonra Osmanlılarla eski çatışma yeniden alevlendi ve bu kez 1683'te Viyana'nın ikinci kez kuşatılmasıyla sonuçlandı. Kuşatmanın başarısızlığından sonra imparator, Rusya, Polonya, Venedik ve Papa, Osmanlılara karşı bir dizi göz kamaştırıcı zafer kazandı. Osmanlılar 1739'a gelindiğinde Avrupa'daki topraklarından atılmıştı ve artık ciddi bir askeri tehdit oluşturmuyordu. Avusturya Habsburgları "Türk Savaşları" denen bu çatışmaların asıl kazananlarıydı, çünkü Macaristan'la Balkanların geniş alanlarına onlar el koymuştu. İmparatorluğa büyük kayıplar verdiren Fransa'ya karşı savaşlar bile, giderek Habsburgların konumunu pekiştirmeye yardım etti. İmparatorluk resmen Lorraine ile önemli emperyal şehir Strazburg'u Fransa'ya bırakmak zorundaydı, Palatinate tahrip edilmişti ve Habsburglar, İspanya tacını Bourbon rakiplerine bırakmak zorunda kalmıştı. Aynı zamanda, Rastatt ve Baden anlaşması İspanyol Hollanda'sı (modern Belçika) ile İtalya'daki İspanyol topraklarını (Napoli, Milano, Mantova ve Sardinya) Habsburglara devretti. Vestfalya-sonrası İmparatorluğa yönelik iki dış tehdit dolayısıyla Janus-suratlı (iki-yüzlü) idi. Bir yandan, bunlar imparatorun makamı ile onun hanedanının uluslararası sahnedeki çıkarları arasındaki gerilime de ışık tutuyorlardı. Habsburg

çıkarları şimdi her zamankinden çok İmparatorluk sınırları dışında; İtalya'da ve Balkanlardaydı.

Habsburg imparatorlarının Osmanlılar karşısındaki başarıları, 1648'den sonraki güçlenmelerinin tek sebebi değildi (Türk Savaşları geliştikçe, bunlar Habsburgların itibarını güçlendirdikçe haberlere dönüştü). Güçlenme aynı zamanda Leopold'un İmparatorluk siyasetini ustalıkla yönetmesine dayanıyordu; böylece küçük emperyal zümreleri kendi çizgisine bağlamayı amaçlamaktaydı, bunu başarmıştı da... İmparatorluktaki güçlü prenslerin bile bazıları şimdi imparatora eskisinden daha sadıktı. Leopold, İmparatorluktaki meşruluk ve toplumsal düzey belirlemenin en yüksek kaynağı olan konumunu, gelirlerini ve nüfuzunu artırmak için kullandı. Bunu da bireylerin sosyal statülerini yükseltmek için ayırma haklarını (*Reservatrechte*) sık sık kullanarak çok etkin biçimde yaptı. Modern-öncesi dünyada toplumsal derece, zümre ve şereften oluşan sembolik sermaye inanılamayacak kadar önemliydi ve bu (artırma gücüne yalnızca kendisinin sahip olduğu) imparatorun konumunu –zamanla onun iktidarı da bu bakımdan sınırlansa bile– çok güçlendiriyordu. Böylelikle Leopold 1692'de Braunschweig-Lüneburg'a bir elektörlük bağışladı, 1701'de de Brandenburg-Prusya'nın krallık statüsüne yükseltilmesini kabul etti ve 1697'de Saksonya elektörünün Polonya tacını ele geçirmesini destekledi. Bu eylemler diğerkâm (*altruistic*) olmaktan uzaktı. Leopold bu örnekte ve diğer konularda, rızası ya da desteği karşılığında büyük meblağlarda para almıştır. İmparator aynı zamanda İmparatorluktaki önemli

ailelerin davasını desteklemesi için bir evlilik birliği sistemi- ni etkin bir biçimde kullanmıştır. Viyana'daki sarayını da öyle parlak ve görkemli bir siyaset ve kültür merkezi haline getirmiştir ki, hükümet mevkileri, emperyal soylulara çeki- ci gelmeye başlamıştır, böyle makamlar her zaman maaşlı olmasa ve sürdürölmeleri çok masraflı olsa bile, Leopold aynı zamanda ordusunda emperyal soylular için birçok yer açmış, onların sadece şan-şöhrete değil, kendi (maddi) ma- likânelerine de sahip olmalarını sağlamıştır. En önemlisi, Leopold, imparatorun Kutsal Roma İmparatorluğundaki üzerinde artan nüfuzunu, emperyal kiliseyi akrabaları ve diğer sadık adamlarıyla –özellikle kendisinin başlıca des- tekçiler tabanını oluşturan kontlar ve şövalyeler gibi küçük Katolik soylularıyla– doldurmak için kullanmıştır. İmpara- tor emperyal işlerdeki etkisini farklı yollarla kullanmıştır. Piskopos seçimlerine özel görevliler göndermiştir; bütün önemli Alman saraylarında ve emperyal şehirlerin çoğunda sürekli ve bazen son derece etkili temsilciler bulundurmuş- tur. Emperyal diette de kişisel temsilcisi, *Prinzipalkommissar* aracılığıyla ve prensler kamerasında kendi hanesinin oyla- rıyla mutlak bir güç kullanmıştır. Hatta 1708'de de, ona Bo- hemya kralı sıfatıyla bütün elektör meclislerde koltuk ve oy hakkı veren bir kararı kabul ettirmiştir. Yukarıda belirtildiği üzere, eskiden Bohemya kralı sadece yeni imparatorun seçi- mine katılıyordu.

Leopold'un yüksek otoritesini kullanmakta yararlan- dığı en önemli araç, emperyal *saray* kuruluydu. Bu kurul ona sadece feodal bir saray ve yürütme organı olarak hizmet

etmekle kalmıyor, yüksek bir emperyal yargı organı görevini de görüyordu. 1654'te III. Ferdinand bu kurul için emperyal zümrelerin onayı olmadan uygulanacak yeni bir düzenlemeler dizisi çıkardı. Bu belgede, imparator *votum ad Imperatorem*ini, yani imparatorun en yüksek emperyal hâkim olarak her türlü yasal konuda son sözü söyleme hakkı olduğu vurgulanmaktaydı. Bu *votum ad Imperatorem*, imparatoru iki ya da daha çok emperyal zümre, emperyal zümrelerle topraklı zümreler, lordlarla genel tebaa arasındaki hukuki anlaşmazlıklarda bir aracı ve hakem haline getiriyordu. Birçok örnekte, emperyal saray kurulu, ülkelerini kötü yönetimleri yüzünden iflas ettirmekle tehdit eden prenslerin topraklarında geçici idareler oluşturmuştur. Her şeyin üstünde, imparator yerel zümreleri lordlarının mutlakiyetçi ihlallerine karşı korumaya çalışmıştır: Bu, en çarpıcı olarak Mecklenburg-Württemberg'de gözlenmiştir. Giderek, uzun ve uzatılmış bir mücadeleden sonra iki dükalığıtaki yerel zümreler (sırasıyla 1755'te ve 1770'te) hükümdarlarıyla özel bir anlaşma imzalayarak ayrıcalıklarını güvence altına almıştır. Yine de emperyal saray kurulunun önemi abartılmamalıdır, bu kurul yargı kararlarını ancak zayıf emperyal üyelere uygulayabiliyordu. Ne de olsa, hiç kimse Braunschweig-Lüneburg dükası ya da Brandenburg-Prusya elektörü gibi güçlü yöneticilere kurul kararlarını uygulatamazdı.

Emperyal dietin kendisi bile yavaş yavaş imparatorun gücünün kullanılmasının bir aracı haline gelmiştir. 1663'te Osmanlı tehdidi yeniden baş gösterince, Leopold, Regensburg şehrindeki dieti toplamıştır. Vestfalya Barışının hâlâ

çözülmemiş sorunlarından (*negotia remissas*) başka, dietin hâlâ daha geniş emperyal anayasa reformuyla, özellikle de daimi elektörlük koşullarının formülleştirilmesiyle uğraşması gerekmektedir. Görüşmeler uzayıp giderken ve tarafların uzlaşması her zamanki gibi uzak görünüyordu. Bu başarısızlığa karşın, Regensburg'da süregiden görüşmeler dietin başlangıçta üstlenmesi düşünülenlerden başka işlevlere de yarayabileceğini göstermiştir. Diet bütün İmparatorluk için bir bilgi merkezi, dışışleri konularında anlaşmaya varmak için bir forum, özellikle de imparatorun daha küçük emperyal üyelerin üstünde etkisini göstereceği bir araç olmuştur. Bu sebeple, dietin temsilcileri hiçbir zaman resmen dağılmamıştır; tekrar tekrar dieti uzatmış ve onu adeta bilmeden sürekli bir kuruma ya da “sonu-gelmeyen diet”e (*Immerwährender Reichstag*) çevirmiştir. Bu gelişme dietin niteliğini temelinden değiştirmiş ve bundan böyle imparatorla prensler toplantılara şahsen katılmak yerine temsilcilerini göndermiştir. Başlıca emperyal hanedanlar izleyen onyıllarda gittikçe daha çok ülkeyi sahiplendiği ve daha zayıf emperyal üyeler diette sürekli bir temsili karşılamadığı için Regensburg'daki birçok temsilci herhangi bir anda birden çok oyu denetlemekteydi. Emperyal diet kendine özgü, törensel ve sarayla ilişkili bir meclisken emperyal diet, daimi bir bürokratik organa dönüşmüştür; son derece karmaşık usûlleri de sadece bir avuç hukuk uzmanıyla temsilcilerin kendilerinin ne olduğunu bildiği “gizli bir bilgi haznesi”ne (Karl Otmar von Aretin) dönüşmüştür. Dietin bir yasama organı olarak işlevi sadece yalıtılmış örneklerde

devam etmiştir; tıpkı ekonomik sorunların bütün emperyal zümreleri ilgilendirdiği gibi. Dietin son önemli yasama eylemleri 1731 ve 1772'deki zanaatkâr düzenlemeleriydi (*Reichshandwerkordnung*). Dietin varlığından en çok yararlanan imparatordu, ama Regensburg onun politikaları için ne yegâne ne de en önemli forumdu. Öte yandan elektörler yeni durumdan en zararlı çıkacak olanlardı. Emperyal dietlerin geçmiş toplantıları arasında, İmparatorluk çapındaki acil siyasal sorunlarla uğraşmak için sadece elektörler meclisinin dieti toplama hakkı vardı. Şimdi Regensburg'daki dietin sürekli açık oturum halinde olmasıyla, elektörler meclisi bu ayrıcalığı yitirmiş oluyordu.

On yedinci yüzyılda daimi dietin giriştiği en önemli reform girişimi, İmparatorluğun kendisini askeri olarak savunmasıyla, *materia securitatis publica* ile ilgiliydi. Bu girişimlerin gerisindeki hareket ettirici ruh yine, filozof Gottfried Wilhelm Leibniz'in öğütleriyle hareket eden Elektör J. Philip von Schönborn idi. Leibniz'in emperyal anayasanın zaafı hakkındaki eleştirel değerlendirmelerine dayanan radikal reform planları uygulanabilecek gibi değildi. Schönborn daha önce komşu emperyal çevrelerin birliğine dayanan etkin bir emperyal savunma düzeni kurmayı denemişti. Ancak daha sonra, on yedinci yüzyılda İmparatorluğun batısındaki ve kuzeybatısındaki üyelerine yönelik Fransız saldırılarının ardından İmparatorluğun askeri işlerinde gerçek bir reform yapıldı. Bu konu her zaman siyaset açısından hassas olmuştu: Başında imparator olan bir emperyal ordunun kurulması, onun her zaman yetkilerini

aşmasına yol açabilirdi; on altı ve on yedinci yüzyılda V. Karl ve III. Ferdinand'la öyle olmuştu. Bununla birlikte, Fransa'nın batıdaki eylemleri karşısında emperyal diet – daha sonra imparatorluğun temel yasaları statüsüne yükselen– bir dizi karar almıştı; bunlar hep birlikte emperyal bir askeri anayasa oluşturuyordu. Bu kararlar, emperyal ordular toplamanın mutlak gerekli olduğu olağanüstü durumlar için kurallar getirmekteydi. Böyle askeri oluşumlar, daimi ve düzenli ordularla aynı olmayacaktı; belirli bir anlaşmaya göre on çevreden askeri birlikler toplayacaklardı, bunlar altmış bin kişiden oluşacak ve emperyal bir alan/*feld* mareşalinin emrinde bulunacaktı. Diet, tekil çevrelerden her birinin nasıl asker toplayacağı ve çevre zümrelerinden her birinin askerlerin bakımı için ne kadar katkıda bulunacağı kararını konuyla ilgili muhattaplarına bırakmıştı. Bütün reform programının finanse edilmesi için diet genel bir savaş komiserinin (*Generalkriegskommissar*) yönetimi altında bir askeri hazine (*General-Reichs-Kriegs-Cassa*) kurdu. Her bir çevre de çoğu zaman benzer (yerel) kurumlar oluşturuyordu. Yeni ordunun beşte birinin Avusturya çevresinden, yani imparatorun kendisinden geleceği varsayılmıştı. Ne var ki, imparator birliklerine doğrudan doğruya kendisi komuta etmekteydi; dolayısıyla onlar ancak teoride emperyal ordunun bir bölümüydü; uygulamada imparatorun kişisel ordusunun üyesi olmaya devam ediyorlardı. Diğer “silahlı zümreler” de kısa sürede imparatorun yolundan gitti ve birliklerinin başında kendi generallerinin bulunmasını sağlama almak istedi. Örneğin Kutsal Roma İmparatorluğundaki toprakla-

rı birçok çevreyi kapsayan Brandenburg-Prusya, bütün birliklerini ortak bir komuta altında tutuyordu. Sonuç olarak, askeri reformlar emperyal ordunun ve hazinenin genel, birleşik bir komuta altında bulunması gibi önemli bir sorunu geniş ölçüde çözülmeden bıraktı. İmparator, İmparatorluk-taki en yüksek savaş lordu olmayı sürdürdü, fakat eylemleri savaş ilan etmek ya da general atamak gibi en önemli konularda sınırlandırılmıştı. Dolayısıyla izleyen sistem hantal ve pratiklikten yoksundu. Emperyal bir ordunun oluşturulması şöyle dursun, bir emperyal savaş ilanı bile, belirli bir anlaşmazlığın fiili olaylarının çok gerisinde kalmıştı; bu işler İmparatorluk ve doğrudan ona bağlı birlikler tarafından biçimlendirilmek yerine, tek tek prenslerin eylemleri ve onların kişisel ordularının eylemleriyle oluşturuluyordu.

İmparatorluğun askeri savunmasında yapılan reform, imparatorla emperyal zümreler arasında bir uzlaşmayı temsil etmekteydi. Bunun yarattığı emperyal ordu, modern askeri güçleri modern-öncesi askeri güçlerden ayıran iki önemli özellikten yoksundu: Emperyal ordu, birleşik bir üst komuta tarafından yönetilmiyordu ve kalıcı bir ordu (*standing army*) değildi. Tarihinin geri kalanı boyunca, İmparatorluğun askeri gücü son derece sınırlı kaldı. İmparatorluğun güç kullanma konusunda hiçbir zaman tekeli olmadı; oysa bu modern egemen devletlerin temel niteliğidir.

Vestfalya Barışından sonra, İmparatorluğun kurumları içerideki dinsel bölünmelerin yarattığı zorlukları yaşamayı sürdürdü. Her ne kadar eşitlik kuralı ve 1 Ocak 1624'teki *Normaltag* İmparatorluğun inanç haritasını en

ufak ayrıntısına kadar belirliorsa da, bunlar alandaki sürekli değişen durumu her zaman karşılayamazdı. Bazı prensler dinsel bakımdan türdeş nüfuslara hükmediyordu, ama başka örneklerde bir prensliğin karışık –bazen düpedüz usandırıcı– dinsel gruplaşmaları oluyordu. Örneğin Minden ve Halberstadt piskoposluklarının kısmen Katolik katedral bölümleri vardı, ama Katolik piskoposları yoktu; Osnabrück’ün denetimi de Katolik bir piskoposla Hannover hanedanından bir Protestan prens arasında gidip geliyordu. Ortak egemenliklerde (*Kondominaten*–kondominiyumlarda) farklı inançları olan iki ya da daha çok prens siyasal otoriteyi birbiriyle paylaşıyor, “eşzamanlı” bölgeler ve şehirler (*Simultaneen; simulaneum religionis exercitium*), farklı mezheplerden gruplar sıralanarak aynı ibadethaneleri kullanılıyordu. İnanç ilişkileri sadece geçmişte oldukları yerlerde değil, ülke lordlarının sık sık yaptıkları gibi bir inançtan ötekine geçtikleri yerlerde de karmaşık olmayı sürdürdü. Din (mezhep) değiştiren prensler halkın geri kalanını artık kendilerini izlemeye zorlayamazdı, ama din kardeşlerinin –örneğin yabancı olanların da– gelip ülkelerine yerleşmesine yardım edebilirlerdi. Birçok emperyal zümre on yedi ve on sekizinci yüzyılda Katolikliğe döndü, özellikle de emperyal kilisenin yahut imparatorun sarayının kaynaklarına dayanmak zorunda kalan büyük Protestan hanedanların yan dallarında bulunanlar... Fakat mezhep değiştirme hiç de aşağı ya da marjinalleşmiş soylulukla sınırlı değildi. Saksonya elektörü Polonya kralı olmak için Katolikliğe döndü; sonra hem Württemberg dükası hem de Hesse-Kassel kontu (*Lan-*

dgraf) Katolik oldu. En çatışmalı durum Palatinate'deydi, orada Pfalz-Neuburg'un hanedan kolu 1685'te tahta çıkarak çoğunluğu Protestan olan yerel halkı yeniden Katolikleştirmek için bir kampanya başlatmıştı. Bu, Vestfalya Barışının apaçık bir ihlaliydi. Aynı şey tersinden Brandenburg ve Braunschweig'ta oldu, orada işbaşındaki Protestan hanedanın Katolik uyruklarına karşı uyguladığı misillemeler neredeyse İmparatorlukta yeni bir büyük ve genel din savaşına yol açacaktı.

1697'de Augsburg Birliği Savaşını sona erdiren Ryswick Barışı, Vestfalya Barışının bir başka ihlaliydi. Barış antlaşması Fransa'nın Ren'in sağ kanadında işgal ettiği bazı bölgelerden çekilmesini gerektirmekteydi, fakat antlaşmanın önemli bir maddesi de önceki yıllarda uygulanan yeniden Katolikleştirme politikalarının geri çevrilemeyeceğini güvence altına almaktaydı. Bu madde izleyen yıllarda birçok hararetli tartışmaya yol açtı; Protestanlar açısından bu sürekli bir kışkırtma niteliğindeydi.

1720'lerden itibaren, Kutsal Roma İmparatorluğundaki din sorunları konusunda kimin üst derece muhake-mede bulunma hakkı olduğu son derece ateşli bir tartışma konusudur. Vestfalya Barışını izleyen on yıllarda emperyal zümreler arasındaki dinsel çatışmalara imparator tarafından atanmış bir temsilciler heyeti bakmaktaydı. Fakat 1720'lerde Protestan zümreler imparatorun bu gibi konularda üst derece hâkimlik rolünü oynamasına karşı çıkmaya başladı ve genellikle bu gibi konularda temsilcilerle emperyal mahkemelerin hâkimlik yapmasına itiraz etti. Onlar sa-

dece emperyal dietin dinsel sorunlara bakabileceğini iddia ediyordu. Fakat Vestfalya Barışına göre, diet, din sorunlarında farklı mezhepler arasında dostça bir anlaşma kararı verebiliyordu. Sonuç sıklıkla bir çıkmaz oluyordu. Protestan zümrelerin dietin dinle ilgili bütün sorunlara (*recursus ad comitia*) bakması hakkındaki ısrarı –zaten hangi sorun dinle ilgili *değildi ki?*– emperyal anayasanın düzgün işlemini engellemekteydi. Sorunları daha da derinleştiren, Protestan zümrelerin siyasal konuları genellikle kapalı bir *corpus evangelicorum* (emperyal dietin Protestan üyeleri) olarak ele almasıydı. Bu yolla İmparatorluktaki dinsel ayrışma, siyasal tartışmaların biçimini belirledi. Protestan zümrelerin bazıları, İngiltere-Hannover ve Brandenburg-Prusya gibi, emperyal, özellikle de uluslararası düzeyde bağımsız siyasal amaçlar izlemek için ayrılığı kullandığında uzlaşmacı çözümleri engelledi.

SİYASAL KUTUPLAŞMA 1740-1790

İmparatorluk on sekizinci yüzyılda, çöküşüne yol açan iç gerilimlerin artmasından azap çekmeye başladı. İmparatorluğun içinde esaslı bir siyasal dengesizlik büyüdükçe büyüyordu. Güçlü emperyal üyeler İmparatorluğu kendi amaçlarına erişmelerini engelleyen bir varlıktan başka bir şey diye görmüyordu, daha zayıf üyelerse –şimdi her zamankinden daha fazla– kendi varlıklarını sürdürmek için onu son derece önemli saymaktaydı. İmparatorluğun temel yasaları ve kurumları zayıf üyelerin geleneksel haklarının yegâne koruyucusuydu, fakat güçlü emperyal üyeler –şimdi imparatorun kendisinin de katılmasıyla– zayıf üyelerin özgürlüklerini kendi çıkarlarıyla uyuşturduğu ölçüde desteklemekteydi. Böyle üyelerin emperyal kurumları sadece kendi amaçları için kullanmak istedikleri ya da onları tümüyle görmezden geldikleri ölçüde, emperyal anayasa da etkisiz kalıyordu. On sekizinci yüzyılda bu sadece Brandenburg-Prusya ile İngiltere-Hannover arasında değil, Habsburgların kendi aralarında da böyleydi, çünkü her üç hanedanın siyasal çekim merkezi de şimdi İmparatorluğun dışında kalmıştı. İmparatorluğun Avrupa devlet sistemi içinde önem kaybettiğinin en önemli kanıtı, bir noktada İmparator I. Franz'ın

(1745-1765) bir grup uzmana, imparatorluk tacına sahip olmanın hâlâ Habsburg ailesinin üyelerine herhangi bir yarar getirip getirmediğini sormasıydı.

On sekizinci yüzyılın yükselen bir başka gerilimi, İmparatorluğun bütün üyelerine barış ve adalet vaat etme rolüyle geniş topraklarındaki devlet kurma süreçlerinin hızlı dinamiği arasındaydı. İmparatorluğun “değişim ihtiyacı ile yeteneği” arasındaki uyumsuzluk (Gabriele Haug-Moritz) gittikçe şiddetlendi. Vestfalya Barışı emperyal ve topraklı (*territorial*) zümrelerin haklarını, özgürlüklerini ve ayrıcalıklarını ortaçağa özgü karmaşıklıklarıyla beraber onaylamıştı. Aynı zamanda, İmparatorluğa bağlı ülkelerin daha geniş olanlarından bazıları hızla bir çağdaş devlet yapılanmasına girişti ve devletin yargı hakkını başka alanlara da taşıdı. Devletçiklerin prensleri eylemlerini sıklıkla, on yedinci ve on sekizinci yüzyılın niteliği olan yeni rasyonalist felsefenin ilkelerine gönderme yaparak meşrulaştırıyordu; onlar devleti temelinden itibaren kesinlikle akılcı ve faydacı ilkelere göre kurma çabasındaydı. Çağdaş doğal hukuk kuramı, bütün siyasal birleşmelerin sözleşmeye dayanma niteliğine değinerek, devletin meşruluğunun uyrukların kendilerini genel iyiliğe daha iyi hizmet edebilmek için daha yüksek bir otoritenin buyruğuna girmeye razı olmasına bağlı bulunduğunu öğretmekteydi. Aydınlanma filozofları devletin görevlerinin barış ve hukuku sağlamakla bitmediğini, uyrukların “mutluluğa erişimi”ni de kapsadığında ısrar etmekteydi. Böyle bir anlayış bireysel prenslerin işine geliyordu; çünkü devletin rasyonellikle onarılmasının engelleri

diye gördükleri eski gelenek ve ayrıcalıkların kaldırılmasına yardım etmekteydi. Birçok Aydınlanma filozofu için Kutsal Roma İmparatorluğu ve onun koruduğu her şey “Akıl Çağ-ğı”nda meşruluğu kuşkulu, ortaçağdan kalma ya da “Gotik” yapılar niteliğindeydi.

On sekizinci yüzyıl eleştirmenleri öfkelerinin çoğunu imparatorluğun kilise-seçimli prensliklerine –emperyal piskoposluklara ve manastırlara– yöneltmişti. Onlar bu prensliklerde hükümet sürekliliği bulunmadığını, elektör niteliğinin de güçlü komşuların, hatta Papalık görevlilerinin işlerine karışmalarını kolaylaştırdığını iddia etmiştir. Aydınlanmadan esinlenen bilginlerin gözünde özellikle sorsal olan konu, Kilise prensliklerindeki ayrıcalıklı soylu rahiplerin bazen mevkilerini kendi hodbin çıkarlarını elde etmek için kullanarak oyları karşılığında çeşitli “yararlar” sağladığı ve yüksek bir kilise makamı ne zaman boşalsa zengin olduğuydu. Daha temel olarak, halk yayınları kilise makamlarıyla dünyevi mal-mülk, ayrıcalıklar, saraylı yaşam biçimi, hatta genel olarak siyasal otorite arasındaki ilişkiyi tartışmıştır. Katolik eleştirmenler bile şimdi Kiliseden sağlanan yararlarla ruhların kurtuluşunun bağdaşır olup olmadığından kuşkulanmaktaydı. Aydınlanma eleştirisi Kilise prensliklerinde durmamış, İmparatorluğun bütün anayasal yapısını kapsamıştır ki, bu da gördüğümüz üzere, yine Kiliseyle ilişkiliydi. Katolik prensler bile böyle bir eleştiriyi taktirle karşılamıştır. Prensler, topraklarındaki kilise mülklerini devralmakla kasalarını doldurabilir ve ülkelere nin siyasal birliğini ilerletebilirdi. Katolik prenslerin bile

sık sık komşu kilise bölgelerini, manastırları ve kiliseleri ele geçirip onları dünyevileştirmekle tehdit etmelerinin sebebi buydu.

On sekizinci yüzyılda gittikçe daha çok prens ve bürokrat devlet konusunda yeni rasyonalist anlayışları benimsedi. Birçok çağdaşı için “aydınlanmış hükmetme”nin en iyi simgesi Avusturyalı akranı, müstakbel imparator II. Joseph’le birlikte Prusya Kralı II. (Büyük) Friedrich’ti. İki adamın da kendi yurdunda benzer bir siyaset gütmesine karşın uzun saltanatı boyunca Friedrich, Prusya’yı Avusturya’nın aleyhine genişleterek onu büyük bir güç haline getirmiş ve sonunda dağılmasına sebep olacağı İmparatorlukta iktidarın kutuplaşmasına yol açmıştır.

1740’ta İmparator VI. Karl ardında erkek vâris bırakmadan öldü. Daha 1713’te Pragmatik Yaptırım diye bilinen bir yasayla Habsburgların ekberiyete (yaşça büyüklüğe) göre başa geçme kuralını değiştirerek, geniş ülkelerinin, kızı Maria Theresa’ya miras kalmasını sağlamıştı. Avrupa devletleri, hatta emperyal diet de bir dizi Habsburg ödününe karşılık Pragmatik Yaptırımı kabul etmiştir. Yine de 1736’da Lorraine’den Franz Stephan’la evlenen Maria Theresa’nın, Avusturya baş-düşesi ve Macaristan’la Bohemya kraliçesi olarak babasının tahtına geçtiğinde konumu hemen değişti. Erken yeniçağda bir kadının naibe olması her zaman tartışmalıydı ve hükümdar ailesinin yan dalları, yerel zümreler ve komşu güçler tarafından gelen siyasal iddiaların ortak nedeniydi. Bu durumda, II. Friedrich fırsatı kaçırmadı ve kendisinin 1740’taki tahta çıkışından hemen sonra emper-

yal yasanın açık bir ihlaliyle (Bohemya'nın kuzeybatısında-ki) Silezya'yı işgal etti. Bununla eşzamanlı olarak, Elektoral Saksonya ile Bavyera, Habsburg topraklarının bazı bölümlerini istedi ve çok geçmeden Fransız desteğiyle buraları işgal etti (Avusturya Veraset Savaşı, 1740-1748). Böylece çeşitli emperyal üyeler birbiriyle savaşıırken bütün olarak İmparatorluk kenarda duruyordu.

1742'de, elektörler neredeyse üç yüzyıl sonra ilk kez Habsburg olmayan bir imparator seçti –Bavyera elektörü Wittelsbach Karl Albert, İmparator VII. Karl olarak hüküm sürecekti. 1724'e gelindiğinde, Bavyera, Köln, Trier ve Palatinate'nin dört Wittelsbach elektörü Hanedan Birliğini (*Hausunion*) kurdu; bu hem onların aralarındaki ilişkileri düzenledi hem de daha genel olarak Kutsal Roma İmparatorluğu karşısındaki konumlarını. Elektörler kurulundaki dört Wittelsbach'ın oyundan başka, Karl Albert'in seçilmesini Brandenburg-Prusya ve Fransa da destekledi –bu iki ülke Habsburg nüfuzunu sınırlama konusunda stratejik bir yararı paylaşıyordu. Kendisinin sağlam bir güç temeli olmayan yeni imparator neredeyse bütünüyle kendisinden çok daha güçlü olan patronlarının siyasal ve parasal desteğine bağımlıydı. 1742'de Frankfurt am Main'daki (eski tören protokolü kurallarına göre yapılan) görkemli taç giyme törenine karşın, VII. Karl üstlendiği işleri başarıyla yerine getirecek durumda değildi. Avusturya askerleri onun başkenti Münih'i işgal ettiği için, Karl'ın şimdi hükümdarlığını emperyal dieti de barındıran Frankfurt am Main'dan sürdürmekten başka çaresi yoktu. Ancak II. Friedrich 1744'te

Maria Theresa'ya karşı yeniden savaşa girince Karl, Münih'e dönebildi. İmparatorun yeterince kuvvetli bir güç tabanı olmamasının İmparatorluk için ne denli yıkıcı olduğu VII. Karl'ın bazı hareketlerinden anlaşılmıştı. II. Friedrich'in desteğiyle, Karl, kendi ülkesinde ve çevresinde bulunan bağımsız Kilise prensliklerini dünyevileştirip onları Regensburg, Augsburg ve Ulm emperyal şehirleriyle birlikte kendi topraklarına katmak istiyordu. Bir başka deyişle, Roma-Germen imparatoru onun tam da tâbiyet tabanını oluşturan İmparatorluğun bazı parlak üyelerini dağıtmak niyetindeydi. Böyle bir plan, meşruluğu ne de olsa imparatorun barış, hukuk ve emperyal üyelerden daha çok zayıfların miras haklarını ve özgürlüklerini koruma garantörü olmasına dayanan görevine ihanet etmeye eşdeğerdi. Bütün bunlar, Karl için özel olarak, ama genelde de İmparatorluk görevi için kitlesel bir inandırıcılık kaybına yol açmıştır.

VII. Karl'ın 1745'in Ocak ayında ölmesinden sonra, Lorraineli Franz Stephan'ın (Maria Theresa'nın kocası) Roma-Germen imparatoru seçilmesinin alternatifi yoktu. Fransa gibi güçlü komşu ülkelere karşı imparatorluğun çıkarlarını korumaya yetecek hanedan kaynaklarına sadece onun hâkim olduğuna inanılmaktaydı. Yalnızca Brandenburg temsilcisi ile Palatine Kontunun muhalefetine karşı, elektörler Franz Stephan'ı 1745 Eylülünde yeni Kutsal Roma imparatoru seçti, o da I. Franz oldu. Ne var ki, izleyen emperyal tımar dağıtma bunalımı, çok geçmeden imparatorun önceki yıllarda ortaya çıkan otorite kaybının telafi edilemeyeceğini gösterdi. Prenslerin imparatora karşı feodal yü-

kümlülüklerinin yenilenmesi eski bir ortaçağ töreniydi. Bu törende prensler (ya da elçileri) otoritelerinin kaynağının imparatorluk olduğunu vurgulamak için imparatora kişisel sadakatlerinin simgesi olarak imparatorluk tahtı önünde diz çöküyor ve ant içiyordu. Ama böyle ortaçağ ilişkileri artık bazı toprak sahibi prenslerin kendilerini Avrupa sahnesinde bağımsız aktörler olarak düşünmeleriyle bağdaşmıyordu. VII. Karl, II. Friedrich'le gizli bir pakt yapmıştı; buna göre, Friedrich'in artık imparatorlardan bir tımar olarak Brandenburg'u alması gerekmiyordu. Pakt açıklanınca başka elektörler ve prensler de aynısını istedi. Bu, İmparatorluğun çöküşünün bir semptomu olmaktan fazlasıydı; zira bu noktadan itibaren İmparatorluktaki belli başlı toprak sahibi prenslerden hiçbiri –karşılığında başka birtakım törensel uygulamalardan bir dizi muafiyet vaat edildiğinde bile– Viyana'daki tımar tahsisi işlemlerini yenilemedi. Hatta imparatorun tımar bağışlama törenini elektörlere ve emperyal prenslere dayatmadığı süre uzadıkça siyasal iktidarsızlığı daha da belirginleşti.

Prusya ile Avusturya arasındaki siyasal karşıtlık, İmparatorluğun mezheplere bölünüşüyle gittikçe daha çok iç içe geçiyordu. Kuzey Almanya'daki emperyal zümreler ağırlıklı olarak Protestandı, ama güneydekilerin çoğunluğu –özellikle de küçük prenslikler– Katolikti. Prusya, sayıları giderek artan bir sürü küçük Protestan zümreyi (bunların daha önce farklı siyasal hedefleri olmuşsa da) etki alanına çekerek bu durumu kendi yararına kullandı. Protestan Kuzeyde Prusya daha o zamandan emperyal diete ve yerel

meclislere gidecek birçok delegayı denetliyor ve geri kalan küçük prensliklerin üstünde belirleyici bir siyasal etki kullanıyordu. *Corpus evangelicorum*daki kararlar çoğunluk ilkesine göre alındığı, Prusya da *corpus* temsilcilerinin çoğunluğunu denetlediği için, uygulamada bütün kurulu o denetliyordu. Dolayısıyla imparatorluktaki herhangi bir siyasal sorunu dinsel soruna çevirmek ve onunla emperyal diette uğraşmak Prusya'nın yararınaydı. *Itio in partesin* böyle araçsallaşması, dietin görüşmelerini çabucak felce uğrattı ve hızla onu, siyasal anlaşmazlıkları çözüme bağlayan bir forum olmaktan çıkardı.

II. Friederich, Avrupa'da 1756 ile 1763 arasındaki Yedi Yıl Savaşı diye bilinen küresel çatışma sırasında imparatorluğun mezhepsel bölünüşünü kendi yararına kullanmıştır. (Kuzey Amerika'da bu çatışma Fransız ve "Kızılderili" Savaşı diye bilinir.) Çatışma Avrupa'daki eski ittifak sisteminin dramatik çöküşüyle sonuçlanmıştır. Avusturya Silezya'yı yeniden kazanmak için eski rakibi Fransa ve güçlenen Rus İmparatorluğuyla üçlü bir antlaşma imzalamış, Prusya ise İngiltere-Hannover'le ittifaka girmişti. Böylelikle Avusturya ile Prusya arasındaki rekabet Fransa ile İngiltere'nin karşılıklı Atlantik imparatorlukları arasında daha geniş bir çatışmaya dönüşmüştür. II. Friedrich Elektoral Saksonya'yı işgal ederek savaşı başlatmıştır, bunu yaparken Avusturya ile çatışmasında onun askeri ve ekonomik kaynaklarını kullanmayı umuyordu. Prusyalılar ise savaşı iki bağımsız egemenin –Prusya kralı ile Macaristan ve Bohemya kraliçesinin– arasında, İmparatorluğun kendisiyle ilgisiz bir

çatışma diye görüyordu. İlk savaş eyleminin bir Protestan eyalete (Elektoral Saksonya'ya) karşı yapılmasına rağmen, Friedrich kamuoyunu kendisinin Protestanlık adına Avusturya, Fransa ve Rusya'ya karşı savaştığına inandırmayı başarmıştı. İnanç, İmparatorluktaki diğer Protestan zümrelere de "seferberlik ve koşulsuz dayanışma yapılacağını vaat eden bir araç"tı (Georg Schmidt). Bu ve Maria Theresa'nın (İmparatorluğun geleneksel düşmanı olarak algılanan) Fransa ile ittifaka giren diplomatik darbesi, İmparatoriçe için Friedrich'in saldırılarına karşı bir bütün olarak İmparatorluğu örgütlemenin neden o kadar güç olduğunu açıklamaktadır. Maria Theresa'nın Friedrich'i emperyal bayrağın altına koymak için yaptığı ilk girişim Protestan zümrelerin muhalefeti nedeniyle başarısız oldu. Ancak pek çok çaba harcadıktan sonra, Kraliçe, emperyal diette bir emperyal ordu toplamayı ve Prusya'nın Saksonya'yı istilasına karşı askeri bir sefer başlatmayı başardı. Genel olarak Yedi Yıl Savaşı, İmparatorluğun etkin siyasal ve askeri harekât düzenleyebilecek bir örgüt olarak ne denli zayıf düştüğünü ortaya koymuştu. Önceleri, İmparatorluk zümrelerinin çatışmadaki çıkarları birbiriyle örtüşmüyordu, hatta daha sonra çatışmaya katılma kararını verdikten sonra bile, aralarındaki anlaşmazlıklar İmparatorluğun genel ve etkili bir askeri yanıt vermesini engellemiştir. Zümreler Prusya'yla ayrı ayrı barış antlaşması yapıp çatışmadan çekilmiştir. Nihayet, savaşın sonundan hemen önce emperyal dietteki Protestan çoğunluk, İmparatorluğun çatışmada yine tarafsız olduğunu ilan etmeyi başarmıştır. Nihayet, İmparatorluğun dinsel

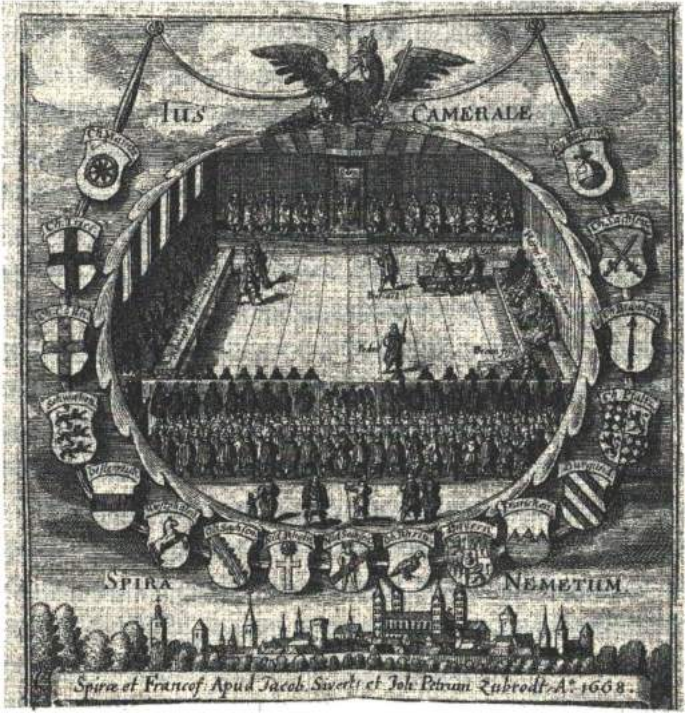
olarak bölünüşü, onun barış-bozan Prusya'ya karşı genel bir siyaset oluşturmamasını engellemiştir; Prusya'nın Silezya'yı denetimi altına alması 1763 Şubatında Hubertusburg Barışıyla yeniden onaylanmıştı.

I. Franz ile Maria Theresa'nın oğlu olan Joseph, 1765'ten annesinin 1780'deki ölümüne değin onunla birlikte Habsburgların veraset topraklarını yönetmişti. İmparatorluktaysa durum farklıydı. Hubertusburg Barışından bir yıl sonra, İmparator I. Franz, Frankfurt am Main'da oğluna Roma kralı olarak taç giydirmişti. Bir yıl sonra (1765'te) Franz ölünce Joseph imparatorluk tahtında onu izledi, Habsburg topraklarındaysa sert huylu annesinin ortak naibi olarak kaldı. II. Joseph'in kral olarak taç giymesi ünlüdür; çünkü büyük ozan Johann Wolfgang von Goethe bir çocuk olarak bu törenin ayrıntılarını izlemiş, daha sonra da bunları otobiyografisinde aktarmıştır. Goethe'nin yaptığı tasvir, çöken İmparatorluğun bir simgesi olarak taç giyme töreninin çok çarpıcı bir anlatımıdır. Goethe otobiyografisinde kısa bir an için ortaçağ taç giydirme töreninin "öylesine çok parşömen, kâğıt ve kitapla adeta boğulmuş bulunan Alman İmparatorluğunu dirilttiği"ni söylemektedir. Goethe'nin taç giyme törenini anakronistik diye hatırlaması, ozanın yaşamının sonraki yıllarından geriye bakışıyla da ilgiliydi. Joseph eylemlerini, Kutsal Roma İmparatorluğunun eskiçağ gelenekleri yerine, soğuk, faydacı hesaplara dayandırıyor. Ona miras kalan Habsburg topraklarında radikal bir reform programı izlemiş, eskiçağ hak ve ayrıcalıklarını çözerek emperyal kiliseye de üstün-

lüğünü vurgulamıştı. Palatine ve Bavyera elektörü (bu iki elektörlük, 1777 ile 1799 arasında Karl Theodor'un kişiliğinde birleşmişti) 1784'te Münih'te bağımsız bir apostolik Papa-elçiliği oluşturarak (özdeş değilse de) benzer bir siyaset izlemişti. Böyle bir kalıcı Papalık temsilciliği fiilen Bavyera'yı emperyal kiliseden ayırmıştır. Bunlar ve II. Joseph ile Karl Theodor'un bunlara benzeyen eylemleri, Trier'in piskopos yardımcısı (Febronius takma adıyla yazan) Johann Nikolaus von Hontheim'in formülleştirdiği programla taban tabana zıttı. 1763'te yayınlandığı zaman büyük bir heyecan yaratan Febronius'un programı emperyal kilisenin Papalığın ruhbanından bağımsız olması gerektiğini savunuyor ve uygun koşullar ortaya çıkarsa İmparatorluktaki mezhep ayırımına nihai bir çözüm getirilmesini istiyordu. Bu dramdaki çeşitli aktörlerin çatışan çıkarları, arşevükler, piskoposlar ve prensler arasında emperyal kilisenin yapısı ve Papayla ilişkisi konusunda bitmek tükenmek bilmeyen anlaşmazlıklara yol açmıştır. Sonunda, emperyal kilisede reform yapma girişimlerinin hepsi toprak sahibi prenslerin ona karşı kendi prensliklerinin bağımsız devlet kiliselerini kurma eğilimleri nedeniyle boşa çıkmıştır.

II. Joseph imparator olarak yönetimine, daha sonra kalıtsal topraklarında gerçekleştirmeye çalışacağı aynı Aydınlanmacı politikalarını izleyerek başlamıştı. Ne var ki, Kutsal Roma İmparatorluğu onun rasyonalist reformlarına düpedüz teslim olmayacaktı. Bu, örneğin Joseph'in 1767 ile 1776 arasında emperyal oda mahkemesine yapmak istediği kapsamlı bir ziyaret girişiminin gerçekleşmemesiyle belir-

gin hale gelmişti. Mahkemenin birçok sorunu vardı. Kronik olarak mâli sıkıntı çekiyordu; değerlendircilerine (savcılarına) öyle çok iş yüklenmişti ki, söylentilere göre ancak rüşvet karşılığı bir davaya bakıyorlardı; yargılama süreçleri son derece karmaşık ve zaman alıcıydı; mahkemenin kararlarının uygulanması hemen hemen olanaksızdı; özellikle de mahkeme kararlarına karşı emperyal diete başvurulması yerleşik bir âdet olmuştu. Mahkemenin 150 yıldan fazladır ilk kez gördüğü düzenli teftiş komitesinin amacı, emperyal oda mahkemesinin maliyesini denetlemek, önemli alacakları toplamak, mahkemenin karmaşık süreçlerine bir düzen getirmek ve onu değerlendircilerin kötüye kullanımlarından ve yanlış tutumlarından arındırmaktı. Komitenin kendisini iki dinli olmasına karşın, işleyişi her dönemde dinsel ayrılıklar ve farklı emperyal zümrelerin ayrı çıkarları yüzünden engellenmekteydi. İmparatorluğun reform yapamamasının açık bir belirtisi, önemsiz görünen ayrıntıların herhangi bir türden ortak hareketi neredeyse olanaksız kılacak kadar hızla büyümesiydi. Hem emperyal oda mahkemesinin ziyaret kurulunun hem de (diet dahil) diğer emperyal kurumların çalışmalarında, özellikle törensel konulardaki anlaşmazlıklar, oturma düzenleri ve unvan/yetki sorunları önemli davaları bazen yıllarca meşgul ediyordu. Daha küçük emperyal üyeler için böyle sorunlar önemsiz olmaktan çok uzaktı: Yasal ve siyasal olarak bu kurumlar esasa ilişkindi, çünkü küçük emperyal zümrelerin bağımsız statüleri ve karşılıklı ilişkileri hakkındaki temel sorunlara değiniyorlardı.

FIGÜR 4: SPEYER'DEKİ EMPERYAL ODA MAHKEMESİ

TOPLANTI HALİNDE, 1668. GRAVÜR.

KAYNAK: PFAELZISCHE LANDESBIBLIOTHEK SPEYER, SIGN. 30 264 RARA

Emperyal kurumların uyuşukluğuyla karşılaşınca II. Joseph, İmparatorluğun siyasetinden uzaklaştı ve onun yerine Habsburg hanedanının Avrupa'daki çıkarlarıyla ilgilendi. Onun eskiçağdan kalma emperyal geleneklerle ve yasalarla ilgilenmemesi, İmparatorluğa ölümcül bir darbe oldu. Emperyal üyelerin üstün koruyucusu olan kişi imparatoru; hatta onun makamının meşruluğu ve otoritesi de buna dayanmaktaydı. Ancak Joseph, imparator olarak sorumluluklarını yerine getirmeyerek, makamının itibarını düşünüyordu.

Bütün bunlar, özellikle Bavyera'daki veraset sorusunda belirgindi; o zamanların birçok veraset anlaşmazlığı gibi, bu da silahlı bir mücadeleye dönüştü. 1777'de Wittelsbach hanedanının Bavyera dalının son erkek üyesi arkasında bir vâris bırakmadan öldü. Hanedanın veraset kuralları Palatine dalının Bavyera'yı miras olarak almasını, böylelikle 150 yıldır ilk kez Bavyera ve Palatine elektörlüğünün bir kişide birleşmesini gerektirmekteydi. II. Joseph, Bavyera topraklarının bazı parçalarının kendisine ait olduğunu iddia ederek Elektör Karl Theodor'a, Bavyera'ya karşılık Habsburg Hollanda'sını önerdi. (Kamuoyunun o sıralar bu uygulamayı adlandırdığı şekliyle) böylesi bir "toprak pazarlığı" on sekizinci yüzyılın hanedan siyasetinde görülmemiş bir şey değildi; örneğin Polonya'da ve Lorraine'de yapılmıştı. Ne var ki, Joseph görüşmelerin sonuçlanmasını beklemeden emperyal hukuku çiğnemeye ve Bavyera'yı işgale karar verdi. Pfalz-Zweibrücken'in Wittelsbach hanedan dalı II. Friedrich'ten yardım istedi. Bu-

nun sonucunda çıkan ve Bavyera Veraset Savaşı (1778-1779) olarak bilinen çatışma, Friedrich'in emperyal anayasa adına Habsburg imparatorunun karşısına dikilmesine yol açtı. Rusya'nın gözlemciliğini yaptığı Teschen Anlaşması çatışmayı sona erdirdi. 1648'de olduğu gibi, yine yabancı bir güç barışın güvencesi olmuştu.

1785'te II. Friedrich bir kez daha emperyal anayasanın ve İmparatorluğun daha zayıf üyelerinin koruyucusu olma rolünü oynamaya fırsat buldu. Bavyera-Habsburg toprak takası projesi hâlâ masadayken, Friedrich Prensler Birliğini (*Fürstenbund*) kurdu; bu, bir dizi küçük ve orta boyutlu emperyal zümreden oluşuyordu, ama emperyal başkançılar olan Mainz elektörü bile ona dahildi. II. Friedrich'in müttefikleri için önlerindeki sorun, bağımsızlıklarının korunmasıydı; Friedrich'in kendisi içinse bu ittifak İmparatorluğun içindeki Habsburg gücüne karşı bir denge oluşturmaktaydı. Kendisinin İmparatorluğu ya da imparatorluk kurumlarından kimilerini gerçekten düzeltmek konusunda bir derdi yoktu.

II. Friedrich'in 1786'da, II. Joseph'in de 1790'da ölmesiyle Kutsal Roma İmparatorluğundaki siyasal durum adamakıllı kutuplaştı. Avusturya-Prusya ikiliği emperyal anayasanın her yanını etkiledi ve anayasasının karşıt çekim güçleri, her iki tarafın da sinik dinsel politikasıyla imparatorluğun kurumsal dokusunu parçaladı. Daha zayıf emperyal üyeler kendilerini bu kutuplaşmadan sıyıramadı ve taraf seçmek zorunda kaldı. Güçlü emperyal üyeler uzun zamandır otoritelerini ve meşruluklarını İmparatorluğa da-

yandırmaktan vazgeçmişlerdi, dolayısıyla İmparatorluktan bir çıkarları yoktu. Dolayısıyla İmparatorluğun devam eden varlığı onların belirli bir siyasal amacına hizmet ederken onu desteklediler, ama böyle olmayınca da, ona saldırmaktan ya da onu kötülemekten geri kalmadılar. On sekizinci yüzyılın sonunda İmparatorluğun nihai çöküşü için bütün gereken, dışarıdan bir son müdahaleydi.

İMPARATORLUĞUN DAĞILMASI 1790-1806

14 Temmuz 1792'de, yani Bastille Baskınının üçüncü yıldönümünde, İmparator II. Franz emperyal tahta çıktı. Frankfurt am Main'da yapılan taç giyme töreni bütün eski ortaçağ tören biçimlerini izledi; bu, çağdaş Fransa'daki olaylarla çarpıcı bir karşıtlıktı. Ama Almanya'daki Fransız Devrimine gösterilen tepkiler birbirlerinden çok farklıydı. Bazı çağdaşları Fransızların özgürlük için savaşmalarına hayran kaldı; Ren'in doğusunda da benzer gelişmeler olacağını umuyor, geleneksel ayrıcalıkların ve emperyal hukukun onca zamandır sürdürmeye gayret ettiği eski "Gotik" siyasal yapıların sonunun gelmesini istiyorlardı. Daha kuramsal bir düzeyde, Fransa'daki gelişmeler bir "anayasa"nın ne olduğu ya da olması gerektiği konusundaki geleneksel anlayışlara karşı çıkmaktaydı. Çeşitli yöresel ayaklanmalar vardı: Örneğin 1789'da Lüttich'te ve 1790'da Elektoral Saksonya'da olanlar. Başkalarıysa duruma farklı bakıyor ve emperyal anayasaya güvenlerinin arttığını hissediyordu. Onların iddialarına göre, Fransa'daki özgürlüklerin parça parça açılma mücadelesi, emperyal zümrelerin monarşik despotluğa karşı bağımsızlıklarını güvence altına aldıkları daha ortaçağlarda imparatorlukta ve ona bağlı yerlerde

gerçekleşmişti. Emperyal anayasa imparatorun zümreler üstündeki gücünü sınırlıyor, zümrelerin gücünü de imparator ve emperyal mahkemeler denetim altında tutuyordu. Emperyal ve topraklı zümrelerin geleneksel özgürlüklerinin Fransız devrimcilerinin değer verdiği genel özgürlük kavramıyla pek ilişkisi olmadığı münasip bir biçimde görmezden gelinmişti. Belki aşırı iyimserce, ama birçokları, kamuoyu ve aydınca söyleşinin, en sonunda başarılı bir emperyal anayasa reformu getireceğini umuyordu.

Böyle umutların gerçeklikte bir temeli de vardı. İmparator II. Leopold hâlâ sadece Toskana büyük dükü iken modern bir Toskana anayasası yaratmayı amaçlayan bir projeyi desteklemişti. Kardeşi II. Joseph'in genellikle tek-tarafli olan politikalarının tam tersine, Leopold yeni anayasayı onların üstüne atmak yerine Toskana halkıyla işbirliği ederek oluşturmak istiyordu. Ne var ki, Leopold sadece iki yıl (1790-1792) tahtta kalıp öldü. Leopold'un oğlu II. Franz imparatorluk tahtına çıktığında Avrupa'daki siyasal durum bozulmuştu ve İmparatorluğu savaş tehdit ediyordu. Prusya ile Avusturya daha 1790'da bir savunma sözleşmesi yapmıştı. Fransız Ulusal Konvansiyonu Avusturya'ya 1792 Nisanında savaş ilan edince, iki eski Alman rakip aynı zamanda Fransa'daki aristokratik akranlarını da koruyarak hızla siyasal kazançlar elde edebileceğini düşündü (Birinci Koalisyon Savaşı 1792-1797). Önce bazı başarılar elde ettikten sonra, koalisyon güçleri 20 Eylül 1792'de Valmy Savaşında yenilgiye uğradı. İmparator emperyal dieti yeni doğan Fransız Cumhuriyetine karşı bir genel savaş ilan etmesi için

sıkıştırdı, fakat dietin rıza göstermesi bir yıla yakın zaman aldı. Dietin sondaki kararını belirleyen 1793'ün Ocak ayında XVI. Louis'nin idamı oldu; bu, Alman kamuoyunun Fransız Devrimine sırt çevirmesine yol açtı.

Bu arada, Almanya'nın batı eyaletlerindeki askeri durum giderek kötüleşiyordu. Valmy'deki zaferlerinden sonra Fransız birlikleri Ren'in sol kıyısındaki çeşitli emperyal ülkeleri işgal etti ve devrimi Avrupa'nın başka yerlerine de ihraç etmek için hazırlıklar yaptılar. Fransız Ulusal Meclisi 1792'nin Aralık ayında bu amaçla bir program hazırladı. Önceleri, Fransızların devrimi ihraç etme girişimleri, Almanları "feodalizm boyunduruğu"ndan kurtarmakla sınırlıydı. Bunun için önemli bir model, 1792 yılının ortalarında aynı adlı kilise elektörlerinin topraklarında "Mainz Cumhuriyeti"nin kurulmasıydı. Bu deneyim bir yıl sonra koalisyon birliklerinin Mainz'a girip yerel devrimcileri kovuşturmasıyla bitti. Çok geçmeden Fransız Devriminin Alman yandaşları, Fransızların başlardaki özgürlük getirme ve kendi yönetimini belirleme vaatlerinin propagandadan pek farklı bir şey olmadığını anladılar. Alman uyrukları özgür bırakmak yerine, Fransızlar Almanya'da işgal ettikleri bölgeleri yeni cumhuriyete katmaya başladılar. Savaş katkıları, birliklerinin bakılıp barındırılması ve Fransız askerlerinin saldırıları, Almanya'da devrim için başlarda duyulan heyecanı olumsuz etkiledi. Paris'teki Jakoben terörü hakkındaki haberlerin yayılması da devrimci davaya yararlı olmadı. İzleyen yıllarda bir "Alman anayasası" için yeni planlar yapıldığı haberlerine tanık olundu. Yerel ayaklanmacılar bazen

kendi amaçları için Fransız devrimci sembollerini kullanıyordu. Ama hiçbir şey, Kutsal Roma İmparatorluğunda herhangi bir genel, eşgüdümlü devrimci hareket olmadığı gerçeğini gizleyemezdi.

1794 sonlarına doğru emperyal diet, imparatoru Fransa ile bir barış anlaşması yapması için sıkıştırdı, çünkü İmparatorluğun küçük zümrelerinden birçoğu artık savaş çabalarını destekleyemiyordu. Brandenburg-Prusya da bu durumdaydı ve Fransayla ayrı bir barış antlaşması (Basel Barışı, 1795) yaparak savaştan tümüyle çekildi. Bu hareket emperyal anayasanın açık bir ihlaliydi. Prusya şimdi Ren'in sol yakasındaki Fransız işgalini kabul etmekle kalmamış, savaşta tarafsız kalması karşılığında nehrin sağ yakasından bazı emperyal toprakları da almıştı. Main Nehrinin kuzeyindeki emperyal topraklar Basel Anlaşmasının da konusuydu. İmparatorluk şimdi iki kampa bölünmüştü: Kuzeyde yansız bir bölüm ile güneyde de Avusturya egemenliğinde bir bölüm. II. Franz'ın Fransa ile kendi barış anlaşmasını (Campo Formio, 1797) yapması için iki yıl daha geçmesi gerekmiştir. O zaman bile Franz, barış anlaşmasını Roma-Germen İmparatoru olarak değil, Macaristan ve Bohemya Kralı olarak imzalamıştı. Üstelik şimdi Basel Barışında sıralanan aynı anayasa karşıtı ilkeleri izlemekteydi: Habsburglar artık eski emperyal zümre topraklarının İmparatorluğun içinde arazilerle telafi edilmesi karşılığında Fransa tarafından ilhak edilmesini tanımaktaydılar. Yine de emperyal diet Rastatt Barış Kongresine (1797-1799), İmparatorluğun bütünlüğünü sürdürmek amacıyla bir delegasyon

gönderdi. Ne var ki, bu girişimler boşa çıktı, çünkü kongre görüşmelerini tamamlayamadan yeni bir savaş çıktı.

Yeni savaş (İkinci Koalisyon Savaşı, 1799-1801) şimdi Napoléon Bonaparte'in önderlik ettiği Fransa'nın kesin bir zaferiyle sonuçlandı. Napoléon'un imparatorluk konusunda izlediği siyaset, hem Avusturya'ya hem de Prusya'ya karşı bir denge olarak orta büyüklükteki emperyal zümre alanlarından oluşacak bir "Üçüncü Almanya"nın yaratılmasını amaçlamaktaydı. Teschen Antlaşmasından beri İmparatorluktaki iç barışın garantörü olan Rusya da bu noktada Napoléon'la işbirliği yapmıştı. Birçok bakımdan Lunéville Barışı (1801) alandaki durumu yazıya döküyordu. Ren'in sol yakasındaki emperyal bölgeler Fransızların eline geçmiş, buna karşılık etkilenen prensler (özellikle de Avusturya ile ittifaka girenler) tazminat olarak nehrin sağ yakasından arazi almışlardı. Emperyal diet Lunéville Barışının tam olarak uygulanmasına bakmak için olağanüstü bir delegasyon (*Reichsdeputation*) atadı. Bu heyette Mainz, Bohemya, Saksonya, Brandenburg, Bavyera, Württemberg, Hesse-Kassel ve Töton Birliğinin temsilcileri vardı. Çelişkili biçimde, emperyal anayasanın en temel bazı unsurlarını çözmek üzere kurulan temsilciler heyeti bu işi İmparatorluğun hukuk kurallarıyla yapmaya girişti. Önceki on yılda güçlü emperyal üyelerin yaptıkları anayasa ihlallerini yasa-ya geçirdi. 25 Şubat 1803'te emperyal delegeler komitesi son kararını (*Reichsdeputationshauptschluss*) yayımladı. Burada, Fransa ve Rusya'nın dikte ettiği toprak değişiklikleri kabul edilmekteydi.

1803 İmparatorluk ara kararı bazı emperyal üyelerin Ren'in sol yakasında kaybettikleri toprakları telafi etmekten öteye geçti. Hatta arazi sahibi olmanın bütün yasal yapısında devrimci değişiklikler yaptı. Şimdi Ren'in Kutsal Roma İmparatorluğuyla Fransa arasında yeni resmi sınır olmasıyla, İmparatorluğun kilise zümreleri dağıtıldı ve Ren'in sol yakasındaki kayıpları için tazminat olarak geniş ve orta büyüklükteki emperyal zümrelere katıldı. Sadece Mainz elektörü, emperyal başkançılar Karl Theodor von Dalberg konumunu korudu, hatta yeni Regensburg-Aschaffenburg Prensliğinin kurulmasıyla topraklarını genişletti. Emperyal delegeler kurulu geleneksel bölge sınırlarına ya da yasal haklara bakmaksızın bütün bu değişiklikleri meşrulaştırdı. Böylelikle, birçok toprak sahibi, prensliğin anayasalarını da yok etti. Fransa'nın Alman müttefiklerinden bazıları –örneğin Bavyera, Baden ve Württemberg– eski büyüklüklerinin altı ilâ dokuz katına çıktı. Emperyal şehirlerin çoğunluğu özerkliğini yitirdi ve komşu prensler tarafından ilhak edildi. Ren'in sağ yakasında yaklaşık 110 emperyal zümre alanı ortadan kalktı, nehrin sol yakasında da bunlardan daha çok vardı, ama onlar da artık Fransa'nındı. Emperyal temsilciler yine de emperyal şövalyeleri esirgediler. Ama onlar da çok geçmeden emperyal ayrıcalıklarını ve bağımsız statülerini yitirecekti. 1803'te komşu emperyal prensler şövalyelerin topraklarını herhangi bir yasal gerekçeye dayanmadan ele geçirdi. Arazi yağmalamak günün modasıydı.

Emperyal kilise zümrelerinin biri dışında hepsinin dünyevileştirilmesinden başka, 1803 İmparatorluk kararı

kilise mal-mülkü için genel bir dünyevileştirme talimatı verdi; bu, acil olmayan (topraklı) bütün manastırlarla ortak kilise mülklerinin sivilleştirilmesi ve topraklı devletlere aktarılması demektir. Toprak sahibi devletler bu mülklerini dinsel hizmetlerin, yoksullara yardımın ve eğitimin finansmanı için kullanacaktı. 1803'te yaratılan büyük toprak parçalarının hepsi dinsel bakımdan karışıktı. Emperyal meclis 1803'ün dinsel dağılım durumunu saptadı ve topraklı devlet uyruklarının din özgürlüklerini güvence altına aldı. İmparatorluktaki Katolik Kilisesinin yapısı temel bir dönüşüm geçirdi: Kilise makamlarının sahipleri siyasal yöneticiler olarak haklarını, yararlarını ve ayrıcalıklarını yitirdi, cemaatlerinin dinsel ihtiyaçlarını karşılamakla sınırlandırıldı. Bunun iki önemli sonucundan biri, aşağı emperyal soyluluğun önemli gelir kaynaklarını ve (kilise görevlileri olarak) kariyer umutlarını yitirmesi; ikincisi de arazi yöneticilerinin geçmişte Kilisenin sınırladığı egemenlik haklarının önemli derecede genişlemesiydi.

İmparator ve emperyal diet, emperyal kararı resmen kabul etti; eski emperyal anayasayı ve geleneksel emperyal hukuk süreçlerini adanmaklı çökerten bir listeye adlarını ekledi. Bu bakımdan, emperyal karar imparatorluğun bir bütün olarak üç yıl içinde dağılacağını öngörmekteydi. Ancak çelişkili bir biçimde, emperyal delegeler süreci gerçekte onun temel birtakım yapısal özelliklerini vurgulamaktaydı. Örneğin seçimli imparatorluğu lağvetmek yerine yeni elektörler ekledi: Württemberg, Baden, Hesse-Kassel ve Salzburg. Her ne olursa olsun, ara karar bireysel topraklı

devletlerin siyasal modernleşmelerini engelleyen modernite öncesi yasal yapıları temizleyerek geniş ve orta büyüklükteki devletlerin lehine bir “topraklı devrim” gerçekleştirdi. Daha geniş topraklı devletlerin küçükleri ilhak etmek için bu fırsatı kullanması hiç kimseyi şaşırtmadı; hayli zamandır bu, kartlarda vardı. Gottfried Wilhelm Leibniz daha 1670’te bir emperyal ordu örgütlemenin aşılmaz zorluklarıyla karşılaştığında bunu hissetmişti: “Emperyal üyeler bile emperyal anayasanın herhangi bir yanını onarmanın olanaksızlığını görünce memnuniyetlerini gizleyemiyordu. Yıkılan evden malzemeler toplayarak onlarla bir şeyler yapmak umuduyla bütün binaya son bir sağlam darbe indirmek için uygun bir fırsat kolluyordu, ancak böyle bir yolda hiç kimse bunun için onları suçlayamazdı.”

1803’ten sonra İmparatorluğun nihai çözülüşü artık an meselesiydi. 1804’te, Napoléon’un kendisini Fransa imparatoru ilan etmesinden kısa süre sonra, II. Franz da kalıtsal bir Avusturya İmparatorluğu kurdu. Bu açıkça, Franz’ın hanedan kimliğini Kutsal Roma imparatoru makamının geleneksel itibarının üstünde gördüğünü kanıtlamaktaydı. Bunu muhtemelen İmparatorluğun çözülüşünü, onunla birlikte de imparatorluk makamının içinin boşalmasını beklediği için yapmıştı.

1805’e gelince, Üçüncü Koalisyon Savaşı (1803-1806) sırasında, aralarında Bavyera, Baden ve Württemberg’in de bulunduğu çeşitli emperyal üyeler, Avusturya’ya karşı Fransa’nın yanında savaşmıştı. Austerlitz yakınlarında hezimete uğradıktan sonra (Aralık 1805) II. Franz, Fransa ile

Pressburg'da bir barış antlaşması imzalandı; bununla Avusturya, Almanya'da büyük toprak kayıplarına uğruyordu, Habsburgların siyasal çekim merkezi de Kutsal Roma İmparatorluğunun dışına kayıyordu. Bavyera ve Württemberg elektörleri şimdi krallık unvanları edinip kullanmaktaydı. Orta büyüklükteki devletler daha önce emperyal kontlarla şövalyelerin sahip olduğu ülke parçalarını sıradanlaştıarak (*mediatize*) topraklarını düzenlemeyi sürdürdü. Prusya açıkça bütün Kuzey Almanya'ya egemen oldu, o sıralar daha küçük emperyal üyeler, bağımsız siyasal varoluşun bütün özelliklerini yitirdi. Elverişsiz koşullara karşın emperyal başkançılar von Dalberg zayıflamış bir imparatorluğun varoluşunun devamı için mücadele etmeyi sürdürdü; Prusya'sı ve Avusturya'sı olmayan, başında muhtemelen Napoléon'un imparator olarak bulunduğu bir "Üçüncü Almanya." Dalberg'in umutları boşa çıktı: Üçüncü Almanya'da bile yerel prenslerin egemenliklerini sınırlayan bir imparatorluğun varlığını sürdürmesi için herhangi istekleri yoktu. Onun yerine, Napoléon'un 1 Temmuz 1806'da kurduğu ve başında Dalberg'in bulunduğu Ren Konfederasyonuna katılmayı seçtiler. Ondan kısa bir süre sonra, Napoléon, II. Franz'a İmparatorluk tahtından inmesi için ultimatom verdi; Ren Konfederasyonu üyeleri de emperyal diette Kutsal Roma İmparatorluğundan resmen ayrıldıklarını açıkladı. 6 Ağustos 1806'da Franz İmparatorluk tacını çıkardı, İmparatorluğun dağıldığını ilan etti ve bütün emperyal üyelerin emperyal ve feodal yükümlülüklerini kaldırdı. O gün Kutsal Roma İmparatorluğu sona erdi.

BİR KEZ DAHA: KUTSAL ROMA İMPARATORLUĞU NEYDİ?

Kutsal Roma İmparatorluğu, terimin çağdaş anlamıyla bir devlet değildi. Öyleyse neydi? İmparatorluğun bu kısa tarihini bitirirken söz konusu siyasal oluşumun kendine özgü nitelikleri sorusuna olumlu bir yanıt vermeye çalışacağız. Bu yanıt on bir noktaya ayrılacaktır.

1. İmparatorluk geleneğe ve oydaşmaya [mutabakata] dayanan bir siyasal kuruluştur. Yapısı kısmen eski göreneksel kurallara ve usûllere, kısmen de üyelerinin arasındaki karşılıklı anlaşmalara yaslanmaktaydı. Böyle bir kuruluştaki, ayrıntılı kuralların pek yeri yoktu ya da hiç yeri yoktu; çünkü İmparatorluğun kendi kararlarını öteki üyelere dikte ettirecek yasal bir otoritesi yoktu. İmparatorluktaki yasal ve siyasal haklar ya bir eskiden kalmışlık havasıyla benimsenmiş ve uzun zamandan beri kullanılan uygulamalardı ya da emperyal üyelerin aralarındaki rızaya dayanan anlaşmalardı. Böyle bir rızaya sahip olanlar, çok geniş bir görenek hukuku okyanusunda sadece adalardan ibaret bulunmakla birlikte, özellikle İmparatorluğun yazılı temel yasalarıydı. Emperyal hukuk düzeni sistemli ve iyi örgütlenmiş bir yazılı anayasa niteliğinde değildi. Daha ziyade, çoğu kez çatışan bir yasalar, haklar, ayrıca-

lıklar ve yüzyıllar boyunca yavaş yavaş büyüyen usûl süreçleri topluluğuydu.

2. Kutsal Roma İmparatorluğu on dokuzuncu yüzyılın başları gibi geç bir dönemde bile hâlâ karşılıklı kişisel sadakat bağlarına dayanan karmaşık bir bireyler-arası ilişkiler dizisiydi. Emperyal hiyerarşi boyunca, bir kişisel antlar şebekesi üyeleri birbirlerine bağlamıştı: Emperyal vassallar imparatora, topraklı zümreler prenslerine, şehir kurulları (içlerinden çıktıkları) topluluklarına, köylü uyruklar malikanelerdeki lordlarına vb. Taç giymeler, tımar dağıtmalar, selamlamalar (*homages*), açılışlar, ant içmeler ve yeni görevlilerin yerleştirilmeleri gibi kamusal törenler, bu karşılıklı bağları yaratıyor ve onlara meşruluk kazandırıyor-du. İmparatorluk tam da sistemli olarak kodlaştırılmış bir yazılı anayasadan yoksun olduğu için, sürekli olarak siyasal bünyesinde yeni hayat üfleyecek sembolik ayin ve törenlere ihtiyacı vardı.

3. İmparatorluk hiyerarşik olarak yapılandırılmış bir siyasal topluluktur. Üyeleri büyüklük ve toplumsal rütbe bakımlarından son derece farklıydı ve İmparatorluğa çok farklı yollarla bağlanmıştı. Hiyerarşinin en tepesinde imparator ve elektörler duruyordu, daha aşağılarda kiliseye bağlı ve dünyevi prensler, en altta da şehirler ve şövalyeler vardı. Her bir emperyal üye kendi uyruklarını yönetiyordu, dolayısıyla onların İmparatorlukla ancak dolaylı, aracılı bir ilişkileri vardı. İmparatorun onlara doğrudan bir erişimi yoktu. Sonuç olarak İmparatorlukta yaşayanlara herhangi bir evrensel yurttaşlık formu vermemişti.

4. Kutsal Roma İmparatorluğu barış ve adalet sağlamaya çalışan bir siyasal topluluktur. Özetle savunmacı bir yapısı vardı. İmparatorluğa ait herhangi bir varlık, ister tanınan bir emperyal üye, isterse sadece aracılıklı bir zümre olsun, kamu barışının koruması altındaydı. Böyle olunca, emperyal kurullardan yasal yardım istenebilirdi, ama İmparatorluğun maliyesine doğrudan ya da dolaylı olarak katkıda bulunulması gereği de vardı. Yine de İmparatorluğun korunan hakları tek-biçimli ya da eşit değildi. Emperyal yasal düzen son derece dönemeçliydi ve neredeyse sonsuz bir “kazanılmış” haklar, özgürlükler ve ayrıcalıklar (*wohlerworbene Rechte; Jura quaesita*) kataloğunu içermekteydi. Yasal güvenlik –bir yasal sistemde istikrarlı işleyişe dayanma yeteneği– imparatorlukta modern bir devlette olduğu gibi işlemez. Modern bir devlette genel yasa, normlarının evrensel olarak uygulanışıyla biçim alır, Kutsal Roma İmparatorluğundaysa çeşitli yasal birimler arasındaki tarihsel farklara dayanır. Bütün erken yeniçağ dönemi boyunca, İmparatorluğu artan bir yasalara başvurma eğilimi niteliklendirmişti: Siyasal anlaşmazlıklarda taraflar aralarındaki farkları çözmek için gittikçe daha çok hukuk mahkemelerine gidiyorlardı. Aynı zamanda yasalara başvurulması emperyal yasal gelenekleri değiştirmeyi –bunlar ister görenek hukukuna isterse yazılı belgelere dayansın– son derece güçleştirmişti. Bu durum, özellikle on sekizinci yüzyılda emperyal kurumlarda reform yapmayı adeta imkânsızlaştırmıştı.

5. İmparatorluk, zümrelerin ve [şirket gibi] oluşumların birliğiydi. Ortaçağın daha sonraki dönemlerinde, ge-

niş gruplar ortak haklarını bireylerden çok daha iyi koruyabildiği için, aynı ayrıcalıkları ve özgürlükleri olan herkes, hükümdar karşısındaki haklarını korumak için genellikle ortaklıklar ya da zümreler kuruyordu. Siyasal anlamda “zümreler” aynı haklardan yararlanan, aynı siyasal yükümlülükleri paylaşan ve ortaklaşa çıkarlarını örgütlü bir tarzda, örneğin emperyal dietin kamaralarına, bölge meclislerine ve şehirlilerin ya da şövalyelerin dietlerine üyelikle izleyen insanlardı.

6. Emperyal anayasanın siyasal ve toplumsal yanları da iç içe geçmişti. Farklı emperyal üyelerin arasındaki ilişkiler, modern örgütlerdeki gibi soyut ya da anonim değildi. Bunlar geniş ölçüde hâlâ maddi yakınlığa, yüz yüze ilişkilere, aile bağlarına ve patronaj şebekelerine dayanmaktaydı. Siyasal eylemde kişisel, aileden gelen ve korporatif şeref temel güdülerdi.

7. Emperyal anayasanın dinsel ve siyasal yanları da birbirinden bağımsız değildi. Evet, yeniçağın ilk dönemlerindeki iki önemli eşikte –1555’te ve 1648’de– emperyal diet imparatorlukta dinsel bir bütünlüğü yasalaştırmıştır. Fakat bu yasalaştırmalar, dini her bireyin özel işine çevirerek mezheplerin siyasal önemini azaltmamıştır. Tersine, dinsel ayrılık eşitlik ilkesi üstünden emperyal siyaseti adamakıllı doldurmuştur.

8. Kutsal Roma İmparatorluğu bir “baş”ın (imparatorun) üstün yetkesi altında türdeş olmayan üyelerin oluşturduğu bir siyasal varlıktı. Bu bakımdan imparatorla üyeler arasındaki siyasal dengenin ancak onun lehine azıcık ağır

basması yapısal olarak çok önemliydi. İmparatorun sadece otorite gücü vardı: O bütün emperyal siyaset yapısına meşruluk veren baştı; ne var ki, kendi iktidarının, hanedan temeline dayanmadan öteki emperyal üyelere iradesini dayatacak araçları yoktu. Erken yeniçağdaki imparatorların emperyal zümrelerin üstünde ve karşısında merkezi bir siyasal güç oluşturmak için yaptıkları bütün girişimler başarısız oldu. İmparatorluğun bir bütün olarak tutarlılığı, ancak güçlü emperyal üyelerin onu böyle korumak istedikleri sürece mümkündü. Emperyal üyelerin arasındaki kuvvet, büyüklük, rütbe ve yasal konum farklılıkları, onların İmparatorluğun siyasal birliği konusunda çok başka çıkarlarının olmasına da yol açıyordu. Farklı koşullardaki emperyal üyeler arasındaki dayanışma, küçük ve orta-boylu olanlar için varoluşsal bir konuydu; daha büyük üyelerse bunu bazen yararlı, bazense can sıkıcı buluyordu. İmparatorluk hakkında böyle çelişen tutumlar yeniçağın ilk dönemleri boyunca hızla çoğaldı. Daha geniş topraklı devletler siyasal çekim merkezlerini İmparatorluğun dışına taşıdıkça, İmparatorluğun siyasal birliği de azaldı.

9. İmparatorluğun sınırlı siyasal birliği, üyelerinin çoğu kez çatışan çıkarları, hatta salt büyüklüğü; hepsi birden, çoğu zaman zümre ilişkilerini kesen kısa vadeli federatif birleşmelerin yaratılmasına yol açmıştır. Svabyalıların Birliğinden, Protestan ve Katolik Liglerinden Prensler Birliğine kadar böyle bölgesel ya da dinsel kaynaklı birleşmeler Kutsal Roma İmparatorluğunun erken yeniçağ tarihini kesin biçimde şekillendirmiştir. Her bir emperyal çevrenin

de, aralarındaki her bir bölgesel birliğin de niteliği aynıydı. Böyle birleşmeler, İmparatorluğun merkezi kurumlarının da, özgül emperyal üyelerin de zayıflıklarının üstesinden gelinmesine yardım ediyordu. Aynı zamanda bunlar sıklıkla (özellikle dış güçler de işin içinde olunca), genel emperyal politikaların etkisini azaltmakta ve İmparatorluğun içinde karşıt kampların yaratılmasına katkıda bulunmaktaydı.

10. İmparatorluğun otoritesini cebir kullanarak çektiği güçlükler, en kuvvetli üyeleri arasındaki genel güç dengesinin doğrudan sonucuydu. İmparatorluğun emperyal zümrelerinden bağımsız yürütme organları yoktu. Emperyal üyelerin kendi aralarındaki ve böyle üyelerle vassalları ve uyrukları arasındaki anlaşmazlıkları çözmek için –örneğin imparatorun atadığı özel komisyonlar aracılığıyla ya da çevrelerin yürütme organları üstünden birçok süreç belirlenmişti; ama bunlar güçlü emperyal üyelerin çıkarlarını etkilemediği sürece iyi işliyordu. Böyle üyeler emperyal dietin ya da başka herhangi bir emperyal kurumun merkezi kararlarına karşı çıktıklarında, onları fikirlerini değiştirmeye zorlamak neredeyse imkânsız bir hal alıyordu. Bu direktme özellikle Reformasyon sırasındaki emperyal diette, Otuz Yıl Savaşlarının arifesinde ve on sekizinci yüzyılın Prusya-Avusturya ikiliği sırasında belirginleşmişti. Merkezi kararları güçlü emperyal üyelerin muhalefeti karşısında zorlamanın işe yaramaması, başlıca emperyal kurumlarda genel rızaya dayalı kararlara erişme konusunda sürekli bir baskıya yol açmıştı; çünkü başka her şey tam bir siyasal felce yol açabilirdi. Farklı taraflar

bir uzlaşmaya varamadıklarında, anlaşmazlıklar ve çatışmalar sık sık onyıllar boyunca sürüyordu.

11. İmparatorluğun, kendisini değişen koşullara uyarlama yeteneği, tarihinin farklı aşamalarında hep aynı değildi. Emperyal üyeler ortaçağların sonlarındaki yapısal meydana okumalara birbirleriyle işbirliği yaparak ve önemli bir kurumsal reformlar dizisini gerçekleştirerek karşılık vermişti. Emperyal kurumlar Reformasyon çağının sınamalarını geçmiş, hatta bu süreçte daha da güçlenmişti. İmparatorluk çapında işbirliğiyle tekil üyelerin özgürlükleri birbirini dışlamıyordu. Ancak on altıncı yüzyılın sonlarında, mezhep kamplarının kurulmasıyla rızaya dayalı kararlar daha seyrekleşti ve İmparatorluğun birçok mekanizmasının engellenmesi daha sık görülür oldu. Otuz Yıl Savaşlarının sonu bir kez daha İmparatorluğun ancak zümrelerinin özgürlükleri, imparatorun otoritesi ve emperyal kurumların işleme-ye devam etmesi arasında doğru bir denge kurulması durumunda yaşamaya devam edebileceğini göstermiştir. Ancak on sekizinci yüzyılda İmparatorluğun güçlü üyelerinin artan nüfuzuyla rekabet edemeyeceği açığa çıktı. Luther'e, Gustaf Adolf'a ve XIV. Louis'ye dayanan Alman Ulusunun Kutsal Roma İmparatorluğu en sonunda kendisini reforme edemeyişinin kurbanı olmuştur.

ERKEN YENİÇAĞIN ROMA-GERMEN İMPARATORLARI

1493-1519	I. Maximilian
1519-1558	V. Karl
1558-1564	I. Ferdinand (1531'den itibaren Roma Kralı)
1564-1576	II. Maximilian (1562'den itibaren Roma Kralı)
1576-1612	II. Rudolf (1575'ten itibaren Roma Kralı)
1612-1619	Matthias
1619-1637	II. Ferdinand
1637-1657	III. Ferdinand (1536'dan itibaren Roma Kralı)
1658-1705	I. Leopold
1705-1711	I. Joseph (1690'dan itibaren Roma Kralı)
1711-1740	VI. Karl
1742-1745	VII. Karl (Bavyeralı Karl Albert)
1745-1765	I. Franz (Lorraineli Franz Stephen)
1765-1790	II. Joseph (1764'ten itibaren Roma Kralı)
1790-1792	II. Leopold
1792-1806	II. Franz

SEÇİLMİŞ KAYNAKÇA

KAYNAK KİTAPLAR

Arno Buschmann, der.

Kaiser und Reich, 2. cilt
2. baskı. 2. der. Baden-
Baden, 1994.

Heinz Duchardt,

der. *Quellen zur
Verfassungsentwicklung
des Heiligen Rö- mischen
Reiches deutscher
Nation (1495–1806)*.
Darmstadt, 1983.

Hanns Hubert Hofmann,
der.

*Quellen zum
Verfassungsorganismus
des Heiligen Römischen
Reiches deutscher Nation
1495–1815*. Darmstadt,
1976.

Rainer A. Müller, der.

*Deutsche Geschichte
in Quellen und
Darstellungen*, 3. cilt,
Reformationszeit; 4.
cilt, Gegenreformation
und Dreissigjähriger
Krieg; 5. cilt, Zeitalter
des Absolutismus; 6. cilt:
*Von der Französischen
Revolution bis zum
Viyanaer Kongress,
1789–1815*. Stuttgart,
1996–1997.

Samuel Pufendorf.

*Die Verfassung des
deutschen Reiches*,
der. Horst Denzer.
Erstausgabe, 1667;
Stuttgart, 1994.

Peter H. Wilson, der.

*The Thirty Years
War: A Sourcebook*.
Basingstoke, 2010.

**GENEL İNCELEMELER
VE YORUMLAR**

Jason Philip Coy,

Benjamin Marschke ve
David Warren Sabean,
der. *The Holy Roman
Empire, Reconsidered*.
*Spektrum: Publications
of the German Studies
Association*, 1. cilt New
York ve Oxford, 2010.

Robert J. W. Evans,

Michael Schaich ve

Peter H. Wilson, der.

*The Holy Roman Empire
1495–1806. Studies of
the German Historical
Institute Londra*.
Oxford, 2011.

Robert J. W. Evans ve

Peter H. Wilson, der.

*The Holy Roman Empire,
1495–1806: A European
Perspective*. Leiden,
2011.

John Gagliardo.

*Germany under the
Old Regime 1600–1790*.
Londra, 1991.

Axel Gotthard. *Das Alte
Reich 1495–1806*, 3.

baskı Darmstadt, 2006.

Klaus Herbers ve Helmut
Neuhaus.

*Das Heilige Römische
Reich*. Köln, 2010.

Beat Kümin.

“Political Culture
in the Holy Roman
Empire.” *German
History* 27, no. 1 (2009):
131–144.

Wolfgang Reinhard, der.

*Gebhard Handbuch der
deutschen Geschichte*,
baskı 9–12; cilt 10,
*Frühe Neuzeit bis zum
Ende des Alten Reiches
(1495–1806)*. Gözden
geçirilmiş baskı
Stuttgart, 2001–2006.

Heinz Schilling, Werner
Heun ve Jutta

Götzmann, der.

*Altes Reich und neue
Staaten 1495 bis 1806*, 2.
cilt Dresden, 2006.

Georg Schmidt.

*Geschichte des Alten
Reiches: Staat und
Nation in der Frühen
Neuzeit 1495–1806*.
Münih, 1999.

Robert Scribner ve
Sheila Ogilvie, der.

*Germany. A New Social
ve Economic History*, 2.
baskı Londra, 1996.

Barbara Stollberg-

Rilinger. *The
Emperor's Old Clothes:
Constitutional History ve
the Symbolic Language of
the Holy Roman Empire*.
New York ve Oxford,
2015.

James Allan Vann, der.

The Old Reich: Essays

on German Political
Institutions 1495–1806.
Bürüksel, 1974.
Joachim Whaley.
Germany ve the Holy
Roman Empire, 2 cilt
Oxford, 2011.
Dietmar Willoweit.
Deutsche
Verfassungsgeschichte:
Vom Frankenreich bis
zur Wiedervereinigung
Deutschlands. 6. baskı.
Münih, 2009.
Peter H. Wilson.
The Holy Roman
Empire: A Thousand
Years of Europe's History.
Londra, 2016.
———. The Holy Roman
Empire 1495–1806. 2.
baskı Basingstoke, 2011.

**GEÇ ORTAÇAĞDA
İMPARATORLUK
VE "EMPERYAL
REFORM ÇAĞI"**

Karl-Friedrich Krieger.
König, Reich und
Reichsreform im
Spätmittelalter.
Enzyklopädie deutscher
Geschichte 14. Cilt,
Münih, 1992.
Peter Moraw.
"Versuch über die
Entstehung des
Reichstags." İçinde
Politische Ordnungen
und soziale Kräfte
im alten Reich, der.

Hermann Weber.
Wiesbaden, 1980, 1–36.
———. Von offener
Verfassung zu gestalteter
Verdichtung: Das Reich
im späten Mittelalter
1250–1490. Berlin, 1985.
Ernst Schubert.
Einführung in die
deutsche Geschichte im
Spätmittelalter 2. baskı
Darmstadt, 1998.
Hermann Wiesflecker.
Kaiser Maximilian I:
Das Reich, Österreich
und Europa an der
Wende zur Neuzeit, 5 cilt
Münih, 1971–1986.

**REFORMASYON VE
MEZHEPLEŞME ÇAĞI**

Peter Blickle.
From the Communal
Reformation to the
Revolution of the
Common Man. Leiden,
1998.
Wim Blockmans.
Emperor Charles V,
1500–1558. Londra,
2002.
Thomas A. Brady.
German Histories in the
Age of Reformations,
1400–1650. Cambridge,
2009.
———. Turning Swiss:
Cities ve the Empire
1450–1550. Cambridge,
1985.
C. Scott Dixon.

The Reformation in
Germany. Oxford,
2002.
Axel Gotthard.
Der Augsburger
Religionsfrieden.
Münster, 2004.
Martin Heckel.
Deutschland im
konfessionellen Zeitalter.
Göttingen, 1983.
Ronnie P. C. Hsia.
Social Discipline in the
Reformation: Central
Europe 1550–1750.
Londra, 1989.
Alfred Kohler.
Karl V, 1500–1558: Eine
Biographie. Münih,
1999.
Albrecht P. Lutzenberger.
"Reichspolitik und
Reichstag unter Karl
V. Formen zentralen
politischen Handelns."
İçinde Aus der Arbeit
an den Reichstagen
unter Kaiser Karl V,
der. Heinrich Lutz
ve Alfred Kohler.
Göttingen, 1986, 18–68.
Horst Rabe.
Deutsche Geschichte
1500–1600: Das
Jahrhundert der
Glaubensspaltung.
Münih, 1991.
Wolfgang Reinhard.
"Gegenreformation
als Modernisierung?
Prolegomena

- einer Theorie des konfessionellen Zeitalters." *Archiv für Reformationsgeschichte* 68 (1977): 226–251.
- Heinz Schilling.
Aufbruch und Krise: Deutschland 1517–1648: Das Reich und die Deutschen. Berlin, 1998.
- Anton Schindling ve Walter Ziegler, der.
Die Territorien des Reiches im Zeitalter der Reformation und Konfessionalisierung, 7 cilt Münster, 1989–1997.
- Robert W. Scribner ve C. Scott Dixon.
The German Reformation. 2. baskı Basingstoke, 2003.
- OTUZ YIL SAVAŞLARI VE VESTFALYA BARIŞI**
- Johannes Arndt.
Der Dreissigjährige Krieg 1618–1648. Stuttgart, 2009.
- Ronald Asch. *The Thirty Years War: The Holy Roman Empire ve Europe 1618–48*. Londra, 1997.
- Johannes Burckhardt.
Der Dreissigjährige Krieg. Neue Historische Bibliothek. Frankfurt/Main, 1992.
- Klaus Bussmann ve Heinz Schilling, der.
1648. Krieg und Frieden in Europa, 2.cilt Göttingen, 1998.
- Derek Croxton.
"The Peace of Westphalia of 1648 ve the Origins of Sovereignty." *International History Review* 21 (1999): 569–591.
- Fritz Dickmann.
Der Westfälische Frieden. 6. baskı. Münster, 1972.
- Heinz Duchardt, der.
Der Westfälische Friede: Diplomatie—politische Zäsur—kulturelles Umfeld—Rezeptionsgeschichte. Münih, 1998.
- Christoph Kampmann.
Europa und das Reich im Dreissigjährigen Krieg. Stuttgart, 2008.
- Paul Münch.
Das Jahrhundert des Zwiespalts: Deutschland 1600–1700. Stuttgart, Berlin ve Köln, 1999.
- Volker Press.
Kriege und Krisen: Deutschland 1600–1715. Münih, 1991.
- Konrad Repgen.
Dreissigjähriger Krieg und Westfälischer Friede: Studien und Quellen. Rechts und staatswissenschaftliche Veröffentlichungen der Görres-Gesellschaft, 81. Cilt. Paderborn, 1981.
- Peter H. Wilson.
"New Perspectives on the Thirty Years War." *German History* 23, no. 2 (2005): 237–261.
- . *The Thirty Years War: Europe's Tragedy*. Cambridge, 2009.
- VESTFALYA BARIŞINDAN İMPARATORLUĞUN SONUNA KADAR**
- Karl Otmar Freiherr von Aretin.
Das Alte Reich 1648–1806, 3. baskı, Stuttgart, 1993–1997.
- . *Vom Deutschen Reich zum Deutschen Bund*. Göttingen, 1980.
- Ronald G. Asch. "Estates ve Princes after 1648: The Consequences of the Thirty Years War." *German History* 6 (1988): 113–132.
- Timothy C. W. Blanning, *The French Revolution in Germany: Occupation ve Resistance in the Rhineland 1792–1892*. Oxford, 1983.
- Wolfgang Burgdorf.
Ein Weltbild verliert seine Welt: Der Untergang des Alten Reiches und die

- Generation von 1806. 2. baskı. Münih, 2009.
- Heinz Duchardt.
Altes Reich und europäische Staatenwelt 1648–1806. Enzyklopädie deutscher Geschichte, 4. cilt. Münih, 1990.
- Johann Wolfgang von Goethe.
From My Life: Poetry ve Truth, 1. Cilt. New York, 1987.
- Hans Gross.
Empire ve Sovereignty: A History of the Public Law Literature in the Holy Roman Empire 1599–1804. Chicago, 1973.
- Karl Härter.
Reichstag und Revolution 1789–1806. Göttingen, 1992.
- Gabriele Haug-Moritz.
"Kaisertum und Parität: Reichspolitik und Konfessionen nach dem Westfälischen Frieden." *Zeitschrift für Historische Forschung* 19 (1992): 445–482.
- Michael Hochedlinger.
Austria's Wars of Emergence 1683–1797. Harlow, 2003.
- Charles W. Ingrao, der.
Imperial Principalities on the Eve of Revolution: The Lay Electorates. German History 20, no. 3 (special issue). Londra, 2002.
- Helmut Neuhaus.
"Das Ende des Alten Reiches." *İçinde Das Ende von Gross-reichen*, der. Helmut Altrichter ve Helmut Neuhaus. Erlangen, 1996, 185–209.
- Volker Press.
"Die kaiserliche Stellung im Reich zwischen 1648 und 1740—Versuch einer Neubewertung." *İçinde Das Alte Reich: Ausgewählte Aufsätze*, der. Johannes Kunisch, Berlin, 1997, 189–222.
- Heinz Schilling.
Höfe und Allianzen: Deutschland 1648–1763. Berlin, 1989.
- Mack Walker. Johann Jakob Moser ve the Holy Roman Empire of the German Nation. Chapel Hill, 1989.
- Peter H. Wilson.
German Armies: War ve German Politics 1648–1806. Londra, 1998.
- BELİRLİ KURUMLAR**
- Rosemarie Aulinger.
Das Bild des Reichstags im 16. Jahrhundert: Beiträge zu einer typologischen Analyse schriftlicher und bildlicher Quellen. Göttingen, 1980.
- Bernhard Diestelkamp.
Recht und Gericht im Heiligen Römischen Reich. Frankfurt/Main, 1999.
- , der. *Das Reichskammergericht in der deutschen Geschichte*. Köln, Weimar ve Viyana, 1990.
- Jeroen Duindam.
Vienna and Versailles: The Courts of Europe's Dynastic Ri vals, 1550–1780. Cambridge, 2003.
- Stefan Ehrenpreis,
Andreas Gotzmann, ve Stephan Wendehorst.
"Probing the Legal History of the Jews in the Holy Roman Empire—Norms ve Their Application." *Jahrbuch des Simon-Dubnow-Instituts* 2 (2003): 409–487.
- Marc R. Forster.
Catholic Revival in the Age of Baroque: Religious Identity in Southwest Germany, 1550–1750. Cambridge, 2001.
- Susanne Friedrich.
Drehscheibe Regensburg: Das Informations und Kommunikationssystem des Immerwährenden Reichstags um 1700. Berlin, 2007.
- Ralf Peter Fuchs.
"The Supreme Court

- of the Holy Roman Empire.” *Sixteenth-Century Journal* 34 (2001): 9–21.
- Andreas Gotzmann ve Stephan Wendehorst, der. *Juden im Recht: Neue Zugänge zur Rechtsgeschichte der Juden im Alten Reich. Zeitschrift für Historische Forschung* 39. Berlin, 2007.
- Peter Claus Hartmann, der. *Reichskirche—Mainzer Kurstaat—Reichskanzler. Frankfurt/Main, 2001.*
- Gerhard Köbler. *Historisches Lexikon der deutschen Länder: Die deutschen Territorien vom Mittelalter bis zur Gegenwart. 4. baskı. Münih, 1992.*
- Peter Moraw. “Hoftag und Reichstag von den Anfängen im Mittelalter bis 1806.” *İçinde Parlamentsrecht und Parlamentspraxis in der Bundesrepublik Deutschland: Ein Handbuch*, der. Hans-Peter Schneider ve Wolfgang Zeh. Berlin ve New York, 1989, 3–47.
- Rita Sailer. *Untertanenprozesse vor dem Reichskammergericht: Rechtsschutz gegen die Obrigkeit in der zweiten Hälfte des 18. Jahrhunderts. Köln, Weimar ve Viyana, 1999.*
- Ingrid Scheurmann, der. *Frieden durch Recht: Das Reichskammergericht von 1495 bis 1806. Mainz, 1994.*
- Anton Schindling. *Die Anfänge des Immerwährenden Reichstags zu Regensburg: Ständevertretung und Staatskunst nach dem Westfälischen Frieden. Mainz, 1991.*
- Anton Schindling ve Walter Ziegler, der. *Die Kaiser der Neuzeit 1519–1918: Heiliges Römisches Reich, Österreich, Deutschland. Münih, 1990.*
- Klaus Schlaich. “Maioritas—protestatio—itio in partes—corpus Evangelicorum: Das Verfahren im Reichstag des Heiligen Römischen Reiches deutscher Nation nach der Reformation.” *Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte Kanonistische Abteilung* 94 (1977): 264–299; 95 (1978): 139–179.
- Winfried Schulze. “Peasant Resistance in Sixteenth and Seventeenth Century Germany in a European Context.” *İçinde Religion, Politics, ve Social Protest*, der. Kaspar von Greyerz. Londra, 1984, 61–98.
- Reichskammergericht und Reichsfinanzverfassung im 16. und 17. Jahrhundert. Wetzlar, 1989.
- Barbara Stollberg-Rilinger. “Zeremoniell als politisches Verfahren: Rangordnung und Rangstreit als Strukturmerkmale des frühneuzeitlichen Reichstags.” *Zeitschrift für Historische Forschung* 19 (1997): 91–132.
- Michael Stolleis. *Geschichte des öffentlichen Rechts in Deutschland, 1. cilt, Reichspublizistik und Polizeywissenschaft 1600–1800. Münih, 1988.*
- Mack Walker. *German Home Towns:*

- Community, State, ve General Estate, 1648–1871. 2.baskı. Ithaca, 1998.*
- Bernd Herbert Wanger. *Kaiserwahl und Krönung im Frankfurt des 17. Jahrhunderts.* Frankfurt/Main, 1994.
- Roger Wines. "The Imperial Circles: Princely Diplomacy ve Imperial Reform 1681–1714." *Journal of Modern History* 39 (1967): 1–29.
- Wolfgang Wüst, der. *Reichskreis und Territorium: Die Herrschaft über der Herrschaft? Supraterritoriale Tendenzen in Politik, Kultur, Wirtschaft und Gesellschaft: Ein Vergleich süddeutscher Reichskreise.* Stuttgart, 2000.
- ÇAĞDAŞLARININ GÖZLERİNDE VE MODERN TARİH BİLİMİNDE ESKİ REICH İMGESİ**
- John Gagliardo. *Reich ve Nation: The Holy Roman Empire as Idea ve Reality 1763–1806.* Bloomington, 1980.
- Rainer A. Müller, der. *Bilder des Reiches.* Sigmaringen, 1997.
- Jean Paul. Siebenkäs, der. Klaus Pauler. Münih, 1991.
- Wolfgang Reinhard. "Frühmoderner Staat und deutsches Monstrum: Die Entstehung des modernen Staates und das Alte Reich." *Zeitschrift für historische Forschung* 29 (2002): 339–358.
- Heinz Schilling. "Reichs-Staat und frühneuzeitliche Nation der Deutschen oder teilmodernisiertes Reichssystem: Überlegungen zu Charakter und Aktualität des Alten Reiches." *Historische Zeitschrift* 272 (2001): 377–395.
- Anton Schindling. "Kaiser, Reich und Reichsverfassung 1648–1806: Das neue Bild vom Alten Reich." *İçinde Altes Reich, Frankreich und Europa: Politische, philosophische, und historische Aspekte des französischen Deutschlandbildes im 17. und 18. Jahrhundert*, der. Olaf Asbach vd. Berlin, 2001, 25–54.
- Georg Schmidt. "Das frühneuzeitliche Reich komplementärer Staat und föderative Nation." *Historische Zeitschrift* 272 (2001): 371–400.
- Matthias Schnettger, der. *Imperium Romanum—irregulare corpus—Teutscher Reichs-Staat: Das Alte Reich im Verständnis der Zeitgenossen und der Historiographie.* Mainz, 2002.
- Peter H. Wilson. "Still a Monstrosity? Some Reflections on Early Modern Statehood." *Historical Journal* 49 (2006): 565–576.

Avrupa tarihinin büyük konu başlıklarından biri, Türkiye’de pek de anlaşılmamış olan Kutsal Roma Cermen İmparatorluğu deneyimidir.

Kutsal Roma İmparatorluğu ortaçağı boydan boyda aşan, Reformasyon ve Vestfalya Barışından Napoléon Savaşlarına dek uzanan tarihi boyunca vassal Alman devletleri ve şehir devletlerinin gevşek bir birliği olarak varlığını sürdürdü. Hazır bir ordusu, net sınırları ve düzenli vergi politikaları bulunmayan bu sıradışı imparatorluk, elektörler meclisi tarafından seçilen bir lider etrafında, çeşitli Alman gelenekleri sayesinde yaşadı.

Konunun yaşayan en önemli uzmanlarının başında gelen Barbara Stollberg-Rilinger bu kitapta kısa bir tarih sunsa da, İmparatorluğun siyasi kültürünü ve son derece dayanıklı kurumlarını maharetle ele alıyor ve İmparatorluğu, Avrupa Birliği gibi modern yapılarla karşılaştırmak yerine, başka hiçbir şeye benzemeyen siyasi bir organizasyon olarak değerlendiriyor.

VBKY’nin Türkçeye Prof. Dr. Mete Tunçay’ın çevirisiyle kazandırdığı bu kitap Kutsal Roma İmparatorluğu hakkında Türkçedeki ilk çeviri eser olma özelliğini taşıyor.

